

THE
CHOWKHAMBA SANSKRIT SERIES.
A

COLLECTION OF RARE & EXTRAORDINARY SANSKRIT WORKS.

(Work No. 79)

NO. 427.

THE

SĀTWATA TANTRAM
REVEALED BY NARĀYANA AND
COMMUNICATED TO NĀRADA

By
Ś'IVA

Edited with notes etc.,

By
PANDIT ANANTA SĀSTRĪ PHADKE
VYAKARANACHARYA & MIMAMSA TIRTHA
Professor. Govt. Sanskrit College, Benares.

B E N A R E S.

JAI KRISHNA DAS-HARIDAS CUPTA,
The Chowkhamba Sanskrit Series office,

1934.

[*Registered According to Act XXV of 1867,
All Rights Reserved by the Publisher.*]

PRINTED, BY
JAI KRISHNA DAS GUPTA
Vidya Vilas Press,
Benares City.

1934.

चौखम्बा—संस्कृत—ग्रन्थमाला ।

(ग्रन्थ—संख्या ७९)

सौ० नं० ४२७

श्रीनारायणेनाविर्भावितम् ।

श्रीशिवेन नारदायोपदिष्टम् ।

सात्वततन्त्रम् ।

तच्च—

राजकीयपाठशालाध्यापकव्याकरणाचार्यमीमांसातीर्थफडके इत्युप-
नामकानन्तशास्त्रिणा टिप्पण्यादियोजनापुरःसरं संशोधितम् ।

प्रकाशक:—

जयकृष्णदास-हरिदास गुप्तः—
चौखम्बा—संस्कृत—सीरिज़ आफिस,
बनारस सिटी ।

१९९९.

राजकीयनियमानुसारेणास्य सर्वेऽधिकाराः प्रकाशकेन स्वायत्तीकृताः ।

३० श्रीः ३०

→←

आनन्दवनविद्योतिसुमनोभिः सुसंस्कृता ।
सुवर्णाऽङ्गितभव्याभशतपञ्चपरिष्कृता ॥ १ ॥
चौखम्बा-संस्कृतप्रन्थमाला मञ्जुलदर्शना ।
रसिकालिकुलं कुर्यादमन्दाऽमोदमोहितम् ॥ २ ॥

स्तवक ४२७

इथ कार्यालय द्वारा “चौखम्बासंस्कृतसीरिज” के अलावा और भी १ सीरिज यथा “काशीसंस्कृतसीरिज” “बनारससंस्कृतसीरिज” “हरिदाससंस्कृतसीरिज” प्रन्थमालायें निकलती हैं तथा इन ४ सीरिजों के पश्चात् और भी विविध शास्त्र की पुस्तके प्रकाशित की गई हैं तथा अन्य सब स्थानों के छपे हुए संस्कृत तथा भाषा-भाष्य के प्रन्थ विक्रयार्थ प्रस्तुत रहते हैं, सूचीपत्र पृथक् मंगवाकर देखें ।

प्राप्तिस्थानम्—

जयकृष्णदास हरिदास गुप्तः—

चौखम्बा संस्कृत सीरिज़ आफिस, बनारस सिटी ।

श्री १०८ भैरवाय नमः ।

भूमिका ।

विदितमैवैतत्समेषां बृहस्पतिकल्पानां विद्वद्ग्रपक्, रुदानां भारते द्विज-
वरैरनुष्टीयमानेषु कर्मसु यथा वैदिकं, स्मार्तं, पौराणिकं वाऽङ्गं प्रत्यक्षं
मस्ति तथा तान्त्रिकमपि । यथा प्रत्यहमनुष्टीयमानायां प्रातरादिसन्ध्यायां
दिग्बन्धमुद्राप्रदर्शनादिकम् । तत् सर्वं क्रियत एव । तथान्येषु कर्मसु ।
एवं यथा वेदानां प्रवर्तको भगवान्नादिनारायणो ब्रह्माणमुत्पाद्य तं वेदान्पा-
ठयित्वा तद्वारा संसारे प्रवर्तयति तानिति “यो वै ब्रह्माणं विद्धाति
पूर्वं यो वै वेदांश्च प्रहिणोति तस्मै” इति श्रुत्यैव स्पष्टं प्रतिपादितम् । तथा
तन्त्राण्यप्यादिनारायणेन सङ्कर्षणशिवनारदादिभ्यः, तैश्चान्येभ्य ऋषिभ्य
एवंशीत्या, अथवा, शिवेन पार्वत्यावेवं रीत्या वा प्रगटीकृतानीति—

“यच्चोदितेन हलिना प्रागुक्तं चक्रपाणिना ।

पारम्पर्यागतं तन्मे गदतश्शृणुत द्विजाः ॥” (सा०सं०अ० १८)

तथा—

“प्रथमं सात्वतं शास्त्रां सम्यगध्यापितं मया ।

वासुदेवेन यत्प्रोक्तं शास्त्रं भगवता स्वयम् ॥” (ई०सं० अ०५४)

तथा—

“तथापि सारमुद्धृत्य तन्त्ररूपेण नारद ।

वर्णयामि यथैवोक्तमीश्वरेण दद्यालुना ॥” (सा० तं० प० ८)

इत्यादिवचनजालैः सुस्पष्टम् । एवं यथा वेदानां पूर्वकल्पोयानुपूर्वीं स्मृ-
त्वाऽऽदिनारायणो ब्रह्माणमुपदिशति, तथैव तन्त्राणयपि गतकल्पोयानुपूर्वीं
स्मृत्वा शिवनारदादिभ्य उपदिशतोति वेदानामिव तन्त्राणामपौरुषेय-
त्वं निर्विवादम् । निर्णयसिन्ध्वादिधर्मर्मशास्त्रीयग्रन्थालोचने बहुषु स्थलेषु
तन्त्रस्थानां वचनानामुल्लिखस्त्रैस्तन्त्रस्थानुष्टेयपदार्थसङ्ग्रहः स्मृति-
स्थपदार्थसङ्ग्रह इव कियताप्यंशेन कृत इति सुस्पष्टं दरीदृश्यते ।
तन्त्रेभ्यपि सात्विकराजसतामसभेदेन, वैष्णवशैवादिभेदेन, वैदिकावैदि-
कभेदेनानेकप्रकारको व्यवहारो यथा दृश्यते, तथा संहिताऽऽगमरहस्या-
दिभेदेनापि बहुविधो भेदोऽवलोक्यते । तत्र सात्विकादिभेदः पञ्चरात्रा-
न्तर्गतेश्वरसंहितायां सुस्पष्टं दृश्यते । तथाहि—

“विज्ञाय पुराङ्गोकाक्षः अर्थजालं यथास्थितम् ।

तद्बोधकं प्रणीतं यच्छ्रुत्यां तत्सात्विकं स्मृतम् ॥

तस्मात् ज्ञातेऽर्थजाते तु किञ्चित्तदवलम्ब्य च ।

स्वबुद्ध्युन्मेषितस्यैव हर्थजातस्य बोधकम् ॥

ब्रह्मादिभिः प्रणीतं यत् तथा तद्रूपिभिर्द्विजाः ।

ब्रह्मादिभिः परिश्रुत्य तत्संक्षेपात्मना पुनः ॥

स्वविकल्पात्प्रणीतं यत् तत्सर्वं राजसं स्मृतम् ।

केवलं स्वविकल्पोत्थः कृतं यत्तामसं स्मृतम्” ॥

(ई० सं० ३, ५७-६१)

वैष्णवतन्त्राणि तु विष्णुदेवताप्राधान्यं स्वीकृत्य प्रवृत्तानि । शैवानि शिवदेवतां प्रधानं स्वीकृत्य प्रवृत्तानि । एवं शाकानि, गाणपत्यादीनि च । वैदिकानि तु वैदिकानुष्ठेयपदार्थसम्बद्धानि सर्वोन्नयनतन्त्रादीनि । अचैदिकानि तन्त्रशास्त्रीयप्रसिद्धपदार्थसम्बद्धानि महामायाशम्बवरतन्त्रादीनि । वैदिकान्यवैदिकान्येव दक्षिणमार्गतन्त्राणि वाममार्गतन्त्राणीति नाम्ना प्रसिद्धानि । सर्वार्थयेतानि तन्त्राणि नारायणशिवाद्युपदिष्टत्वेन वेदवत् स्वयं प्रमाणानि, उत्पत्तिकालरहितानि, अधिकारिभेदेन व्यवस्थितप्रमाणानीति तान्त्रिकानां सिद्धान्तः ।

वेदानां ‘अनन्ता वै वेदा’ इत्यादिना यथाऽनन्तत्वं सुप्रसिद्धं, तथा तन्त्राणामपि “तन्त्रायेतानि विप्रर्षे अयुतान्यर्बुद्धानि च” इति वचनेनानन्तसङ्घयाकत्वं सुप्रसिद्धं तन्त्रशास्त्रेषु । तन्त्रेषु संहितारूपाण्यष्टोत्तरशतसङ्ख्याकानि पाञ्चरात्रपदवाच्यानि सात्वतसंहितेश्वरसंहितादीनि प्रसिद्धानि । आगमपदेन कामिकाख्यागमकारणागमाजितागमादयः प्रसिद्धाः । रहस्यपदेन शिवरहस्यब्रह्मरहस्यविष्णुरहस्यादिरहस्यग्रन्थाः प्रसिद्धाः । एवमुपागमोपतन्त्रादिनाने कुभेदभिन्नोऽयं तन्त्रशास्त्रमहोदधिः ।

अथेदं तन्त्रं वैष्णवतन्त्रेष्वन्यतमम् । अस्य सात्वततन्त्रेति नाम । अन्वर्थमेतत्राम । सत्-सत्वगुणो विद्यते येषान्ते सत्वन्तः-भक्ताः । सत्वतामिदं सात्वतं-भक्तानुष्ठेयपदार्थबोधकं शास्त्रम् ।

अद्य यावत् सात्वततन्त्रपदेन पञ्चरात्रसंहिता एव स्वीक्रियन्ते स्म । प्रसिद्धघटीकाकारैरपि “तृतीयमृषिसर्गं च देवर्षित्वमुपेत्य सः । तन्त्रं सात्वतमाचष्टे नैष्कर्म्यं कर्मणां यतः” अस्य श्रीमद्भगवतश्लोकस्य व्याख्यानप्रसङ्गेन ‘सर्वकर्मनिवर्तकं पञ्चरात्रागमं नाम तन्त्रं कृतवान्’ इत्यादि व्याख्यानं कृतम् । तेनैतद्द्वायाते वहोः कालादारम्भेदं तन्त्रं लुप्तप्रायमिव सज्जातम् । तथा प्रसिद्धाङ्गलभाषामुद्विद्वृहत्पुस्तक-सूचिकायां सात्वततन्त्रपदेन सात्वतसंहितैवोऽस्ति । एकस्यां सूचिकायां सात्वतसंहितातसात्वततन्त्रं भिन्नं मद्रान्तान्तर्गतैकस्मिन् ग्रामे कस्यचिद्द्वाग्नेणस्य गृहे विद्यते इत्यर्थकं लिखितम् । परन्तवद्यावच्च द्वृष्टं तत्केनापि । तदधुना विद्यते नष्टग्रायं वेति न ज्ञायते । टीकाकारैः सात्वततन्त्रपदस्य व्याख्यानं सात्वतसंहितारूपेणाथवा पाञ्चरात्रागमतन्त्रकृपेण कर्थं कृतमित्यत्र सम्यक् न ज्ञायते कारणम् । सर्वत्र

पाञ्चरात्रग्रन्थे सात्वतशास्त्रशब्दस्यैव बहुशो व्यवहार उपलभ्यते—

“एतेषां सात्वतं शास्त्रमुपदेष्टुं त्वमर्हसि” ।

“तथा दिव्यानि शास्त्राणि सात्वतादीनि चादरात्”

“सात्वतं पौष्टकं चैव जयाख्येत्येवमादिकम् ।

दिव्यं सच्छास्त्रजालं तदुक्त्वा सङ्कर्षणादिभिः” ॥

“प्रथमं सात्वतं शास्त्रम्” ।

“सात्वतं पौष्टकं चैव जयाख्यं च तथैव च ।

एवमादीनि दिव्यानि शास्त्राणि हरिणा स्वयम्” ॥

इत्यादिषु । कदाचित् तन्त्रशास्त्रपदयोः पर्यायितां स्वोकृत्य शास्त्रं नाम तन्त्रमित्यर्थं मनसि निधाय शास्त्रकृद्धिर्व्यवहारः कृतो भवेत् । भवतु तत्कथजिचदपि । सर्वथा तदेतत्सात्वततन्त्रादशेनमूलकमेव ।

अद्याख्युना महत्सौभाग्यस्थानमस्माकं यन्नष्टप्रायमिदं सात्वततन्त्रं दृष्टिपथमायातमिति । इत्थां तत्प्राप्निप्रकारः । केनचिन्निमित्तेन श्रीगुरुवरमहामहो-पाध्यायपदव्यलङ्घकृतपर्वतीयनित्यानन्दपन्तानां गृह आगतैरधुना ब्रह्ममूर्यं गतैः परिव्राण्मूर्धन्यभूतैर्नेपालाभिजनपणिडतगजराजकेसरिमहोदयैवैर्वा-तर्कमेणोक्तं सात्वततन्त्रं पाञ्चरात्रसंहितातो भिन्नमस्माकं निकटे वर्तते इति । कीदृक् तदवश्यमेकवारं द्रष्टव्यमिति गुरुवरैः प्रार्थितैस्तैर्भट्टिति स्वनिकेतनादानीय प्रदर्शितं, तदद्विष्टा च सुन्दरमेतदहो महान् ज्ञाभोऽवश्यं प्रकाशनीयमेतदस्य प्रकाशनेन च वहोः कालादारभ्य सात्वततन्त्र-विषये स्थितस्य भ्रमस्य निवृत्तिर्भवेदिति निश्चेतमेतदिति गुरुभिरुक्ते श्रीयुतगजराजकेसरिभिस्तेषां निकटे तत् संस्थापितम्, तच्च श्रीयुत-पणिडतमहादयैस्साहित्याद्यनेकशास्त्राचार्यैः कलिकातास्थशिवकुमार-भवनपाठशालाप्रधानाध्यापकैर्भारदारिविष्णुप्रसादमहाशयैः संशोधना-थं महां प्रदत्तम् । एतच्च पुस्तकं प्राचीनदेवनागरलिपिलिखितं, कचित्स्थले खणिडतं, सप्तदशाढ्गुलपरिमितायामयुक्तं, सप्ताढ्गुल-विस्तारयुतं, द्वित्वारिंशत्पत्रपरिमितं प्रतिपत्रमष्टपडिकयुतं प्रतिपडिक्ति प्रायश्चत्वारिंशदक्षरयुतं, कृष्णरक्तमशीद्वयलिखितं, अधुना जीर्णत्रुटि-तनेपालदेशजलेखनसाधनपत्रयुतं, लेखनकालोल्लेखरहितं, परन्तु पत्रस्वरूपाक्षरस्वरूपाखलोकनेन शतत्रयवर्षेभ्यः प्राक् लिखितमित्यनुमितं वर्तते ।

एतच्च तन्त्रं कैलासशिखरस्थितेन सर्वविद्यानिधानभूतेन शिवेन नारदप्रार्थनातः तं प्रत्युपदिष्टम् । तच्च प्रथमतः श्रीशिवाय नारायणेन-कमिति—

‘तथापि सारमुद्धृत्य तन्त्रस्तपेण नारद् ।

वर्णयामि यथैवोक्तमीश्वरेण दयालुना” ॥

इति तदुग्रन्थस्थलेखत एव ज्ञायते । तत्र श्रीशिवपार्वतीसंवादतोऽनेकानि सर्वलोकहितकारणाणि शास्त्राणि प्रादुर्भूतानि । तानि च गणेशेन लिखितानि पुनश्च पृथग्वीतले श्रोतुभिर्विस्तारितानि । एतत् तन्त्रं शौनकादीनां समक्षं नारदेनोक्तम् । एतच्च सर्वं—

“अथ मां पृच्छती वाक्यं मद्वाक्यं च द्विजोच्चम ।
संलिखत्यप्रमत्तोऽसौ गणेशो मस्तुतोऽतिके ॥
मम तेषां च संवादः कला लोकमनोहराः ।
अभवस्तत्र शास्त्राणि सर्वलोकहितानि वै ॥
तानि तन्त्राणि श्रोतारः समानोय महीतले ।
स्थाने स्थाने मुनिश्चेष्ट कथयिष्यन्ति भूरिशः ॥
त्वमप्येतं सात्वताख्यं तन्त्रं भगवतः प्रियम् ।
नैमिषे शौनकादीनां समक्षं कथयिष्यसि ॥”

इत्यादिना प्रकृतग्रन्थतो ज्ञायते । सात्वततन्त्राग्रयनेकान्यासन्नित्यपि वक्तुं शक्यम् । आचार्याणां हरिमीडे स्तोत्रे “सात्वततन्त्रैः” इत्याकारक बहुवचनान्तोल्लेखात् ।

अस्त्वेतत्, अस्मिन् बहवोऽप्यपाणीयप्रयोगा उपलभ्यन्ते । एतत्तन्त्रं भागवतमूलभूतम् । एतदेव नारदेन श्रीमते व्यासायोपदिष्टमिति केषाद्विचन्मतम् । अन्येषां तु भागवते नारदेन व्यासायोपदिष्टस्वीयचरित्रे कुत्रचिदपि सात्वततन्त्रस्योल्लेखाभावान्तैतदुपदिष्टं व्यासायेति मतं, तच्चालोचनीयं विद्ध्वरैः ।

बहुषु स्थलेषु अस्य श्रीमद्भागवतग्रन्थस्य च स्थलसाम्यमर्थसाम्यं शब्दसाम्यमवलोक्यत इतित्ववश्यं वक्तव्यं भवेत् । यथा भागवतीयदशमस्कन्धोयश्रीकृष्णचरितं सात्वततन्त्रस्थकृष्णसहस्रनामान्तर्गतं तत् “सर्वव्रजजनानन्द” इत्यादि १२२ श्लोकतः “उषापतिर्वृण्णिष्णिपतिः” इत्यादि १९८ श्लोकं यावत् सम्पूर्णं प्रायःसूत्ररूपेण तुल्यरूपम् । अर्थसाम्यं तु “यज्ञे पशोरालभनं” (सा० ८, ११) “मानुष्यं प्राप्य ये जीवाः” (सा० ८, १५) “यत्प्रसादं प्रतीक्षन्ते” (सा० ८-१७) “लीलामानुष रूपेण देवकीजठरं गतः (सा० ३-५०) इत्याद्यनेकस्थलानां “लोके व्यवायामिषमद्यसेवा” (भा० ११-५-११) “श्वविड्वराहोष्ट्रखरैः संस्तुतः पुरुषः पशुः (भा० २-३) “एष वै किल देवक्यां जातः” (भा० १०-४३-२४) । इत्याद्यनेकस्थलेष्वस्तीति श्रीमद्भागवतपाठकर्तृणां सुविशद्भेद्य ।

शब्दसाम्यन्तु—

‘कृतादिषु प्रजा राजन् कलाविच्छन्निति सम्भवम् ।

कलौ खलु भविष्यन्ति नोरायणपरायणाः”॥ (भा० ११-५-३८)

“अतः कृतादिषु प्रजा: कलौ सम्भवमात्मनः ।

वाच्छन्निति धर्मपरमाः भगवद्गत्कारणम्” ॥ (सा० ५-४२)

तथा—

“कर्लिं सभाजयन्त्यार्थं गुणज्ञाः सारभागिनः ।

यत्र सङ्कीर्तनेनैव सर्वं स्वार्थोऽभिलभ्यते” ॥ (भा० ११-५-३५)

“तस्मात्कलौ परो धर्मो हरिकीर्तेः सुकीर्तनम् ।

यतः कर्लिं प्रशंसन्ति शिष्टास्त्रियुगवर्तिनः” ॥ (सा० ५-४५)

इत्याद्यनेकस्थलेषु कियताप्यंशेन स्पष्टं, दिड्मात्रमिहोदाहृतम् ।
अत्रानेके विषयाः प्रतिपादिताः, ते च वृहद्विषसूचिकायां द्रष्टव्याः ।
श्रीकृष्णसहस्रनामं तु सर्वथादृष्टचरमेव । अस्य विष्णुसहस्रनामेति-
पदेनाप्युल्लेखो दरीद्रूश्यते, यथा—

“इत्येतत्कथितं विप्र विष्णोर्नामिसहस्रकम्” ॥ इति । (सा० ६-२१३)

अत्र प्रदर्शितमार्गेण यदि मनुष्याचरणं भवेत्तर्हि तन्त्रोक्तफललाभ-
स्तस्य भवेदिति निश्चितम् ।

चौखम्बासंस्कृतसीरिजेत्याद्यनेकमालाग्रन्थसम्पादकहरिदासपुत्र-
जयकृष्णदासमहोदयप्रेरणाथा प्रवृत्तेन मयास्य संशोधनसमय एकमेव
हस्तलिखितं पुस्तकं पूर्वोक्तमहोदयगजराजेसरिणामासादितम् ।
तत्रत्यकृष्णनामसहस्रसंशोधनसमये श्रीयुतविष्णुप्रसादसारडारिमहो-
दयैः प्रदत्तमपरं कृष्णनामसहस्रमात्रयुतम् । पुस्तकद्रव्यमप्यशुद्धिवहुलं
नुटिताक्षरं प्राचीनलिपिलिखितमासीत् । तत्साहायेन यावद्वुद्धि-
बलं संशोधनं कृतम् । संशयितस्थलेषु प्रश्नचिन्हं तथा कच्चि-
त्स्थले टिप्पणमपि देवाजितम् । अस्य संशोधने तथा टिप्पणादियोजने
परिडत्तवरसाहित्याद्यनेकशाखाचार्यभारडायुपनामकश्रीविष्णुप्रसाद-
शर्मणां तथानेकदयादाक्षिण्यादिगुणालङ्कृतपरिडत्तभगवद्गतकश्रीपदा-
नामकेसरिमहोदयानां सहायं सुमहत्सञ्जातमतस्तेभ्योऽनेकान् धन्य-
वादान् प्रकाश्यैतत् संशोधनं श्रीकाशीपुरीपालकश्रीभैरवनाथकृपया
सम्यक् समाप्तस्तान् प्रणस्यान्ते विद्वत्प्रकारडान् ग्रन्थस्यास्य संशो-
धने ज्ञातं स्खलितमुपेक्ष्य गुणान् गृह्णन्त्वतिसाञ्जलिबधं प्रार्थयति—

काश्याम्—

अधिकवैशाखामावस्यायाम्—
मिते विकमाव्दे । १९९२

विद्वद्वशंवदः—

अनन्तशास्त्री फडके
व्याकरणाचार्यो मीमांसातीर्थश्च ।

**शिवप्रांक्तसात्वततन्त्रस्थ
बृहद्विषयानुक्रमणिका ।**

विषयः ।		पृष्ठम् ।	श्लोकः ।
मङ्गलाचरणम्	१	१	
कैलासस्थितशिवं प्रति नारदप्रश्नः	१	२	
अप्रेमयस्यकृष्णस्य नानातनूग्रहणनिमित्तमवतारनिमित्तं च किं तद्वर्णयेत्याकारकः	१	३-५	
ब्रह्मणे वर्षशतैरपि विश्ववतारवर्णं करुं न शक्यते तथापि सारमुद्धृत्येवरेण यदुकं तत्कथयामीति नारदं प्रति शिवोचरम्	१	६-८	
सात्वततन्त्रं वद्य इति शिवप्रतिज्ञा	१	९	
वेदान्तिनां मते तत्त्वं ब्रह्मेतिसंब्रकं, सात्वतानां मते भगवानिति संब्रकम्	२	१०	
तदा दृश्यं विनाऽऽत्मानमसन्तं मत्वा विभुः सत्यं रूपं चिच्छुकिरुपं चेति द्विधाऽभवत्	२	११	
सर्वलोकाधारभूतः पुरुषो भगवानिति कथयते	२	१२	
कार्यकारणकविणी गुणत्रयात्मिका तस्य शाक्तिः प्रकृतिः	२	१२	
यो गुणत्रयक्षोभात्पुरा पृथग्भूतः कालः स हरेश्चेष्टा	२	१३	
यस्माज्जीवस्य शुभाशुभप्रहो भवति तन्महतो जन्महेतु कर्मास्ति	२	१४	
भावानां सर्वदा परिणामः सूक्ष्मरूपः स्वभावसंब्रकः	२	१६	
पूर्वोक्तः पुरुषः कालकर्मस्वभावस्थः सन् प्रकृतिं प्रेरयति	२	१७	
पुरुषाधिष्ठितप्रकृतेज्ञानकियात्मकं महत्त्वमभूत्	२	१८	
वैकारिकादिष्टपेण त्रिविधोऽहङ्कारस्तस्माज्ञातः	२	१९	
वैकारिकान्मनोज्ञानकियाधिपाः देवाः	२	२०	
मरुदादयो ज्ञानदायकाः, वह्न्यादयः कर्माधिपाः	२	२०	
राजसाद्विषयत्राहकज्ञानकर्मस्वरूपिणो जाताः	२	२१	
त्वगादयो ज्ञानरूपिणः, वागादयः क्रियात्मकाः	२	२२	
तामसात्त्वमात्राणि पञ्चभूतानि च विभागशो जातानि	२	२२	
तामसात्प्रथमतः शब्दोऽभूत्तस्मान्नभः, शब्दात्स्पर्शः, तं स्मान्मरुत्तस्मात्तेजस्तस्माद्दूपं, ततो रसस्ततो जलानि, ततो गच्छस्तस्माद्भूमिः	३	२३-२६	

विषयः ।		पृष्ठम् ।	श्लोकः ।
महत्त्वादिगन्धान्ताः सर्वे प्रकृतिविक्रियाः	३	२६	
आकाशे शब्दो, वायौ शब्दस्पर्शो, तेजसि शब्दस्पर्शरूपाणि,			
जले रससहिताश्वत्वाः, पृथिव्यां गन्धविशिष्टाः पञ्चगुणाः ३	२७-२८		
काण्डणानां कार्ये समन्वयात्कारणगुणवत्वं च	३	२९	
महदादीनि तत्वानि पुरुषस्य कार्यावताररूपाणि सन्ति ३	३०		
महदादीनि मिलित्वा पुरुषेच्छ्रुया स्वांशैः पञ्चाशस्त्कोटिवि-			
स्तृतच्छ्रुद्रयुते महदादिषु सप्तसु क्रमशो नवगुणाधिकेन			
महदादिना बहिरावृतं विराजनामकं पुरुषग्रहम्	३	३१-३३	
नारायणनामनिर्वचनम्	३	३४	
विराङ्गदेहे स्थितत्वात्पुरुष इति निर्वचनम्	३	३५	
नारायणप्रवेशाद्विराङ्गचेतनात्वम्	४	३६	
विराजो द्विसप्तभुवनाश्रयत्वमित्यादिना वर्णनम्	४	३७-३८	
तस्याभिमानिनं पुरुषमिति, तदन्तर्यामिणं नारायणमिति च			
कथयन्ति	४	३९-४०	
स च नारायणोऽवतारसहस्राणां वीजमित्यादि कथनम् ४	४०		
यस्य रजोऽशेन ब्रह्मा, सत्वांशेन विष्णुः, तमसा रुद्रो भवति,			
एते विष्णोर्गुणावताराः	४	४१-४२	
गुणावतारणामंशावतारान्कथयामोति प्रतिष्ठा	४	४३	
ब्राह्मणोऽशेन मरीच्यादयो जाताः	४	४४-४५	
विष्णोरंशेन धर्मयज्ञादयोऽभवन्	४	४६-४७	
रुद्रांशेन रुद्रगणसर्पादयो जाताः	४	४८-४९	
हरेलीलादेहान् कथयामोति प्रतिष्ठापूर्वकं श्रीकृष्णं नमस्कृत्वा			
प्रथमपट्टलसमापनम्	५	५०-५१	
हयशीर्षावतारवर्णनम्	५	१	
चतुःसनावतारवर्णनम्	५	२	
नारदावतारवर्णनम्	५	३	
वराहावतारवर्णनम्	५	४	
शेषावतारवर्णनम्	६	५	
कमठबावतारवर्णनम्	६	६	
कृपामयवपुरवतारवर्णनम्	६	७	
शुक्रावतारनिरूपणम्	६	८	
सुधावतारनिरूपणम्	६	९	
कृपिलावतारनिरूपणम्	६	१०	

विषयः ।

दृतावतारनिरूपणम्
नरनारायणावतारवर्णनम्
ऋषभावतारनिरूपणम्
हंसावतारनिरूपणम्
पृथ्ववतारवर्णनम्
दक्षयज्ञेऽष्टबाहुरूपावतारवर्णनम्
गयावतारनिरूपणम्
कामदेवशरीरेणावतारः
प्राचीनवर्हिःपुत्रार्थं धृतावतारवर्णनम्
स्वारोचिष्ये द्विजवेदशीर्षज्ञावतारनिरूपणम्
सत्यसेनसंज्ञकावतारनिरूपणम्
गजेन्द्रार्थं धृतावतारकथनम्
जयाभिधानावतारनिरूपणम्
समुद्रमथनार्थं धृतावतारवर्णनम्
कूमांवतारवर्णनम्
धन्वन्तर्यवतारनिरूपणम्
मोहिनीरूपावतारनिरूपणम्
मत्स्यरूपावतारकथनम्
नृसिंहरूपावतारनिरूपणम्
वामनावतारनिरूपणम्
गदाधरावतारनिरूपणम्
परशुरामावतारनिरूपणम्
श्रीरामचन्द्रावतारनिरूपणम्
श्रीरामचन्द्रस्य विवाहादिनिरूपणम्
विराघमारीचादिहननवर्णनम्
रामविरहवर्णनम्
रावणहननादिवर्णनम्
रामराज्यपालनवर्णनम्
भरतकर्तृकगन्धवर्मथनवर्णनम्
लक्ष्मणदेहस्यागकथनम्
शत्रुघ्नवर्णनम्
अङ्गुष्ठपानरतशिशुरूपावतारवर्णनम्
दृत्रभीतनिर्जरोरक्षणाय धृतावतारनिरूपणम्

पृष्ठम् । श्लोकः ।

७	११
७	१२
७	१३
७	१४
७	१५
७	१६
८	१७
८	१८
८	१९
८	२०
८	२१
८	२२
९	२३
९	२४
९	२५
९	२६
९	२७
९	२८
९	२९
१०	३०
१०	३१
१०	३२
१०	३३
१०	३४
११	३५
११	३६
११	३७
११	३८
११	३९
११	४०
१२	४१
१२	४२
१२	४३

विषयः ।

वालखिल्याथं धृतावतारकथनम्
भरतरूपावतारवर्णनम्
वेदव्याससूरपावतारवर्णनम्
बलदेवरूपावतारवर्णनम्
श्रीकृष्णरूपावतारवर्णनम्
श्रीकृष्णस्य गोकुलगमनकथनम्
पूतनादिहननादिवर्णनम्
ब्रह्मदेवकृतवत्सहरणादिवर्णनम्
वृन्दावनक्रोडादिवर्णनम्
चाणूरहननादिकथनम्
गुरुपुत्रानयनादिवर्णनम्
भौमासुरहननादिवर्णनम्
वाणासुरसमरादिकथनम्
परिक्षिन्नपरन्नणकथनम्
कामादिना श्रीकृष्ण मनोलीनेऽपि स्वरूपं स ददातीति
कथनम्
भगवत्सेवारतानां मुकिसुखमधिकं नास्तीति कथनम्
द्विजशापात्स्वकुलहननादिकथनम्
प्रद्युम्नवर्णनम्
अनिरुद्धवर्णनम्
शुकोत्पत्त्यादिवर्णनम्
बुद्धावतारनिरूपणम्
पाखरडशाखकर्तृत्वादिवर्णनम्
कलक्यवतारवर्णनम्
नवमन्वन्तरीयावतारवर्णनम्
दशमन्वन्तरीयावतारवर्णनम्
धर्मसेतुसंज्ञकावतारनिरूपणम्
द्वादशमन्वन्तरीयावतारवर्णनम्
त्रयोदशमन्वन्तरीयावतारकथनम्
सत्रायणस्य सदने जातावतारवर्णनम्
चतुर्दशमन्वन्तरीयावतारवर्णनम्
भगवत् एतेऽवताराः सम्पूर्णांशकलारूपा इत्यादिकथन-
पूर्वकं छितीयप्रटलसमाप्तिः

पृष्ठम् । इलेकः ।

१२	४४
१२	४५
१३	४६
१३	४७
१३	४८
१३	४९
१३	५०
१३	५१
१४	५२
१४	५३
१४	५४
१४	५५
१४	५६
१५	५७
१५	५८
१६	५९
१६	६०
१६	६१
१६	६२
१६	६३
१६	६४
१६	६५
१६	६६
१६	६७
१६	६८
१६	६९
१७	७०
१७	७१
१७	७२
१७	७३
१७	७३-७४

विषयः ।		पृष्ठम् ।	लोकः ।
निर्विकल्परूपश्रीकृष्णस्य कथमंशकलाभाग इति नारदप्रश्नः	१८	१२	
जगदात्मनः कृष्णस्य वस्तुतोऽवतारवर्णनमयोग्यं किन्तु ज्ञानप्रभावादेः पूर्णाशांशानुदर्शनादवतारभेदवर्णन- मितिशिवोच्चरम्	१८	३-५	
ऐश्वर्यादेः सत्वेऽपि कार्यतः केचिद्दृश्यन्ते न हि सर्वे, तेनायमंशकलादिभेदः	१८	७-८	
अंशकलाविभूत्यादिवर्णनम्	१८	९	
ज्ञानधर्मदेवेदकथनप्रतिज्ञा	१८	१०	
उत्पत्तिग्रलयादिभेदेन ज्ञानं षड्विधम्	१८	११	
सत्यादिरूपेण धर्मश्वतुर्विधः	१८	१२	
आमानादिरूपेण वैराग्यं चतुर्विधम्	१९	१३	
आणिमादिरूपेणैश्वर्यमष्टविधम्	१९	१४	
भृत्यामात्यादिरूपेण श्रियो वर्णनम्	१९	१५-१६	
यशस्तु कर्मतो गुणतो द्विविधम्	१९	१६	
सृष्ट्यादिरूपेण कर्मं चतुर्विधम्	१९	१७	
अपरिमेयाः गुणास्तथापि द्विषष्टिगुणकथनविष- यणी प्रतिज्ञा	१९	१८	
तत्र ब्रह्मण्यादिगुणथनम्	१९	१९-२४	
एतेषां पूर्वोक्तानां सर्वेषां यत्र प्रकाशः स सम्पूर्णवतारः	१९	२५	
अंशप्रकाशादंशावतारः, कलाप्रकाशात्कलावतारः, विभूतेः प्रकाशाद्विभूतिर्भवेत्, वस्तुतः शुद्धस्य नारायणस्य भेदो नास्ति	१९	२६-२	
कृष्णः पूर्णोऽवतारः, यतोऽनेकभगभेदाः प्रदर्शिताः	२०	२८	
हयग्रीवाद्यवतारे भगभेदालपत्रदर्शनादंशावतारत्वम्	२०	२९	
तथा राममत्स्यादयेऽशावताराः	२०	३१-३१	
कुमारनारदादयः कलावतारा ज्ञानांशयुक्ताः	२०	३२	
गयादयः शक्त्यवतारा अंशभूताः	२०	३३	
ब्रह्मद्यास्तदंशा विभूतयो गुणावताराः	२०	३३	
अवतारिस्वरूपविषयको नारदप्रश्नः	२०	३६-३७	
एकमेव सनातनमवतारितत्वं श्रीकृष्णादिसंज्ञाभिः स्वीक्रियते	२१	३७	
भानुमण्डलदृष्टान्तेनाभेदवर्णनम्	२१	३१	

विषयः ।

विषयानुक्रमणिका ।	पृष्ठम् ।	श्लोकः ।
सात्वताः श्रीकृष्णाख्यं परं तत्वं वर्णयन्ति	२१	४१-४२
वेदान्तिनः प्रकाशात्मकं ब्रह्मं परमं वदन्ति	२१	४३-४५
हैरण्यगर्भाः पुरुषमनन्तशक्त्यादिगुणं मन्यन्ते	२१	४७-४७
अर्थस्य नानाकारतादृष्टान्तेन तत्वैकत्ववर्णनम्	२२	४८
सर्वाविताराणां कारणं कृष्ण इति कथनम्	२२	५०
मुक्त्याद्यथं सर्वे कृष्णं सेवनं इत्यादिकथनम्	२२	५१-५४
भक्तिभेदकथनार्थं नारदप्रश्नः	२२	१-३
शिवस्य भक्तिकथनात्पूर्वं श्रीकृष्णोन भक्तलक्षणं याद्वगुकं	२३	४-७
तत्कथनम्	२३	८
श्रीकृष्णध्यानादिनिष्ठः श्रीकृष्णभक्त इति कथनम्	२३	९-१०
भक्ताय भक्तिभेदो वक्तव्य इति भगवदाज्ञा	२३	१२
निर्गुणत्वादिनैकैव भक्तिः प्रोतिरिति कथयते	२३	१३
ज्ञानक्रियालीलादिभेदैर्भक्तिस्त्रिविधा	२३	१४
निर्गुणभक्तिलक्षणम्	२३	१५
कर्मजभक्तिलक्षणम्	२३	१६
लीलाभक्तिवर्णनम्	२४	१७
निर्गुणभक्तिसाधनवर्णनप्रतिज्ञा	२४	१८-२१
तस्या वासुदेवार्पणादिसाधनवर्णनम्	२४	२२
निर्गुणभक्तिप्राप्तौ मुक्तिरपि नाधिका	२४	२३-२०
कर्मजभक्तिसाधनवर्णनम्	२४	२४
एतद्वक्तिपरश्चातुर्बर्णं नाधिकं मन्यते	२५	३१
लीला(प्रेममय)भक्तिवर्णनम्	२५	३२-३९
अनया भक्त्या शान्तिं प्राप्नोति	२५	३८
अन्यभक्तिसाधनान्यभक्तौ योजितान्यपि न दोषोत्पा- दकानि	२५	४०
निष्कामरूपेण भक्तियोग उक्त इतिकथनपूर्वकं प्रकृतविषय	२६	४१
समापनम्	२६	४४
भक्तिस्तम्भकरं कथयेति नारदप्रार्थना	२६	४५
प्रोक्तभक्तिसाधनेतराङ्गवेधनीयमित्युच्चरम्	२६	४६
विषयाहरणं भाकस्तम्भकरम्	२६	४८
प्राणिहिंसा निर्गुणभक्तौ, अहङ्कारो भागवद्वक्तौ, अप्रेम यभक्तौ च सतां द्वेषो दोषः	२६	४८
गुरुवागनारदः सर्वभक्तेनाशकः	२६	४९

विषयः ।

गुरुद्वेषेण नरकगमनम्
भक्तेर्मुख्यं साधनं गुरुसेवा
निगुणभक्तिप्रता भूतदया कार्या
भागवद्भक्तौ कायादिस्थिरतापेक्षिता
प्रेममर्थां सज्जनप्रेमपूर्वकं हरिगुणश्रवणम्
सर्वभक्तिमूलं कृष्णपादशरणम्
कीदूक् तच्छुरणमिति नारदप्रश्नः
कायवागादीनां कृष्णे परिनिष्ठाश्रव्यमित्युत्तरम्
प्रथमादिभेदेन कृष्णपादशरणं त्रिविधम्
धर्मादौ यद्रक्षकत्वत्तक्षणे कृतं प्रथमम्
कलत्रादिषु यन्ममत्वं तत्क्षणे करणीयमेतन्मध्यमम्
देहादित आत्मपर्यन्तं यन्ममत्वं तत्क्षणविषयकं श्रेष्ठम्
कृष्णपादशरणयुक्तो भुवनत्रयं पुनाति
सर्वपैक्षया भक्त एव विष्णोः प्रियः
भक्तस्य लक्षणं कीदूगिति नारदप्रश्नः
शिवा भक्तलक्षणं कथयति
तत्र मद्विच्छादि निगुणभक्तलक्षणम्,
हरिसेवात्परत्वादि भगवद्भक्तलक्षणम्
सत्प्रीतिपरमत्वादि लोकप्रणामकभक्तलक्षणम्
तत्र आत्मजिज्ञास्यं लक्षणं त्रिविधम्
सर्वेषु प्रीतिमत्वमुक्तमवैष्णवलक्षणम्
तारतम्येन प्रीतिमत्वमध्यमवैष्णवलक्षणम्
प्रतिमादौ प्रेमयुक्तत्वं प्राकृतवैष्णवलक्षणम्
इन्द्रियाणां हरौ यस्य स्वाभाविकी रतिस्स भागवत उत्तमः २९
मध्यमभागवतलक्षणम्
प्राकृतभागवतलक्षणम्
अन्यदुच्चमभागवतलक्षणम्
अन्यत्प्राकृतभागवतलक्षणम्
हरिलीलाश्रुतेषारपरेषु प्रीतिः कार्या
भक्तप्रीतिकरणं सुकिकारणम्
युगानुरूपसेवादिविषये नारदप्रश्नः
कृतयुगीयलोकवर्णनपूर्वकं प्रश्नोत्तरकथनम्

पृष्ठम् । श्लोकः ।

२६ ४९
२७ ५१
२७ ५३
२७ ५३
२७ ६४
२७ ५५
२७ ५६
२७ ५७
२७ ५८
२७ ५९
२७ ६०
२७ ६१
२७ ६२
२८ ६३
२८ ६५
२८ ६८
२८ ६८-६९
२८ ७०-७१
२९ ७२-७३
२९ ७४
२९ ७५
२९ ७६
२९ ७७
२९ ७८
२९ ७९
२९ ८०
२९ ८१
२९ ८१
२९ ८२
३० ८७
३० ८९
३० ९१-९२
३० ९४

विषयः ।

कृते भगवद्दृध्यानमेव परमो धर्मः
निरालम्बादिभेदेन तद्दृध्यानं त्रिविधम्
तस्य षड्ङानि

अर्हिसादियमकथनम्
देहशौचादिनियमकथनम्
ध्यानं द्विनीयाङ्गम्
आसननिरूपणम्
ग्राणायामनिरूपणम्
प्रत्याहारनिरूपणम्
प्राणसहितमनसस्थेयं षष्ठम्
सावलम्बं हरेध्यानम्
आलम्बनहरिस्वरूपवर्णनम्
तृतीयसर्वान्तर्यामिधारणम्
त्रेतायां यागाद्येव धर्मः
तत्र पूजनीयदेवस्वरूपवर्णनम्
द्वापरे भगवद्पूजनं मोक्षसाधनम्
साङ्गोषाङ्गकेवलभेदेन तद्द्विविधम्
पूजनीयदेवतास्वरूपम्
कलियुगीयजनवर्णनम्

कलौ कृष्णनामानुकीर्तनमेव मुख्यो धर्मः
तत्र पूज्यदेवस्वरूपनिरूपणम्
कृतादिषु यत्कलं तत्सर्वं कलौ कीर्तनेनैव
कीर्तने कश्चिदपि नियमो न
अन्ययुगे ये न मुकास्तेऽपि कलौ मुच्यन्ते
नामकीर्तनसाध्यसाधनरूपम्
तत्र कीर्तनीयश्रीकृष्णनामविषये प्रश्नः
शिवप्रात्तं श्रीविष्णुनामसहस्रम्
विष्णुसहस्रनामफलानि
सहस्रनामपठनाशक्तौ किं कर्तव्यमिति नारदप्रश्नः
कृष्णेत्याकारकं नाम वक्तव्यमिति शिवोत्तरम्
नामैव तीर्थादिकमित्यादिविस्तरतः कथनम्
नाममाहात्म्यम्

पृष्ठम् ।	श्लोकः ।
३०	५
३०	६
३१	७
३२	८-९
३१	१०-११
३१	११
३१	१२
३१	१३
३१	१४
३१	१५-१६
३१	१८
३२	१९-२४
३२	२५-२८
३२	२९-३१
३२	२१
३३	३३
३३	३४
३३	३६
३३	३६-३७
३३	३८
३३	४१
३३	४४
३३	४५
३४	४७
३४	५०
३४	५२
३५	५२
५१	२१३-२२०
५२	२२२
५२	२२४
५२	१-१०
५४	११-१६

विषयः ।

विषयः ।	पृष्ठम् ।	श्लोकः ।
चतुर्विधवैराग्यविषयको नारदप्रश्नः	५३	१६
अमानवैराग्यवर्णनम्	५३	१७
व्यतिरेकवैराग्यवर्णनम्	५४	१८
इन्द्रियाख्यवैराग्यलक्षणम्	५४	१९
चतुर्थवैराग्यनिरूपणम्	५४	२०
महापातक्यपि नामकीर्तनद्वारा मुक्तो भवति	५४	२४
अपराधरहितं नाममोक्षदायकम्	५४	२६
नामापराधविषये नारदप्रश्नः	५४	२८
स्नानमकृत्वा विष्णुस्पर्शकरणाद्यपराधवर्णनम्	५५	३०-३७
विषयासक्तेरपराधा वर्जयितुमशक्यास्तदा किं तैः कर्तव्यः		
मिति नारदप्रश्नः	५	४१
शिवोत्तरम्	५६	४३-४७
भक्तापराधविषये नारदप्रश्नः	५६	४८
शिवकृतविष्णुभक्तापराधनिरूपणम्	५६	४९
अपराधप्रतिक्रियानिरूपणम्	५६	५०-५४
पुत्रशिष्यादिशासने देषां नास्ति	५७	५५
तत्रापि केशकषार्दिषु देषः	५७	५६
अत्रात्यन्तं यद्रहस्यं तस्योद्घाटनम्	५७	१
सर्वमन्यत्यकृत्वा कृष्णपादाश्रयणं विधेयम्	५७	२
अन्यदेवतापूजां त्यक्त्वा कृष्णपूजनं विधेयम्	५७	४
नित्यादिकृष्णध्यानरतो भूत्वा कर्तव्यम्	५०	५
अन्यदेवतापूजनं कृष्णपूजनादनन्तरं विधेयम्	५७	६
काम्यं निषिद्धं च न कर्तव्यम्	५७	७
कलत्रादित्यागपूर्वकं हरिभक्तिरस्य न किमपि कर्तव्यम्	५७	८
अन्यदेवतापूजायाः सकामायाः करणे देषः	५८	९
पशुलोमसमं नरके वासः	५८	१०
यज्ञेऽपि पश्वालभ्यनं रागिणां कृते	५८	११
मांसनिर्वचनम्	५८	१३
मनुष्यजन्मप्राप्तौ हरिभजनं कर्तव्यम्	५८	१५
अहं ब्रह्माद्येऽपि कृष्णां पूजयाम इति शिवोक्तिः	५८	१६
कृष्णादधिकः कथिदपि देवो नास्तीति विस्तरतः		
प्रतिपादनम्	५८	१६-२०
येन केनापि भावेन भजने मुक्तिरेव फलम्	५८	१२

विषयः ।

गृहे कथं वर्तितव्यं तत्प्रकारः	५९	२४-२६
सर्वाश्रमिणामपि धैश्चेवप्रसङ्गेन सिद्धिः	६८	२७
भक्तसङ्गं एव मोक्षादेरपि मूलम्	६९	१८
भक्तसङ्गस्य तुलना केनापि नास्ति	६९	३०
पश्चोऽपि भक्तसङ्गान्मुक्तिङ्गताः	५९	३१
सत्सङ्गेन ज्ञानवैराग्यस्यां विनापि मुक्तिः	६९	३२
अरसङ्गोऽपि सत्सङ्गेन कर्मवन्धाद्विमुच्यते	५९	३४
भक्ति ज्ञात्वा पुरुषो मुक्तिं नेच्छ्रुतिः	६०	३६
ईदृशगुणसत्त्वे मनुष्यो अन्यदेवं किमर्थं भजतीति	६०	१
नारदप्रश्नः	६०	२
अस्मिन्विषये शिवोत्तरम्	६०	२
आदिसत्ये देवताभिः प्रार्थितेन परमेश्वरेणोक्तमहं	६०	२-५
युध्मान् यजिष्यामि ततः सर्वे युध्मान् यजिष्यन्ति	६०	२-५
शङ्करं प्रत्युक्तं कलिपौरागमैर्मङ्गोपायेति सहस्रामपा-		
ठेन तत्पापशान्तिरिति च	६०	६-७
मत्प्रोक्तौरागमैलौकाः कृष्णां हित्वा देवता भजन्ति	६१	८-९
नानासुखेच्छ्रुत्या अन्यदेवताभजने नरके वासः	६१	१०
तथाविधान् लोकान् दृष्ट्वा शिवस्य श्रीकृष्णचरणो		
शरणं गमनम्	६१	११-१२
शिवकर्तुकश्रीकृष्णस्तुतिः	६१	१३-१९
स्तुतिं ज्ञात्वा श्रीकृष्णकर्तुकरूपप्रदर्शनम्	६२	२०
श्रीकृष्णस्वरूपवर्णनम्	६२	२०-२१
तादृशं कृष्णं दृष्ट्वा शिवस्य गद्गदस्वरादित्वम्	६२	२२
शिवाय वरदानम्	६२	२३
पार्वत्या अपि वैष्णवीभावः	६३	२५
कुमारादिकानामपि वैष्णवत्वम्	६३	२६
शिवपार्वतीसंवादसमये गणेशः सर्वमलिखत्	६३	२८
तत्र सर्वतन्त्राणि प्रादुरभवन्	६३	२९
मुनिश्चेष्टाः स्थाने स्थाने तानि कथयिष्यन्ति	६३	३०
शौनकादीनां समक्षं नैमित्ते त्वमपि सात्वततन्त्रं		
कथयिष्यसीति शिवोक्तिः	६३	३१
वेदविहिता हिंसा कथं निषिद्धेनि नारदप्रश्नः	६३	३२-३४

विषयः ।	पृष्ठम् ।	श्लोकः ।
प्रवृत्तनिवृत्तभेदेन कर्म द्विविधमित्यादि शिवोत्तरम्	६३	३५
अविरोधेन प्रवृत्तं कुर्वन्स्वर्याति	६४	३६
निवृत्तमाचरन् परमां सिद्धिं याति	६५	३७
प्रवृत्तनिष्टस्याभ्यनुक्षास्ति	६६	३८
अहिंसा परमो धर्मः	६७	४०
अहिंसया भगवानाशु तुष्यति	६८	४१
भगवानेव नानारूपेण प्रविष्टः	६९	४२
आगमीया हिंसा कामुकलोकानां कृते	६१	४३
काम्यवर्जनपुरःसरं विष्णुकथाश्रवणं कुर्विति नारदायोपदेशः ६४		४५
अन्यदेवताशरणं हित्वा हरिपादभजने सर्वत्र कृतार्थत्वम् ६४		४८-४९
ये तु परिदृतमानिनः पशुहिंसापराः ते भोगावसाने पशु-		
भिशिक्षुना भवन्ति	६५	५०-५१
तन्त्रसमापनं तन्माहात्म्यं च	६५	५२-५३
तन्त्रीयविषयसूचिका	६५	५४-५७
नाममाहात्म्यकथनपूर्वकं श्रीभगवन्नमस्करणम्	६६	५९

इति सात्वततन्त्रस्य बृहद्विषयसूचिका ।

श्रीकृष्णाय परब्रह्मणे नमः ॥

॥ अथ सत्त्वततन्त्रम् ॥

श्रीसूत उवाच ।

य एको वहुधा कृष्णः सृष्ट्यादौ वहुधेयते ।
तमहं शरणं यामि परमानन्दविग्रहम् ॥ १ ॥
कैलासशिखरासीनं शिवं शिवकरं परम् ।
नारदः परिप्रच्छ सर्वभूतहिते रतः ॥ २ ॥
भगवन् श्रोतुमिच्छामि हरेरङ्गुतकर्मणः ।
श्रीकृष्णस्याप्रेयस्य नाना लीलातनूर्विभोः ॥ ३ ॥
यदर्थं यत्स्वरूपं च यद्यत्काले यथा रतः ।
गृह्णाति भगवान् स्वस्थस्तन्ममारुप्यातुमर्हसि ॥ ४ ॥
अवतारनिमित्तं यच्चिराद्विग्रहसम्भवम् ।
प्रथमं तत्त्वतो ब्रूहि त्वं परापरचित्तमः ॥ ५ ॥

श्रीशिव उवाच ।

साधु पृष्ठं महाभाग त्वया भागवतोचम ।
यदहं नोदितः सम्यग्भगवद्वीर्यवर्णने ॥ ६ ॥
श्रीविष्णोरवताराणां विराजश्च महामते ।
कथने नैव पश्यामि पारं वर्षशतैरपि ।
तथापि सारमुद्धृत्य तन्त्ररूपेण नारद ॥ ७ ॥
वर्णयामि यथैवोक्तमीश्वरेण दयालुना ।
जयपूर्वं नमस्कृत्य गोपक्षपिण्यमीश्वरम् ॥ ८ ॥
वक्ष्ये सत्त्वततन्त्रारुपं भगवद्वक्तिवर्द्धनम् ।
यदासीदेकमव्यक्तं नित्यं चिद्रूपमव्ययम् ॥ ९ ॥

ब्रह्मेति यद्विदु वज्ञा भगवानिति सात्वताः ।
 तदासन्तामिवात्मानं पत्वा हृश्य विना विभुः ॥१०॥
 द्विप्रकारमभूत्सत्यं सत्त्वाभूत्वा स्वयं स्वयम् ।
 तच्चिद्गतिस्वरूपेण प्रकृतिः पुरुषो महान् ॥११॥
 सर्वलोकैकनिलयो भगवानिति शब्दयते ।
 तस्यैव शक्तिः प्रकृतिः कार्यकारणरूपिणी ॥ १२ ॥
 गुणत्रयस्वरूपेण या स्वयं भिद्यते पुनः ।
 यः कालस्तं वदन्त्येके हरेश्वराण् दुरन्त्रयाम् ॥ १३ ॥
 यस्माद्गुणत्रयक्षोभात्पृथग्भूतोऽभवत्पुरा ।
 जीवस्य यस्माद्वति शुभाशुभफलग्रहः ॥ १४ ॥
 तत्कर्म महतो जन्महेतुरव्यक्तमूर्तिमत् ।
 भावानां परिणामो हि यतो भवति सर्वदा ॥ १५ ॥
 तमेवाहुर्वेदविदः सूक्ष्मरूपं स्वभावकम् ।
 उक्तोऽयं पुरुषः साक्षादीश्वरो भगवत्तनुः ॥ १६ ॥
 कालकर्मस्वभावस्थः प्रकृतिं प्रति नोदितः ।
 पुरुषाधिष्ठिता देवी प्रकृतिर्गुणसङ्घाः ॥ १७ ॥
 महत्तत्वमभूत्तत्परिज्ञानक्रियात्मकम् ।
 तस्माज्ञातो श्वहङ्कारस्त्रिविधो दैवनोदितात् ॥ १८ ॥
 वैकारिकस्तैजसश्च तामसश्चेति यं विदुः ।
 वैकारिकान्मनोदेवा जाता ज्ञानक्रियाधिपाः ॥ १९ ॥
 मरुत्केशौ दिशः सूर्यो नासत्यो ज्ञाननोदकाः ।
 वहीन्द्रमित्रकोपेता एते कर्मापनोदकाः ॥ २० ॥
 राजसाद्विषयग्राहज्ञानकर्मस्वरूपिणः ।
 त्वग्रसज्ञा श्रुतिश्चक्षुर्ग्रीष्मं बुद्धिश्च तन्मयाः ॥ २२ ॥
 वाक्पाणिपायूपस्थाश्च गतिश्चेति क्रियात्मकाः ।
 तामसात्पञ्चभूतानि तन्मात्राणि च भागशः ॥ २२ ॥

प्रथमं तामसाज्ज्ञे शब्दस्तस्मादभून्नमः ।
 शब्दरूपात् नभसः स्पर्शस्तस्मादभून्महत् ॥ २३ ॥
 मरुतोऽभूत्ततस्तेजसो रूपमुत्तमम् ।
 रूपमात्राद्वासो ज्ञे तस्मादापोऽभवन् शुचीः ॥ २४ ॥
 अद्भयो जातो गन्धगुणो गन्धादभूमिरजायत ।
 महत्तत्वमहङ्कारः सशब्दस्पर्शतेजसः ॥ २५ ॥
 रसगन्धाविमे सर्वे स्मृता प्रकृतिविक्रयाः ।
 शब्दस्य प्रकृतेरेव संदृश्यन्ते यतो बुधैः ॥ २६ ॥
 अतोऽभवन् प्रकृतयो विकारात् विकृतीर्विदुः ।
 आकाशे शब्दमात्रं स्याद्वायौ स्पर्शः सशब्दकः ॥ २७ ॥
 रूपं तेजसि शब्दश्च स्पर्शश्चैव जले तथा ।
 रसशब्दस्पर्शरूपं पृथिव्यां सर्वमेव हि ॥ २८ ॥
 कारणानां यतः कार्ये समन्वयविधिस्ततः ।
 दृश्यते त्वधिकस्तत्र गुणो यावति कश्चह ॥ २९ ॥
 महदादीनि तत्त्वानि पुरुषस्य महात्मनः ।
 कार्याविताररूपाणि जानीहि द्विजसत्तम ॥ ३० ॥
 सर्वाण्येतानि सङ्घृत्य पुरुषस्येच्छया यदा ।
 अंशैरुत्पादयामासुर्विराजं भुवनात्मकम् ॥ ३१ ॥
 तस्य चान्तर्गतं छिद्रं पञ्चाशत्कोटिविस्तृतम् ।
 दशोच्चराधिकैरेतैः सप्तभिर्बहिरावृतम् ॥ ३२ ॥
 तमाहुः पुरुषस्यैव गेहं यत्राविश्वात्स्वयम् ।
 यतोऽचेतनमेवासीत्केवलं सर्वविस्तरम् ॥ ३३ ॥
 नरादुत्पन्नतत्त्वानां सङ्घ्रहे नारसंज्ञके ।
 अयनं तस्य यदभूत्तस्मान्नारायणः स्मृतः ॥ ३४ ॥
 विराहदेहे यदवसङ्खगवान्पुरसंज्ञके ।
 अतः पुरुषनामानमवाप्य पुरुषः परः ॥ ३५ ॥

यदा स भगवान्देवो मूलप्रकृतिविस्तरः ।
 नारायणेन रूपेण विरजमविशत्स्वयम् ॥ ३६ ॥
 तदा चेतनमापाद्य चिराद्विग्रह उत्तिथः ।
 समष्टिशब्दतावाच्यो द्विसप्तभुवनाश्रयः ॥ ३७ ॥
 यस्मिन् चराचरं भूतं स्तृष्टा ब्रह्माहरेस्तनूः ।
 तत्र लोकमयं यावत्तं विराजं विदो विदुः ॥ ३८ ॥
 तस्याभिमानिनं जीवं वैराजं पुरुषाभिघम् ।
 तदन्तर्यामिणं देवं नारायणमनामयम् ॥ ३९ ॥
 सर्वजीवैकनिलयं भगवन्तं प्रचक्षते ।
 अवतारसहस्राणां निधानं बीजमव्ययम् ॥ ४० ॥
 यस्यांशेन रजोयुक्तः सृष्टौ ब्रह्मा व्यजायत ।
 विष्णुः सत्त्वगुणाधीशः स्थितौ स्थापयितुं जगत् ॥ ४१ ॥
 तमसा रुद्ररूपोऽभूत्प्रतिसञ्चरणो विभुः ।
 एते विष्णोर्गुणमया अवताराः क्रियाकृताः ॥ ४२ ॥
 एषामंशावतारान्मे निवोध गदतो मम ।
 ब्रह्मणोऽशेन सप्तभूमरीचिरत्रिरङ्गिराः ॥ ४३ ॥
 पुलस्त्यः पुलहश्चैव क्रतुर्दक्षो द्विजोत्तम ।
 मृगुर्वासिष्ठोऽथर्वा च कर्दमाद्याः प्रजेश्वराः ॥ ४४ ॥
 एषां पुत्राश्च पौत्राश्च प्रपौत्राश्च महौजसः ।
 मृष्ट्यर्थमुद्रताः सर्वे भगवद्वीर्यसंयुताः ॥ ४५ ॥
 विष्णोरंशेन सप्तभूद्धर्मो यज्ञो बृहत्रिवृत् ।
 स्वायम्भुवाद्या मनवो द्विसप्ता लोकविश्रुताः ॥ ४६ ॥
 एषां पुत्राश्च पौत्राश्च तथेन्द्राद्याश्च देवताः ।
 विष्णवंशयुक्ता लोकानां पालकाः कायिता मया ॥ ४७ ॥
 रुद्रस्यांशेन शतशो जाता रुद्रगणाः पृथक् ।
 सर्पाश्च शतशो जाता ये च हिंसाः स्वभावतः ॥ ४८ ॥

एते संक्षेपतः प्रोक्ता रुद्रस्यांशास्तमोज्जुषः ।
 संहारिणोऽस्य जगतो घोररूपा विलक्षणाः ॥ ४३ ॥
 अथ ते सम्प्रवक्ष्यामि छीलादेहान् हरेः पृथक् ।
 शुद्धसच्चमयान् शान्तान् लोकप्रेमासपदान् शृणु ॥ ५० ॥
 य ईश एको भगवाननन्तो ब्रह्मस्वरूपी पुरुषोऽवियज्ञः ।
 पातुं पुनर्विश्वमसौ स्वकार्यं भेजे तनूस्तं प्रणमामि कृष्णम् ॥ ५१ ॥
 इति श्रीसात्त्वततन्त्रे शिवनारदसंवादे प्रथमः पटलः ॥ १ ॥

अथ द्वितीयः पटलः ।

श्रीशिव उवाच ॥

माक्षाद्भूव भगवान् परिपातुमीशो
 वेदान् युगादिसमये हयशीर्षनामा ।
 हत्वा सुरेतरवरौ मधुकैटभार्घ्यौ
 नस्तशकार विश्रुतीः श्रुतिभिर्विमृग्यः ॥ १ ॥
 लोकान्निष्टिपरतां प्रचिकीर्षुरादौ
 भूत्वा चतुःसनतया भगवान् विमुक्त्यै ।
 प्रोवाच योगममलं विशदाशयेभ्यो
 भोगान् विरक्तिपरतां स्वयमाचचार ॥ २ ॥
 देवेषु नारदतनुर्भगवान् विशुद्धं
 नैष्कर्म्ययोगमवहत्खलु पाञ्चरात्रम् ।
 धर्मं तथा भगवता कथितं विशेष-
 शिष्येष्वसौ परमनिष्टिमादधानम् ॥ ३ ॥
 आदौ दधार धरणीधरणाय धातुः
 स्वायम्भुवोक्तिपरिपालककाल एव ।
 नारायणोऽखिलगुरुर्गुरुकोऽलदेहं
 तेनाहनहितिसुतं दशनाग्रघातैः ॥ ४ ॥

भूमेरधो धरण्डिमण्डलमप्रमेयः

शेषाख्य आस जगतः स्थितये नितान्तम् ।
यस्मिन्कलापितमिदं लिखिवचकास्ति
नागाधिष्ठैर्मुनिगणैः परिसेविताङ्ग्रिः ॥ ५ ॥

तस्मादधः कमठ आस विशालरूपी

ब्रह्माण्डभाण्डपरिविस्तृतदिव्यकायः ।
शेषोऽपि यत्र परिभाति सुतन्तुतुर्ख्यो
यं चार्यमा पितृपतिः समुपासते वै ॥ ६ ॥

द्वृष्टा द्वशार्द्धवयसापि विहाय मातु-

देहं ध्रुवं मधुवने तपसाभितस्म् ।
भूत्वा कृपामयवपुर्भगवान्स्वलोकं
प्रादात्स्तुवन्ति यतयो मुनयोऽपि यं वै ॥ ७ ॥

आलोक्य कर्दमतपो भगवान् विभूत्यै

संथुद्दिव्यवपुषाविरभूत् सथुक्षः ।
तस्मा अदाद्वरमजात्मजपुत्ररूप-

मानन्दविन्दुपयसा च चकार तीर्थम् ॥ ८ ॥

यज्ञे स एव रुचिना मनुपुत्रिपुत्र

आहूतिसूतिरसूरारणिवाहिकल्पः ।
त्रैलोक्यगोपनविधौ सुरनाथ ईश

नाम्ना सुयज्ञ इति विश्रुतकीर्तिराशिः ॥ ९ ॥

सिद्धेश्वरश्च समभूत्कपिलाख्य ईशः

श्रीदेवहूतितनयो विततान तस्यै ।
योगं स्वशक्तिसहितं चिदचिद्विभागं

साङ्घर्ण्यं तथा स्वभिः१)मुखेषु जगाद शुद्धम् ॥ १० ॥

योगेश्वरोऽत्रितनयो भगवाननन्तो
दत्तार्थ्य आस समताववदत्स्वचर्याम् ।
प्रह्लादहैहययदुष्परा(२)यणेषु
शिष्येषु शिक्षितकथां कथयन गुरुभ्यः ॥११॥
नारायणो नर ऋषिप्रवरावभूतां
धर्मस्य दक्षदुहितर्यविमूर्तिपत्न्याम् ।
धीरोपकारकरुणाशयकायशुद्धं
तीव्रं तपः प्रचरतां सुरराजतापम् ॥ १२ ॥
नाभेरभूषभसंज्ञसदासुकामो
योगेश्वरः सुतशातैरवदत्प्रजाभ्यः ।
धर्मं ततः परमयोगिजनावचयैः
नैष्कर्म्यलक्षणपरां स्वयमाच्चार ॥ १३ ॥
धात्रनितिके सुसनकादिभिरीर्यमाणे
चेतोगुणान् विगलितुं भगवान्स हंसः ।
प्रोवाच तत्वमयलं सदयाद्विचित्ता
यस्मादौगुणागुणविभागमभून्मुनीनाम् ॥ १४ ॥
वेने मृते द्विजजनैरनु बाहुयुग्मं
सम्मथ्यमानसमये पृथुरूप आसीत् ।
लोकक्षुधां प्रशमयन् पृथिवीं दुदोह
सर्वाणि भूतिकरणानि च सर्वभूत्यै ॥ १५ ॥
दक्षस्य यज्ञविहिते शिवशक्तिहेतोः
प्राप्ताऽप्यभायमधिकं भृगुणाभिदत्तम् ।
तत्राष्ट्रबाहुरभवद्गवान् भवाय
प्राप्ता नुतिः सुरनरादिकृतापि तेन ॥ १६ ॥
जातः प्रियव्रतकुले गय इत्युदार-
कीर्ति ततान भगवान् तनुवाञ्छानोभिः ।

(१) अपरायणेषु-अनन्याश्रितेषु इत्यर्थः ।

तेनापि यज्ञतनुरीश्वर इन्द्ररूपी
स्पद्धा चकार महतां मदमादधानः ॥ १७ ॥

संवत्सरस्य तनयः स ह यामिनीना-
मालोकनादिविविधं मुदमाचिकीर्षुः ।
श्रीकामदेववपुषा हृतीर्य देवो
देव्योमया मदनकेलिभिरारराम ॥ १८ ॥

प्राचीनबहितनयाँस्तपसा सुतसान्
दृष्टा स्वशान्तवपुषाविरभूदनन्तः ।
दत्त्वा स्वपादभजनं वसतां गृहेषु
कन्यां च वृक्षजनितामहिशाह्यालुः ॥ १९ ॥

स्वारोचिषे तुषितया द्विजवेदशीर्षा-
ज्ञातो विभुः सकलधर्मभृतां वरिष्ठः ।
यद्वृह्यचर्यनियमानृषयोऽप्यशिक्ष-
न्साक्षात्जगद्गुरुतयावच्चार शुद्धान् ॥ २० ॥

धर्मादभूत्सुततया भगवाँस्तृतीये
मन्वन्तरे त्रिजगतेः स्थितये कृपालुः ।
श्रीसत्यसेन इति दुर्जनयक्षरक्षान्
यस्तानपाहरदसौ सुरनाथपित्रः ॥ २१ ॥

तुर्येऽन्तरे सरसि वारणराजराजं
ग्राहेण तीव्रबलिना परिकर्ष(१)यन्तम् ।
नारायणेत्यभिहिते हरिरुदधार
तस्माद्वार्णवजलादपि देवराजः ॥ २२ ॥

वैकुण्ठ आस भगवान् द्विजवर्य मुद्रा(?)
देव्या मया तदनुरूपजयाभिधानः ।

वैकुण्ठदर्शनमकारयदप्रमेय-

स्तस्याऽपश्चमनोस्समये प्रासिद्धम् ॥ २३ ॥

षष्ठेऽन्तरे तु भगवान् द्विजशापत्विन्न-

देहान्सुरानवनतानवलोक्य सञ्जः ॥

वैराजविप्रतनयोऽजितसंज्ञ ईशो

देवामुरैरपथयत्सहसा पयोधिम् ॥ २४ ॥

देवामुरे जलनिधेर्मयनाद्रिष्णे

हस्ताच्छ्युते गिरिवरे सहसार्दचित्तः ।

भूत्वा तु कूर्मवपुरद्वृतमुद्धधार

मेने च पर्वतविवर्चनगात्रकण्ठम् ॥ २५ ॥

दुर्घाम्बुधावुरुरुजां प्रचिकीर्षुरीश

आदाय पूर्णकलशं सुधया नितान्तम् ।

आयुर्विधाननिगमं खलु यज्ञभोक्ता

धन्वन्तरिः समभवद्गवान्ब्राणाम् ॥ २६ ॥

धन्वन्तरे(१)रमृतपूर्णघटे स्ववारा

चूर्णीयमान (२)अमेर शरणं प्रविष्टे ।

मोहिन्यभूत्स भगवानसुरासुराणां

मोहाय तापविरमाय सदास्पकामः ॥ २७ ॥

सत्यन्नताय जनतर्पणतः स्वरूपं

मात्स्यं महाकरुणया प्रवितत्य सद्यः ।

कलपार्णवेऽप्यवदद्व्युत आत्मतच्चं

भूरूपनावि (३)वसते विहरन् द्विजेभ्यः ॥ २८ ॥

त्रैलोक्यदुःखदलनाय नृसिंहरूपं

कृत्वा स्वभक्तमवितुं किल लाङ्गलाग्रैः ।

(१) अस्यानन्तरमिति शेषः । (२) सन्धिरार्थः ।

(३) अस्य सत्यन्नतायेति पूर्वेणान्वयः ।

घृत्वा ॐ सुरेन्द्रम् सुरेन्द्रविशालतीव्र-
वक्षस्थलं स्थलमिवाग्रनखैदार ॥ २९ ॥

यस्मिन्प्रपश्यति बलिः सगणं त्रिलोकं
तेनापि वामनतनुं भगवान् गृहीत्वा ।
संयाच्य सम्मितपदत्रितयं बलेः स्वं
कृत्वा त्रिविष्टपमदाददितेः सुतेभ्यः ॥ ३० ॥
भक्तानहं समनुवर्त्ते इति स्ववाचं
साक्षात्प्रकर्तुमिव भूविवरे प्रविष्टः ॥
वैरोचनेर्गृहमरक्षयदप्मेयो
नाम्ना गदाधर इति क्षपयन् दयावान् ॥ ३१ ॥

भूत्वा तु भार्गवकुले निजतातनाशा-
द्रामो महापरशुकं परिगृह्ण तीक्ष्णम् ।
क्षत्रं निवार्य क्षितितलं परिहृत्य भूयो
दत्त्वा द्विजाय ह्यवसत्स महेन्द्रपृष्ठे ॥ ३२ ॥

(१) बृन्दारकैः परिनिषेवितपादपद्मः
श्रीरामचन्द्र इति सूर्यकुलाब्धिजातः ।
देवारिनाशनविधौ कुशिकान्वयेन(२)
नीतो महेशधनुराजगवं बभञ्ज ॥ ३३ ॥

ज्ञात्वा ततो भृगुकुलोऽद्वधीरवीरं
रामं सुगौरवचिरां परिणीय सीताम् ।
गत्वा गृहान् गृहपतेः पितुराम्भाया(३)-
वाचं निशम्य वनवासपगात्सभार्यः ॥ ३४ ॥

(१) बृन्दारकैः=ईवैः ।

(२) विश्वामित्रेण ।

(३) आसजायावाचम्=कैकेयीविचः ।

तीर्त्वा गाङ्गपयोऽनुजानु(१)गवनच्छ्रीचित्रकूटं गिरि
त्यक्त्वा दुष्टविराधराधदमनो धावन् धनुर्दर्शयन् ॥
इत्वा (२)कूरसुरेन्द्रवैरिहरिणं मारीचसंज्ञं ततो
लङ्घेशाहृतसीतया खलु पुनः प्राप्तो दशामीहशाम् ॥ ३५ ॥
चन्द्रं चण्डकरं प्रचण्डपवनं मेने सुमन्दानिलं
॥ मालां पालतिमल्लिकां (३)शुचिकलां गीतं स्फुलिङ्गायितम् ।
इत्येवं बनितापरायणनरं हास्यन्निवाळोकयन्
ऋक्षं मन्मथसायकाहृतमनो रेमे प्रियाशङ्क्या ॥ ३६ ॥
गत्वा वानरराजवालिनमहामित्रेण सेतुं ततो
बध्वा वारिधिमातरचरतमं साकं पुवङ्गैर्मुदा ।
छिर्वा राक्षसयक्षलक्षपमला सीता (४)सपुत्रानुजं
लङ्घेशं ज्वलदग्निना भगवता चाप्ता पुनः सा पुरी ॥ ३७ ॥
सूर्यादिशक्तिमविहृत्य शशास भूमि
गोविप्रपाङ्गपरिसेवनसर्वधर्मः ।
उद्दिक्तभक्तिनमिताननयत्स्वनाथान्
सर्वान् (५)वनाधिवसतः स्वपदं सुशान्तम् ॥ ३८ ॥
तस्थानुजो भरतसंज्ञ उदारबुद्धी·
रामाङ्गया निजगृहे निवसन्नपि श्रीम् ।
त्यक्त्वा वनस्थव्रतवानभवत्ततो नै
गन्धर्वकोटिमयनं विहर्णशकार ॥ ३९ ॥
श्रीकल्क्षमणस्तदवरो वनमेश्य रामं
सीतां निषेव्य तपमा बहुकष्ट आसीत ।

(१) अनुजस्य-भरतस्य । अनुगमनात्-आगमनात् ।

(२) कूरो यः सुरेन्द्रवैरी दशाननस्तस्य हरिणं मृगमित्यर्थः ।

(३) शुचिकलाम्=वन्निवाळाम् । चित्रभानुविंभावसुः । शुचिर-
पित्तमित्यमरात् ।

(४) अस्य—आप्ताप्तेनाभ्यः । (५) वनवासिन इत्यर्थः ।

बाहेऽपि चास्य वचसा वनमेत्य देहं
 सन्त्यज्य तत्पदमगादरिसैन्यवह्निः ॥ ४० ॥
 शब्दुप्रसंज्ञ उरुविक्रमशुद्धबुद्धिः
 शौर्येण दर्पदलनो द्विषतां दयालुः ।
 दीनेषु दैत्यलवणान्तक आर्यसेवी
 स्वान्येषु(१) साम्यमतिराजनताभिरामः ॥ ४१ ॥
 माकण्डनाममूनये भुवनानि देष्टुं
 मायालये तनुतरे जठरे मुकुन्दः ।
 न्यग्रोधपत्रपुटकोषशयान आसी—
 दह्नगुष्ठपानपरमः शिशुरप्रमेयः ॥ ४२ ॥
 हृत्रस्य घोरवपुषा परितापितानां
 संरक्षणाय भगवान् युधि निर्जराणाम् ॥
 आथो ह्यभूद्वरुडकिन्नरगीतकीर्ति—
 स्तेषां सुदुःखभयशोकविनाशशीलः ॥ ४३ ॥
 अह्नगुष्ठपर्वसुमितान् श्रमणान् द्विजाम्यान्
 दृष्टा तु गोष्पदपयोगतसर्वदेहान् ।
 अस्थिय इन्द्रहसितान्समिदंयुहस्तान्
 गुर्वच्चनाय कृपयाऽऽ(२)वदमून्पत्रान् ॥ ४४ ॥
 दुष्पन्तवीजमधिगम्य शकुन्तलायां
 जातो ह्यजोऽपि भगवानधियज्ञकर्तृन् ।
 विस्मापयन्वहुनृपान् वहुवाजिमेधान्
 साक्षादियाज वहु दानमदादमेयः ॥ ४५ ॥
 सर्वान् जनान्कलियुगे बलबुद्धिहीनान्
 दृष्टा कृपापरवशो (३)वसुवर्यजायाम् ।

(१) स्वकीयेषु परेषु चेत्यर्थः ।

(२) आवत—अरक्षत् ।

(३) सत्यवत्यामित्यर्थः ।

जातः पराशरसकाशत आदिदेवो
 वेदान्समाहिततया विभजिष्यति स्म ॥ ४६ ॥

हृष्णेः कुले तु भगवान् बलदेवनामा
 यस्माद्वालानतिवलानदलत्सुरारीन् ।

यद्वाक्लाङ्गक्लनात् कुरुराजघानी
 धानेव(१) धामसहिता(२) चक्षितातिभीता ॥४७॥

भूमेज्जनस्य निजपादपरायणस्य
 (३)वृष्णेरजोऽपि भगवान् सुखमादधानः ।

जातो भविष्यति यशो विषुलं प्रकर्तुं
 श्रीकृष्ण इत्यभिहितोऽखिलशक्तिपूर्णः ॥ ४८ ॥

जातो निजेन वपुषा वसुदेवगेहे
 गत्वा तु गोकुलमयो विहरन् विनोदैः ।

वालाङ्गतिविशदबालकभाषहासै-
 गोगोपगोपवनितामुदमाशु कर्ता ॥ ४९ ॥

कंसानुशिष्टसुरशङ्खगणानुलूकी(४)-
 मुख्यान् हनिष्यति व्रजस्थितये महोद्रिम् ।

वृत्तोच्छिलीन्द्रिमिव सप्त दिनानि वाम-
 हस्ते प्रगृह्ण सुरनाथमदं प्रमाण्ठा ॥ ५० ॥

धात्रा यदा सपशुगोपशिशौ प्रणीते
 बुद्धेर्भ्रमो हलभूतोऽभवदप्रमेयः ॥

तत्संहरन् सपशुपालकुलस्वरूपं
 कृत्वा विधिं विविधमोहमलात्स धर्ता(५) ॥ ५१ ॥

(१) भूष्यववत् इत्यर्थः । “अक्षतास्तु यथाः प्रोक्ता भूष्टा धाना भवन्ति ते” इत्युक्तेः ।

(२) गृहसहितेत्यर्थः । “धामरश्मौगृहे” इतिकोशात् ।

(३) अस्य जात इत्युत्तरार्थगतेनान्वयः । वृष्णिकुलाङ्गजात इत्यर्थः ।

(४) उक्तकीमुख्यान्-पूतनाप्रभूतीन् । (५) धर्ता-उद्धरिष्यतीत्यर्थः ।

दृन्दावने सुरभिवादविलासगीतै-
 गोधुग्वधूजनमनोजजवं दधानः ॥

कर्ता महामदनकेलिकिहारगोष्टी-
 विस्मापनं निशि निशाचरखेचराणाम् ॥ ५२ ॥

कंसस्य रङ्गसदनं सबले प्रणीते
 स्वा(१)फलिकना भवधनुस्तरसा विभज्य ।

चाणूरशूरशमनं सहकंसमाजौ
 कर्ता द्विपं कुवलयं सहसा निहत्य ॥ ५३ ॥

सान्दीपनं मृतमुतं गुरुदक्षिणार्थी
 दश्वा जरामुतबलं यवनं च हस्ता ॥

श्रीरुक्मिणीप्रभृतिदारशतं विवाह
 ताभ्यः सुतान् दशदशानु जनिष्यति स्म ॥ ५४ ॥

भौमं निहत्य सगणं दिवि देवमातु-
 दर्तुं तदीयमणिकुण्डलमादिदेवः ॥

गत्वा सुरन्द्रतरुराजवरं प्रियायाः
 प्रीतौ समुद्धरणतो दितिजान्स जेता ॥ ५५ ॥

वाणासुरस्य समरे मम वीर्यनाशा-
 लुब्धामरत्वमधिकं युधि भूपवन्धून् ॥

जित्वा युधिष्ठिरनृपक्रतुना विवाह-
 बीजं नि(२)पात्य गुरुभारतरं प्रहर्ता ॥ ५६ ॥

लोके प्रदर्श्य सुतरां द्विजदेवपूजां
 स्वस्याप्यपारकरुणां निजेसवकैभ्यः ॥

त्रात्वा परीक्षितनृपं परमाख्यदग्धं
 पार्थीय भूतिमवलोकयिता द्विजार्थे ॥ ५७ ॥

(१) अकूरेण ।

(२) निपात्य—सम्पाद्येत्यर्थः । धातूनामनेकार्थत्वात् ॥

कामेन स्लंहभयरागकुदुबसन्धे
 यस्मिन्मनो निवसतः शमलं निरस्य
 दाता स्वरूपममलं परिशुद्धभावः
 साक्षात्स्वरूपनिरतस्य च किन्तु वक्ष्ये ॥ ५८ ॥

यत्पादपञ्जपरागपरायणाना-
 मग्रे चकास्ति न च मुक्तिसुखं नितान्तम् ॥
 किं वान्यदर्पितभयं खलु कालवेगैः
 साक्षात्महासुखसमुद्रगतान्तराणाम् ॥ ५९ ॥

गङ्गादितीर्थतपहोमव्रतादिकेभ्यः
 कीर्ति स्वकी(१)यमविकां समुदर्यि लोके ॥
 अत्युच्चतं द्विजकुलं (२)द्विजशापव्याजा-
 ज्ञत्वा स्वलोकममलं ततुनाभिगन्ता ॥ ६० ॥

तस्माद्विष्यति सुतः सुखदो जनानां
 प्रशुभ्नसज्ज्ञ उरु(३)गायगुणानुरूपः ॥ ६१ ॥

कर्ता मुदं मुदितवक्षसुचारुगात्रैः
 पात्रैरिवायृतपयो मनुजान्प्रच्छन् ॥

तत्राप्यजोऽनुजनिताप्यनिरुद्धनामा-
 नाम्नां प्रवर्तकतया मनसीश्वरोऽपि ॥ ६२ ॥

यस्मादुषाऽऽहरणतो भुजवीर्यनाशा-
 द्वाणो भविष्यति शिवानुगशान्तदेहः ॥

व्यासाद्विष्यति०० भगवानरण्यं
 योगी जनान्पति गदिष्यति वेदसारम् ॥ ६३ ॥

श्रीमत्सुशान्तममलं भगवत्प्रणीतं
 यच्छ्रद्धया कलिजना अपि यान्ति शान्तिम् ॥

(१) अस्य द्विजकुलपदेनान्वयः । (२) द्विजकुलम्-यादवकुलमित्यर्थः।
 (३) उरुगायो-भगवान् श्रीकृष्णः ।

बुद्धावतारमधिगम्य कलावलक्ष्मी-
 वेष्टमर्तेरतिविमोहकरं प्रलोभम् ॥ ६४ ॥
 पाखण्डशास्त्रमधिकल्प्य सुराद्विषाणां
 कर्ता जिनस्य तनयो भगवान्गयायाम् ॥
 पाखण्डशास्त्रबहुले निजवेदमार्गे
 नष्टे द्विजातिभिरसत्पथि वर्तमाने ॥ ६५ ॥
 कल्क्यावतारतरणिस्तरुणान्धकार-
 तुलयं तुदन्तृपगणं कृतधर्मगोपा ॥
 साक्षाद्विष्यति सरस्वतिसंज्ञितायां
 श्रीसार्वभौम इति वेदगुपो द्विजाग्न्यात् ॥६६॥
 कृत्वा पुरन्दरश्रियं बलयेऽतिदास्थन् ।
 गोपाष्ट्रे मनुयुगे विदितानुभावः ॥
 आयुः करो नवमनोः समये जनानां
 नीतिं विधातुपमरारिविनाशनाय ॥ ६७ ॥
 गोपा भविष्यति जगज्जनधारयासौ
 भूत्वा श्रुतेन्द्रसहितो भगवानपारः ॥
 भूत्वा विशूचिसदने द्विजराजशम्भोः
 साहित्यकर्मपरवान् दशमेऽन्तरे सः ॥ ६८ ॥
 पाताऽमरान्००० विश्वकू० सेनसंझो
 यत्सैन्यपृगसमरादमरारिनाशः ॥
 मन्वन्तरैक(१)दशमेऽर्थकरिपपौत्रः
 श्रीधर्मसेतुरिति विश्रुत आदिदेवः ॥ ६९ ॥
 हत्वाऽसुरान् सुरपतौ विघृतेरपत्ये
 दाता तृती(२)यभवनं भगवान्स्वयम्भुः ॥

(१) एकाधिको दशम एकदशमः । एकादश इत्यर्थः ।
 (२) स्वर्गमित्यर्थः ।

जातो द्वि(१)षण्मनुयुगे युगपालनाय
 विप्रात्स्वशक्तिमहसः सुनृताख्यतो वै ॥ ७० ॥
 ख्यातो भविष्यति ततो भगवान्स्वधामा
 यस्माऽज्जना जगति सौख्यमपारमापुः
 भाव्ये त्रयोदशयुगे भविताऽऽदिदेवः
 श्रीदेवहोत्रतनयो भगवान्बृहत्याम् ॥ ७१ ॥
 योगेश्वरो दिवि दिवस्पतिशक्रमित्रो
 योगादमेयवपुषा स वितान(२)तुल्यः ॥
 सत्रायणस्य सदने भगवाननादि-
 देवोऽपि देववनितातनयोऽभिजातः ॥ ७२ ॥
 अन्तेऽन्तरे करणकर्मवितानतन्त्रन्
 विस्तारयिष्यति जगद्वितकामशीलः ॥
 एते मया भगवतः कथिता द्विजाते
 शुद्धावतारनिचया जगतो हितार्थाः ॥
 सम्पूर्णतांशकलया परिभावनीया
 इनक्रियाबलसमादिभिराभिष्यक्ताः ॥ ७३ ॥
 यद्गीढातनुभिन्नित्यं पाल्यते सचराचरम् ॥
 तमहं शरणं यामि कृष्णं ब्रह्माण्डनायकम् ॥ ७४ ॥
 इति श्रीसाच्चततन्त्रे द्वितीयः पटलः ॥

अथ तृतीय पटलः ।

श्रीनारद उवाच ।
 कथिता भगवान्विष्णोरवतारा महात्मनः ॥
 सम्पूर्णशक्ताभेदैर्भावनीयास्त्वयः प्रभो ॥ १ ॥

(१) द्विषण्मनुयुगे--द्वादशमन्वन्तरे इत्यर्थः ।

(२) वितानं—क्रतुः ।

निर्विकल्पस्य कुण्णस्य ब्रह्मणः परमात्मनः ।
कथमंशकलाभाग एतद्वर्णय नो विसो ॥ २ ॥

श्रीचिव उवाच ।

सत्यमुक्तं त्वया ब्रह्मन् कुण्णस्य जगदात्मनः ।
अवतारेषु सर्वेषु भेदादंशकलाः स्वतः ॥ ३ ॥
न वर्णयन्ति निषुणा ज्ञानिनो भगवत्पराः ।
अविकारादच्युताच्च निर्भेदाद्ब्रह्मरूपिणः ॥ ४ ॥
किन्तु ज्ञानप्रभावादेः पूर्णशांशानुदर्शनात् ।
पूर्णमंशकलाभागं वदन्ति जगदीशिनुः ॥ ५ ॥
सन्ति यद्यपि सर्वत्र ज्ञानवीर्यगुणादयः ।
तथापि कार्यतः केचिद्दृश्यन्ते नहि सर्वतः ॥ ६ ॥
ऐश्वर्यज्ञानधर्माश्च वैराग्यं श्रीर्यशस्तथा ।
एषां सन्दर्शनात्साक्षात्पूर्णो विद्वाङ्ग्रिरुच्यते ॥ ७ ॥
एतेषामपि भागानामल्पाल्पदर्शनादसौ ।
विभासंशकलाभेदो भगवान्भगभेदधृक् ॥ ८ ॥
अंशस्तुरीयो भागः स्यात्कला तु षोडशी मता ।
शतभागो विभूतिश्च वर्ण्यते कविभिः पृथक् ॥ ९ ॥
अतो ज्ञानस्य धर्मस्य वैराग्यैश्वर्ययोः श्रियः ।
यशसः पृथग्भेदं मत्तः शृणु द्विजोत्तम ॥ १० ॥
उत्पत्तिप्रलयौ चैव विद्याविद्ये (१)गताऽगती ।
एषां ज्ञानं वदन्त्यज्ञ ज्ञानं प्रद्विधमुक्तम् ॥ ११ ॥
सत्यं शाँचं दया मौनं धर्मश्वातुर्विधः (२) स्मृतः ।
अमानो व्यतिरेकश्च ऐन्द्रियस्तु वशीकृतः ॥ १२ ॥

(१) गतं गतिरित्यर्थः ।

(२) चतुर्विधं एव चातुर्विधं इति स्वार्थेऽण् बोध्यः ।

एवं चतुर्विंशो भद्रं वैराग्यससमुदाहृतः ।
 अणिमा लघिमा चैव महिमा तदनन्तरम् ॥ १३ ॥
 प्राकाम्यं चैव प्राप्तिश्च ईशिता वशिता तथा ।
 कापस्यावसिता ह्येते अदृश्वर्याः (१) प्रकीर्तिताः ॥ १४ ॥

भृत्यामात्यसुहृद्दन्धुपुत्रपौत्रकलत्रकाः ।
 वासोभूषणकोषाश्च सेनिका चतुरङ्गिणी ॥ १५ ॥
 गृहा भूरस्त्रश्चेच च दुर्गाद्याः श्रिय ईरिताः ।
 यशस्तु पुंसो भवति कर्मतो गुणतस्तथा ॥ १६ ॥
 कर्म चतुर्विंशं प्रोक्तं स्मृष्टिस्थितिलयात्मकम् ।
 तथा लीलावताराणां चंसितं परमाद्भृतम् ॥ १७ ॥
 गुणान्यपरिमेयाणि कीर्तितानि मनीषिभिः ।
 तथाप्यहं द्विष्टूर्णे ते वर्णयाम्यनुपूर्वशः ॥ १८ ॥

ब्रह्मण्यश्च शरण्यश्च भक्तवात्सद्यमेव च ।
 दातृत्वं सत्यसन्धत्वं विक्रान्तत्वं नियम्यता ॥ १९ ॥
 दुर्जयत्वं दुस्सरत्वं निषेद्यत्वं साहिष्णुता ।
 अक्षोभ्यत्वं स्वतन्त्रत्वं नैरपेक्ष्यं स्वसौष्ठवम् ॥ २० ॥

शौर्यमौदार्यमास्तिक्यं स्थैर्यं धैर्यं प्रसन्नता ।
 गाम्भीर्यं प्रश्रयः शीलं प्रागवभ्यमृतमङ्गलम् ॥ २१ ॥
 शमो दमो बलं दाक्ष्यं क्षेमं इर्षोऽनहड्डकृतिः ।
 सन्तोष आर्जवं साम्यं मनोभाग्यं श्रुतं सुखम् ॥ २२ ॥

त्यागो भयं पावनं च तेजः कौशलमाश्रयः ।
 धृतिः क्षमा स्मृतिर्लज्जा श्रद्धा मैत्री दयोन्नतिः ॥ २३ ॥
 शान्तिः पुष्टिः स्ववाक् शुद्धिर्बुद्धिर्विद्या स्वरक्षता ।
 एते ते भग्मेदास्तु कथिता ह्यनुपूर्वशः ॥ २४ ॥

(१) आर्षी पुँछिङ्गता ।

एषां प्रकाशो यत्रासीत्स पूर्णः परिकीर्तिः ।
 अंशप्रकाशादंशः स्यात्कलायास्तु कला स्मृता ॥२६॥
 विभूतेस्तु विभूतिः स्यादेष भेदो न हि स्वतः ।
 निर्विकल्पस्य सत्यस्य परब्रह्मस्वरूपिणः ॥ २७ ॥
 नारायणस्य शुद्धस्य श्रीकृष्णस्य महात्मनः ।
 यतः कृष्णावतारेण भगवेदाः पृथक् पृथक् ॥ २७ ॥
 सन्दर्शिताः पृथकार्ये तस्मात्सम्पूर्ण उच्यते ।
 हयग्रीवाद्यवतारे तस्मादल्पतरा यतः ॥ २८ ॥
 दर्शिता भगवेदा वै तस्मादंशाः प्रकीर्तिः ।
 यतो रामो मत्स्यकूर्मवराहा नरकेशरी ॥ २९ ॥
 मन्वन्तरावताराश्च यज्ञाद्या हयशीर्षवान् ।
 तथा शुक्लादयो ह्याविभावा ऋषभ आत्मवान् ॥ ३० ॥
 नरनारायणो दत्तः कलौ च बुद्धकलिकनौ ।
 ज्ञानकर्मप्रभावाद्यैरंशा विष्णोः प्रकीर्तिः ॥ ३१ ॥
 कुमारनारदव्यासा ब्रह्मरातादयः कलाः ।
 ज्ञानांशयुक्ताः श्रीविष्णोरवतारा महात्मनः ॥ ३२ ॥
 गयः पृथुश्च भरतः शक्तियुक्ताः कला मताः ।
 गुणावतारा ब्रह्माद्यास्तदंशा ये विभूतयः ॥ ३३ ॥
 एषा मया ते कथिता सम्पूर्णशकलाभिदा ।
 कार्यानुरूपा विप्रेन्द्र भगवेदप्रदर्शनात् ॥ ३४ ॥
 न ब्रह्मणो भिदा विप्र श्रीकृष्णस्य च सत्तम ।
 नारायणस्य वा सौम्य ब्रह्मतारिस्वरूपिणः ॥ ३५ ॥
 श्रीनारद उवाच ।
 अवतारिस्वरूपं मे वर्णयस्व सदाशिव ।
 किं ब्रह्म परमं साक्षात्किं वा नारायणो विभुः ॥ ३६ ॥

किं वा वैकुण्ठलोकेनः श्रीकृष्णः पुरुषोत्तमः ।
किमेकतत्त्वमेतेषामथवा किं पृथक् पृथक् ॥ ३७ ॥

श्रीशिव उवाच ॥

श्रृणु तत्परमं गुह्यं ब्रह्मदायाद सत्तम ।
अवतारिस्वरूपं मे यथावर्णयतो द्विज ॥ ३८ ॥
एकमेव परं तत्त्वमवतारि सनातनम् ।
श्रीकृष्णब्रह्मपुरुषैः संज्ञाभिर्दीर्घ्यते पृथक् ॥ ३९ ॥
यथा भानोः प्रकाशस्य मण्डलस्यापृथक्स्थितिः ।
तथा श्रीकृष्णदेवस्य ब्रह्मणः पुरुषस्य च ॥ ४० ॥
अतः सात्वततन्त्रज्ञा भक्तिनिष्ठा विलक्षणाः ।
श्रीकृष्णाख्यं परं धाम परमानन्दमुत्तमम् ॥ ४१ ॥
वैकुण्ठलोकनिलयं शुद्धसत्त्वात्मविग्रहम् ।
वदन्ति शाश्वतं सत्यं स्वभक्तगणसेवितम् ॥ ४२ ॥
वेदान्तिनो ज्ञाननिष्ठा ज्ञानशास्त्रानुसारतः ।
वदन्ति ब्रह्म परमं प्रकाशात्मकमव्ययम् ॥ ४३ ॥
अपाणिपादनयनश्रोत्रत्वग्नाणविग्रहम् ।
सर्वशक्तियुतं तेजोमयं (१)वाच्चनसापदम् ॥ ४४ ॥
आनन्दमात्रं संशुद्धं चिद्रक्तं सर्वकारणम् ।
हैरण्य(२)गर्भस्त्रैविद्या नारायणमनामयम् ॥ ४५ ॥
सहस्रशिरसं देवं परमानन्दमव्ययम् ।
अनन्तशक्तिं सर्वेषां पुरुषं प्रकृतेः परम् ॥ ४६ ॥
वदन्ति कर्पषपरमाः स्थित्युत्पत्यन्तभावनम् ।
सर्वानन्दकरं शान्तं संसारार्णवतारकम् ॥ ४७ ॥
अतः कृष्णस्य देवस्य ब्रह्मणः पुरुषस्य च ।

(१) वाच्चनसागोचरमित्यर्थः ।

(२) अनयोः ‘वदन्ति’ इति द्वितीयस्थोकगतेनान्वयः ।

वस्तुतो नैव भेदो हि वर्ण्यते तैरपि द्विज ॥ ४८ ॥
 यथार्थो बहुधा भाति (१)नानाकरणवृत्तिभिः ।
 तथा स भगवान्कृष्णो नानेव परिचक्षते ॥ ४९ ॥
 अतः सर्वमेतनापि श्रीकृष्णः पुरुषोच्चमः ।
 लीलामानुषरूपेण देवकीजठरं गतः ॥ ५० ॥
 अतः सर्वावताराणां कारणं कृष्ण उच्यते ।
 सृष्ट्याद्यनेककार्याणि दर्शितानि यतः स्वतः ॥ ५१ ॥
 स एव सर्वलोकानामाराध्यः पुरुषोच्चमः ।
 मुत्त्याद्यर्थं नृलोकस्य मानुषत्वं यतो गतः ॥ ५२ ॥
 अतस्तं पुरुषा नित्यं भक्तिभेदेन नित्यदा ।
 भजन्ति ह्यपवर्गेण परेशं तदकाम्यया ॥ ५३ ॥
 मया ते कथिता विप्र अवतारा महात्मनः ।
 किमन्यत्कथयाम्यद्य त्वं हि भागवतोच्चमः ॥ ५४ ॥

इति श्रीसात्वततन्त्रे तृतीयः पटलः ।

चतुर्थः पटलः ।

श्रीनारद उवाच ।

नास्ति तृप्तिः शृण्वतो मे तव वागमृतं हरेः ।
 यशः परमकल्याणमवतारकथाश्रयम् ॥ १ ॥
 तथापि साम्रतं हेतच्छ्रुत्वा कौतूहलं मम ।
 भक्तिभेदं भगवतो भावनीयं सदा नृभिः ॥ २ ॥
 ब्रूहि मे भगवन् विष्णोर्भक्तिभेदं सदाशिव ।
 यज्ञात्वा ह्यज्ञसा विष्णोः साम्यं याति जनः प्रभो॥३॥

(१) इन्द्रियवृत्तिभिरित्यर्थः ।

श्रीशिव उवाच ।

साधु पृष्ठं त्वया साधो परं गुद्यतमं यतः ।
 अन्यस्मै न मया प्रोक्तं विना भागवताच्चरात् ॥ ४ ॥
 यदैवावोचं मां कृष्णो ध्यानानुष्टुप्मना विभुः ।
 तदैवाहं निषिद्धाऽस्मि अभक्तोक्तौ कृपालुना ॥ ५ ॥
 तदा चाहं तस्य पादपङ्कजे शिरसा नतः ।
 व(१)भाष एतद्गवान् भक्तान्निर्देष्टुमहीसि ॥ ६ ॥
 तदा प्रीतमना देवो मासुवाच सतां गतिः ।
 शृणुष्व शिव भद्रं ते भक्तान् बक्ष्यामि सात्वतान् ॥ ७ ॥
 मद्याननिष्टान्मत्पाणान्मद्यशःश्रवणोत्सुकान् ।
 भक्तान् जानीहि मे देव सर्वलोकप्रणामकान् ॥ ८ ॥
 तेभ्यः परमसन्तुष्टो भक्तिभेदं सप्ताधनम् ।
 ब्रवीमि शिव ते भक्तिस्तेनैव सम्प्रसिद्ध्यति ॥ ९ ॥
 यदि त्वद्वाक्यनिष्टुः स्याद्योऽपि कोऽपि सदाशिव ।
 तस्मै प्रीतमना वाच्यो भक्तिभेदः सप्ताधनः ॥ १० ॥
 तदिदं ते प्रबक्ष्यामि भक्तिभेदं सप्ताधनम् ।
 यतो भागवतश्रेष्ठो भगवत्कीर्तनप्रियः ॥ ११ ॥
 एकैव भक्तिः श्रीविष्णोः प्रीतिरित्युच्यते बुधैः ।
 निर्गुणत्वादखण्डत्वादानन्दत्वाद्विजोक्तम् ॥ १२ ॥
 किन्तु ज्ञानक्रियालीलाभेदैः सा त्रिविधा मता ।
 तान् शृणुष्वानुपूर्व्येण मत्तः स्वावहितो द्विज ॥ १३ ॥
 सर्वान्तर्यामिणि हरौ मनोगतिरविच्युता ।
 सा निर्गुणज्ञानमयी साक्षादपि गरीयसी ॥ १४ ॥
 सर्वेन्द्रियाणां सर्वेशे विष्णौ गतिरनुच्चमा ।
 स्वाभाविकी भागवती कर्मजा मुक्तिहेलिनी ॥ १५ ॥

(१) अहमेतद्ब्रह्माषे इत्यन्वयः । बभाषे इत्युत्तमपुरुषैकवचनम् ।

हरिलीलाशुतोच्चारे जाता ग्रेममयी तु या ।
 सत्सङ्गजान्यासाद्वाद्या सर्वदा साहशनुच्चमा ॥ १६ ॥
 तासां साधनसामग्रीं क्रमतः शृणु सत्तम ।
 यामाश्रित्य समाग्रोति जनो भक्तिं जनार्दने ॥ १७ ॥
 स्वानुरूपस्वधर्मेण वासुदेवार्पणेन च ।
 हिंसारहितयोगेन भगवत्प्रतिमादिषु ॥ १८ ॥
 श्रुतिद्विष्टस्पर्शपूजास्तुतिप्रत्यभिनन्दनैः ।
 विषयाणां विरागेण स्वगुरोः परिचर्यया ॥ १९ ॥
 निवृत्तिशास्त्रश्रवणैरुचमेषु क्षमादिभिः ।
 समेषु मित्रभावेन दीनेषु दयया तथा ॥ २० ॥
 भगवन्मूर्खभिध्यानैर्यशसां श्रुतिकीर्तनात् ।
 भूतेषु भगवद्वृष्ट्या निर्गुणा भक्तिरुच्यते ॥ २१ ॥
 लङ्घवा तां निर्गुणां भक्तिं सुक्तिं चापि न मन्यते ।
 मुक्तिः सैवेत्यभिहिता भगवद्वावकारिणी ॥ २२ ॥
 अथ भाग(१)वतीभक्तेः साधनं शृणु सत्तम ।
 यत्सर्वयत्नतः कार्यं पुरुषेण मनीषिणा ॥ २३ ॥
 श्रीगुरोरूपदेशेन भगवद्भक्तितत्परैः ।
 यथाकार्यं स्वकरणैर्भगवत्पादसेवनम् ॥ २४ ॥
 वाचोच्चारोहरेनार्म्मिनां कर्णाभ्यां कर्मणां श्रुतिः ।
 हस्ताभ्यां भगवदेहप्रतिमादिषु सेवनम् ॥ २५ ॥
 जिह्वया भगवहत्तनैवेद्यहरणं मुदा ।
 नासया कृष्णपादाब्जलग्रगन्धानुजिग्रणम् ॥ २६ ॥
 भगवद्वात्रनिर्माल्य हरणं शिरसा तथा ।
 हृष्टा विष्णुजनार्दीनामीक्षणं सादरेण च ॥ २७ ॥

मनसा भगवद्गूपचिन्तनं शिरसोरसा ।
 बाहूपादादिभिर्विष्णोर्वन्दनं परया मुदा ॥ २८ ॥

अर्थादीनामानयनमीश्वरार्थेन सर्वेशः ।
 एतैः स्वसाधनैर्नित्यं भगवत्पादसेवनम् ॥ २९ ॥

आशु सम्पद्यते भक्तिः कृष्णे भागवती सती ।
 यदेन्द्रियाणां सर्वेषां कृष्णे परमपूरुषे ॥ ३० ॥

स्वाभाविकी रतिरभूत्सा वै भागवती मता ।
 एतज्जक्तिपरो विष्णु चातुर्वर्ग्यं न मन्यते ॥ ३१ ॥

तस्यामन्तः सर्वमुखमधिकं वापि लभ्यते ।
 अथ प्रेममर्थीभक्तेः कारणं द्विजसत्तम ॥ ३२ ॥

शृणु विश्वासमापन्नो निश्चयात्मिकया धिया ।
 सद्गुरोरुपदेशेन लब्ध्वा सत्सङ्घमाहतः ॥ ३३ ॥

चतुर्विधानां श्रीविष्णोः कर्मणां श्रवणं सताम् ।
 तेष्वेवं कीर्तनं तेषां मनसा चापि चिन्तनम् ॥ ३४ ॥

बृचसा ग्रहणं तेषां तत्पराणां प्रशंसनम् ।
 यद्यशक्तो भवेत्कीर्तौ स्परणे चापि सर्वेशः ॥ ३५ ॥

तदा तु भगवन्नामावृत्तौ (तिं) वृत्त (वर) येत्सदा ।
 सदा शश्वत्प्रीतियुक्तो यः कुर्यादेतदन्वहम् ॥ ३६ ॥

तस्याशु भक्तिः श्रीकृष्णे जायते सद्भिराहता ।
 एवं प्रेममर्थी लब्ध्वा भिन्ना संसारमात्पनः ॥ ३७ ॥

आशु सम्पद्यते शान्तिं परमानन्ददायिनीम् ।
 लब्ध्वापि भक्ता भगवद्गूपशीलगुणक्रियाः ॥ ३८ ॥

नानुसन्वत्त एता वै विना भक्तिं जनार्दने ।
 यद्यन्यसाधनान्यन्यभक्तौ कुर्यादेतन्त्रितः ॥ ३९ ॥

न तत्र कश्चिद्दोषः स्याद्दरिसेवा यतः कृता ।
 किन्तु यज्ञकिनिष्ठा स्याचामेवाप्नोति मानवः ॥ ४० ॥

फलभेदेन भेदः स्यात्साधनेन न भिद्यते ।
 पृथगेष मयाऽरुद्यातो भक्तिभेदः ससाधनः ॥ ४१ ॥
 निष्कामः फलरूपश्च नियो मोक्षसुखाधिकः ।
 सकामः समुणो विप्र बहुधोक्तो महर्षिभिः ॥ ४२ ॥
 किं भूयः कथयास्यद्य वद मां द्विजसत्तम ॥

श्री नारद उवाच ॥

विषेधं कथितं सर्वं त्वया मे सुरसुचम ।
 निषेधनीयं किं चात्र भक्तिस्तम्भकरं च यत् ॥ ४३ ॥
 हानिवृद्धिकरं चापि मुख्यसाधनमेव च ।
 कथयस्व महादेव श्रद्धासेवापराय मे ॥ ४४ ॥

श्रीशिव उवाच ॥

भक्तीनां साधनानां यद्दहिर्भूतं महामुने ।
 निषेधनीयं तत्तासां भक्तानां पुरुषोक्तमे ॥ ४५ ॥
 देहप्रवाहादाधिक्यं विषयादरणं च यत् ।
 भक्तिस्तम्भकरं प्रोक्तं भक्तिनिष्ठे द्विजोक्तम ॥ ४६ ॥
 समासेन(१) मया प्रोक्तं निषेधस्तम्भनं(२) तव ।
 भक्तिभन्दोषं शृणु तं सर्वथा वर्जनं नृणाम् ॥ ४७ ॥
 निर्गुणायां प्राणिहिंसा भागवत्यामहद्कृतिः ।
 प्रेममय्यां सतां द्वेषो भक्तिनाशकरा इमे ॥ ४८ ॥
 सर्वभक्तिव्यतिकरः(३) स्वगुरोर्वागिनादरः ।
 द्वेषेण नरकं याति कुर्वन् भक्तिमपि द्विजः ॥ ४९ ॥
 दोषदृष्ट्या दोषवान् स्यात्तत्र दोषफलं भवेत् ।
 मर्त्यहृष्या कृतं सर्वं भवेत्कुञ्जरशौचवत् ॥ ५० ॥

(१) समासेन=सङ्क्षेपेणत्यर्थः ।

(२) निषेधरूपस्तम्भनमित्यर्थः ।

(३) व्यतिकरः—नाशकः ।

सर्वसाधनमुख्या हि गुहमेवा सदाहता ।
 यया भक्तिर्भगवति द्वज्ञमा स्यात्मुखावहा ॥ ५१ ॥
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन गुरोर्वागादरेण वै ।
 कार्या सैव तु तत्सर्वा भगवद्भक्तिवद्दिनी ॥ ५२ ॥
 निर्गुणा(१) भक्तिनिष्ठेन कार्या भूतदया सदा ।
 भागवत्यां कायमनोवचसां परिनिष्ठिता ॥ ५३ ॥
 प्रेमपद्यां सतां प्रीत्या श्रवणं यशसां हरेः ।
 मुख्याः साधनसम्पत्यः कथितास्ते द्विजोत्तम ॥ ५४ ॥
 सर्वमूलं कृष्णपादशरणं परिकीर्तितम् ।
 यद्विना स्वते भक्तिरामभाण्डात्पयो यथा ॥ ५५ ॥

श्रीनारद उवाच ॥

कृष्णपादाब्जशरणं वद मे बहुवित्तम् ।
 विना येन पुपान् याति कुर्वन् भक्तिमपि श्रमम् ॥ ५६ ॥

श्रीशिव उवाच ॥

कायवाच्चनसां साक्षात्कृष्णे परमपूरुषे ।
 परिनिष्ठाऽऽश्रयं यद्वै शरणं परिकीर्तितम् ॥ ५७ ॥
 एतद्वै त्रिविधं प्रोक्तं वेदविज्ञिद्विजोत्तम ।
 प्रथमं पद्यमं श्रेष्ठं क्रमशः श्रृणु तनुने ॥ ५८ ॥
 धर्मे तीर्थे च देवादौ रक्षकत्वमघादितः ।
 यद्बुद्धिनांष्टिं कृष्णे कृतं तत्पथमं स्मृतम् ॥ ५९ ॥
 कलत्रपुत्रमित्रेषु धने गेहगवादिषु ।
 यन्ममत्वाश्रयं कृष्णे कृतं तन्मध्यमं स्मृतम् ॥ ६० ॥
 देहादावात्मनो यावदात्मत्वाश्रयणादि यत् ।
 तत्सर्वं कृष्णपादाब्जे कृतं श्रेष्ठं प्रकीर्तितम् ॥ ६१ ॥

(१) उपरितनश्लोकस्थकार्येत्यनेनान्विति ।

ईश्वरं तदधीनं च तद्दर्शं च सनातनम् ।
हित्वान्यदाश्रयं तस्य वस्तुतो नैव दृश्यते ॥ ६२ ॥
एतच्छरणसम्पन्नो भक्तिमान्पुरुषोच्चमे ।
पुनाति सर्वभुवनं हृदिस्थेनाच्युतेन सः ॥ ६३ ॥
तस्माद्गत्का॑हृतेर्विष्णोर्देहोऽपि नैव सत्प्रियः ।
किमुतान्ये विभूताद्याः परमानन्दरूपिणः ॥ ६४ ॥

श्रीनारद उवाच ॥

भक्तानां लक्षणं साक्षाद्दृश्वहि मे सुरक्षम् ।
तथैव तेष्वहं प्रीतिं करिष्यामि समाहितः ॥ ६५ ॥

श्रीशिव उवाच ॥

भक्तानां लक्षणं साक्षाद्दुर्बिज्ञेयं नृभिर्मुने ।
वैष्णवैरेव तद्वैयं पदान्यहिरहेरिव ॥ ६६ ॥
तथापि सारतस्तेषां लक्षणं यदलौकिकम् ।
वक्ष्ये तत्ते मुनिश्रेष्ठ विष्णुभक्तो यतो भवान् ॥ ६७ ॥
मच्चिता निरहङ्कारा ममकारविवर्जिताः ।
शास्त्रानुवर्तिनः शान्ताः सुहृदः सर्वदेहिनाम् ॥ ६८ ॥
यदा सर्वेषु भूतेषु हिंसन्तमपि कञ्चन ।
न हिंसन्ति तदा मुक्ता निर्गुणा भगवत्पराः ॥ ६९ ॥
हरिसेवां विना किञ्चिन्मन्यन्ते नात्मनः प्रियम् ।
वासुदेवपरा देहगेह इन्द्रियवृत्तयः ॥ ७० ॥
रागद्वेषादिरहिता मानामानविवर्जिताः ।
सदा सन्तुष्टमनसो भक्ता भागवता मताः ॥ ७१ ॥
सत्प्रीतिपरमाः शुद्धाः श्रुतिकीर्त्युक्तिनिष्ठिताः ।
त्रैवर्गिकपराऽऽलाप्त्वेहसङ्गविवर्जिताः ॥ ७२ ॥
सद्वाक्यकारिणः कृष्णयश्चस्युत्सुकमानसाः ।

हरिप्रीतिपरा एते भक्ता लोकपणामकाः ॥ ७३ ॥
 भक्तानां लक्षणं ह्येतत्सामान्येन निरूपितम् ।
 इदानीमात्मजिज्ञास्यं लक्षणं त्रिविधं शृणु ॥ ७४ ॥
 सर्वात्मानं हरिं ज्ञात्वा सर्वेषु प्रीतिमान्नरः ।
 सेवापरो द्वेषहीनो जनेषु स च सत्तमः ॥ ७५ ॥
 ज्ञात्वापि सर्वं विष्णुं तारतम्येन प्रीतिमान् ।
 श्रेष्ठमध्यमनीचेषु ज्ञात्मनः स तु मध्यमः ॥ ७६ ॥
 प्रतिमादिष्वेव हरौ प्रीतिमान् तु सर्वगे ।
 प्राणिप्राणवधत्यागी प्राकृतः स तु वैष्णवः ॥ ७७ ॥
 यस्येन्द्रियाणां सर्वेषां हरौ स्वाभाविकी रतिः ।
 स वै महाभागवतो ह्युत्तमः परिकीर्तिः ॥ ७८ ॥
 यस्य यत्नेन्द्रियाणां विष्णौ प्रीतिर्हि जायते ।
 स वै भागवतो विष्णः मध्यमः समुदाहृतः ॥ ७९ ॥
 यस्येन्द्रियैः कुरुणसेवा कुता प्रीतिविवर्जिता ।
 स प्राकृतो भागवतो भक्तः कामविवर्जितः ॥ ८० ॥
 हरिलीलाश्रुतोच्चारं यः प्रीत्या कुरुते सदा ।
 स वै महाभागवतो ह्युत्तमो लोकपावनः ॥ ८१ ॥
 श्रवणं कीर्तनं विष्णौ प्रीत्यायासौ तु यो नरः ।
 कुर्यादहरहः शश्वत् प्रीतिमान् स च मध्यमः ॥ ८२ ॥
 यामैकमात्रं यः कुर्याच्छ्रवणं कीर्तनं हरेः ।
 प्रीत्या विष्णुजनद्वेषहीनः प्राकृत उच्यते ॥ ८३ ॥
 यद्यन्यलक्षणं चान्यभक्ते लक्ष्येत् सज्जनैः ।
 तथापि निष्ठामालक्ष्य तं तं जानीहि सत्तम ॥ ८४ ॥
 यद्दर्मनिष्ठा ये भक्ता भवन्ति द्विजसत्तम ।
 तत्प्रसङ्गाद्यनुष्ठानं तत्पीतेः कारणं परम् ॥ ८५ ॥
 तथापि निर्गुणा ये च ये च भागवता मताः ।

तेषु प्रीतिर्महाभाग दुष्करेति मयोच्यते ॥ ८६ ॥
 हरिलीलाश्रुतोचारपरेषु सततं त्वया ।
 कार्या प्रीतिस्तव हरेर्यथा भक्तिर्न नश्यति ॥ ८७ ॥
 इत्येतत्कथितं विप्र साधूनां लक्षणं पृथक् ।
 भक्तेषु प्रीतिकरणं जनानां मुक्तिकारणम् ॥ ८८ ॥
 साधनेन मया वाक् भक्तिभेदो निरूपितः ।
 स सर्ववर्णिकः शुद्धः सर्वाश्रमिश्रमापहः ॥ ८९ ॥
 सर्वकालभवो नित्यः सर्वदैशिकसिद्धिदः ।
 चतुर्युगेष्वभिमतो भगवत्प्रियसाधकः ॥ ९० ॥

इति सात्वततन्त्रे चतुर्थः पटलः ॥

अथ पञ्चमः पटलः ।

श्रीनारद उवाच ॥

कथितं मे सुरगुरो भगवद्भक्तिलक्षणम् ।
 चतुर्युगेऽप्यभिमतं सर्वलोकसुखावहम् ॥ १ ॥
 अधुना वद देवेश जनानां हितकाम्यया ।
 युगानुरूपं श्रीविष्णोः सेवया मोक्षसाधनम् ॥ २ ॥
 प्रजानां लक्षणं विष्णोर्मूर्तिकिङ्गं पृथग्निधम् ।
 धर्मं च नामसङ्ख्या च सप्तसेन सुरेश्वर ॥ ३ ॥

श्रीशिव उवाच ॥

कृते युगे प्रजाः सर्वाः शुद्धा रागादिवर्जिताः ।
 औत्पत्तिकेन योगेन शान्ताः शमद्वेषो मताः ॥ ४ ॥
 तेषां तु भगवच्चानं संसारार्णवतारकम् ।
 तदेव परमो धर्मस्तद्युगस्य महापते ॥ ५ ॥
 तद्वानं त्रिविधं प्रोक्तं दशभिर्नामाभिर्युतम् ।

निरालम्बं सावलम्बं सर्वान्तयोमिधारणम् ॥ ६ ॥
 तत्पदङ्गयुतं कुर्यात्समाध्यवधिमूलम् ।
 दुःखग्रहं निरालम्बं प्रथमं शृणु सत्तम् ॥ ७ ॥
 अहिंसा ब्रह्मचर्यं च सत्यं लज्जा शकार्थतः ।
 अस्तेयोऽसञ्चयो मौनमसङ्गमभयं दया ॥ ८ ॥
 धर्मे स्थैर्यं च विश्वासो यमा द्वादश सत्तम् ।
 यमा(?)यमङ्गं प्रथमं कुर्याद्व्याता शतन्द्रितः ॥ ९ ॥
 देहशौचं मनःशौचं जाप्यं होमं तपो त्रतम् ।
 श्राद्धमतिथिशुश्रूषां तीर्थसेवां सुतुष्टिदाम् ॥ १० ॥
 परार्थेहां गुरोः सेवां द्विषड्नियमसंज्ञितम् ।
 कुर्याद्व्यानं द्वितीयाङ्गं तृतीयाङ्गं च मे शृणु ॥ ११ ॥
 स्वजानुलम्बे पादाग्रे कुर्याज्ज्वेऽन्तरान्तरे ॥
 उत्सङ्गमध्ये हस्तौ द्वौ तत्स्थानमासनं स्मृतम् ॥ १२ ॥
 प्रणवेनैव मन्त्रेण पूरकुम्भकरेचकैः ।
 विपर्ययेण वा कुर्यात्तुर्याङ्गं प्राणसंयमम् ॥ १३ ॥
 विषयेभ्यस्त्वन्द्रियाणां संयमं मनसा हृदि ।
 कुर्यादतन्द्रितो योगी प्रत्याहारं तु पञ्चमम् ॥ १४ ॥
 प्राणेन मनसः साक्षात्स्थैर्यद्यैर्यं ध्यानाङ्गमूलम् ।
 कुर्यात्समाहितो योगी स्वनासाग्रावलोकनः ॥ १५ ॥
 तेजोमयं स्वप्रकाशमवाङ्गमनसगोचरम् ।
 लक्षीकृत्य विद्या तिष्ठेद्यावन्नैव प्रकाशते ॥ १६ ॥
 एवं चाहरहः कुर्वन्न्योगी संशुद्धकिलिवषः ।
 चिरात्प्राप्नोति परमां समाधिं ब्रह्मणः पदम् ॥ १७ ॥
 सावशेषं हरेभ्यानं शृणु विप्र समासतः ।
 तेनैव विधिना युक्तो मनसा चिन्तयेद्यथा ॥ १८ ॥

(१) यमाद्यं यमरूपं आद्यं प्रथमङ्गमित्यर्थः ।

हृत्पदकर्णिकामध्ये शुद्धसच्चतनुं हरिम् ।
 पुरुषं चतुर्भुजं ध्यायेच्छुद्धस्फटिकसन्निभम् ॥ १९ ॥
 जटाधरं वल्कलिनं कृष्णसाराजिनोत्तरम् ।
 अक्षमालां यज्ञसूत्रं तथा दण्डकपण्डलुम् ॥ २० ॥
 विभ्राणं हृदयुगाराध्यं ब्रह्मचारिणमव्ययम् ।
 सुखारविन्दं सुनसं सुभुवं सुकपाळिनम् ॥ २१ ॥
 सुवर्णशक्ताभातं सुद्रिजं कम्बुकन्धरम् ।
 दीर्घियतचतुर्बाहुं करपलुवशोभितम् ॥ २२ ॥
 सुचक्षुषं सुहृदयं सूदरं वलिभिर्युतम् ।
 निम्ननाभिं सुचारुरुजानुजङ्गापदं शुभम् ॥ २३ ॥
 चार्वक्षुलिदलाकारं नखचन्द्रदयुतिप्रभम् ।
 एवं चिन्तयतो रूपं विष्णोलोकपनोहरम् ॥ २४ ॥
 तस्याशु परमानन्दसम्पदाशु भविष्यति ।
 आशुर्सिद्धकरं चातस्तर्वान्तर्यामिधारणम् ॥ २५ ॥
 शृणुष्ववहितो विप्र मानस्तम्भाविवर्जितम् ।
 सर्वं चराचरमिदं भगवद्गूपाधिष्ठितम् ॥ २६ ॥
 भावयेद्वेषहीनेन कायवाङ्मनसा द्रिज ।
 उत्तमान्मानयेऽक्षत्या समान्मित्रतया द्रिज ॥ २७ ॥
 अधमान्दयया शत्रूनुपेक्षेत दयान्वितः ।
 एवं भावयतस्तस्य यावत्सर्वात्मदर्शनम् ॥ २८ ॥
 अचिरात्परमानन्दसन्दोहं मनसाऽप्तुयात् ।
 त्रेतायां प्राणिनः सर्वे जपहोमपरायणाः ॥ २९ ॥
 सुविनीताः सुखावृत्ता महाशाला महात्मनः ।
 तेषां तु भगवद्यागो द्वाङ्गसा मुक्तिसाधकः ॥ ३० ॥
 स एव परमो धर्मत्रेतायां द्रिजसत्तम ।
 तस्मिन्यज्ञन्ति रक्ताभं यज्ञमूर्ति जगदुरुम् ॥ ३१ ॥

नित्यनैपित्तिकैः सर्वयांगैर्नामाष्टकायुतैः ।
 त्रैविद्येन विधानेन यान्ति मुक्ति तदा जनाः ॥ ३२ ॥
 द्रापरे तु जना हृष्टाः पुष्टाः कर्मकृतिक्षमाः ।
 भोगानुसक्तमनसः सुखदुःखममावृताः ॥ ३३ ॥
 भगवत्पूजनं तेषां मोक्षसाधनमुक्तम् ।
 साङ्गोपाङ्गं केवलं च द्विविधं पूजनं स्मृतम् ॥ ३४ ॥
 तदेव परमो धर्मो द्रापरस्य युगस्य वै ।
 तस्मिन्यजन्ति पुरुषा महाराजोक्तलक्षणम् ॥ ३५ ॥
 पीतवर्णं वेदमन्त्रैर्नाम्नां द्रादशभिः समम् ।
 कल्लौ प्रजा मन्दभाग्या अलसा दुःखसंयुताः ॥ ३६ ॥
 शिश्नोदरपराः शुद्रा दीना मलिनचेतसः ।
 तेषामेकविधं प्रोक्तमअसा मुक्तिकारणम् ॥ ३७ ॥
 सर्वसौख्यकरं चापि कृष्णनामानुकीर्तनम् ।
 यतः कलियुगस्यादौ भगवान्पुरुषोत्तमः ॥ ३८ ॥
 अवतीर्य यशस्तेने शुद्धं कलिमलापहम् ।
 ध्यानयोगक्रियाः सर्वाः स संहस्र द्यापरः ॥ ३९ ॥
 स्वकीये यशासि स्थाप्य गतो वैकुण्ठमुक्तम् ।
 स तातं परमो देवो देवकीदेविनन्दनः ॥ ४० ॥
 इन्द्रनीलसमः श्यामस्तन्त्रमन्त्रैर्य इज्यते ।
 तस्मिन् कलियुगे विप्र श्रुत्वा हरियशोऽमलाः ॥ ४१ ॥
 प्रायो भक्ता भविष्यन्ति तस्माच्छ्रेष्ठयुगः कलिः ।
 अतः कृतादिषु प्रजाः कल्लौ सम्भवमात्मनः ॥ ४२ ॥
 वाच्छन्ति धर्मपरमा भगवद्वक्तिकारणम् ।
 ध्यानेनेष्टथा पूजनेन यत्फलं लभ्यते जनैः ॥ ४३ ॥
 कृतादिषु कल्लौ तदै कीर्तनादिषु लभ्यते ।
 न देशकालकर्तृणां नियमः कीर्तने स्मृतः ॥ ४४ ॥

तस्मात्कलौ परो धर्मो हरिकीर्तेः सुकीर्तनम् ।
 यतः कल्पि प्रशसनित शिष्टाच्छ्रियुगवार्तिनः ॥ ४६ ॥
 यत्र कीर्तनमात्रेण प्राप्नोति परमं पदम् ।
 कृतादावपि ये जीवा न मुक्ता निर्जर्घमतः ॥ ४७ ॥
 तेऽपि मुक्तिं प्रयास्यन्ति कलौ कीर्तनमात्रतः ।
 कलेदोषसमुद्रस्य गुण एको महान् यतः ॥ ४८ ॥
 नाम्नां सङ्कीर्तनेनैव चातुर्वर्गं जनोऽश्नुते ।
 कृतादिष्वपि विप्रेन्द्र हरिनामानुकीर्तनम् ॥ ४९ ॥
 तपादिसाध्यं तद्भूयः कलाबुभयतां गतम् ।
 तस्मात्कलियुगे विष्णोर्नामकीर्तनमुत्तमम् ॥ ५० ॥
 साधनं भक्तिनिष्ठानां साध्यं चैव प्रकीर्तिम् ।
 येन केनापि भावेन कीर्तयन् सततं हरिम् ॥ ५१ ॥
 हित्वा पापं गतिं यान्ति किमुतच्छ्रद्धया गृणन् ।
 कलौ नामपरा एव सततं द्विजसत्तम ॥ ५२ ॥
 उक्ता महाभागवता भगवत्प्रियकारिणः ।
 तस्मात्सर्वात्मना विप्र कुरु श्रीकृष्णकीर्तनम् ॥ ५३ ॥
 श्रद्धया सततं युक्तं एतदेव महाफलम् ।

इति श्रीसात्वततन्त्रे पञ्चमः पटलः ॥

षष्ठः पटलः ।

श्रीनारद उवाच ।

कथितं मे त्वया देव हरिनामानुकीर्तनम् ।
 पापापहं महासौख्यं भगवद्भक्तिकारणम् ॥ १ ॥
 तत्राहं यानि नामानि कीर्तयामि सुरोत्तम ।
 तान्यहं ज्ञातुमिच्छामि साकल्येन कुत्रहलात् ॥ २ ॥

श्रीगिरु उवाच ॥

भूम्यम्बुतेजसां ये वै परमाणूनपि द्विज ।
शक्यन्ते गणितुं भूयो जन्मभिर्न हरेगुणान् ॥ ३ ॥
तथापि मुख्यं वक्ष्यामि श्रीविष्णोः परमाद्भुतम् ।
नाम्नां सहस्रं पार्वत्यै यदिहोक्तं कृपालुना ॥ ४ ॥
समाधिनिष्टुं मां दृष्टा पार्वती वरवर्णिनी ।
अपृच्छत्परमं देवं भगवन्तं जगद्गुरुम् ॥ ५ ॥
तदा तस्यै मया प्रोक्तो मत्परो जगदीश्वरः ।
नाम्नां सहस्रं च तथा गुणकर्मानुसारतः ॥ ६ ॥
तदहं तेऽभिवक्ष्यामि महाभागवतो भवान् ।
यस्यैकस्मरणेनैव पुमान् सिद्धिमवाप्नुयात् ॥ ७ ॥
उद्यन्नवीनजलदाभमकुण्ठधिष्ठ्य
विद्योतितानलमनोहरपीतवासम् ।
भास्वन्मयूखमुकुटाङ्गदहारयुक्तं
काञ्चीकलापवलयाङ्गुलिभिर्विभातम् ॥ ८ ॥
ब्रह्मादिदेवगणवन्दितपादपद्मं
श्रीसेवितं सकलसुन्दरसन्निवेशम् ।
गोगोपवनितामुनिवन्दजुषं
कृष्णं पुराणपुरुषं मनसा स्मरामि ॥ ९ ॥
अँनमो वासुदेवाय कृष्णाय परमात्मने ।
प्रणतक्षेशसंहत्रे परमानन्ददायिने ॥ १० ॥
ॐश्रीकृष्णः श्रीपतिः श्रीमान् श्रीधरः श्रीसुखाश्रयः ।
श्रीदाता श्रीकरः श्रीशः श्रीसेव्यः श्रीविभावनः ॥ ११ ॥
परमात्मा परं ब्रह्म परेशः परमेश्वरः ।
परानन्दः परं धाम परमानन्ददायकः ॥ १२ ॥
निराळम्बो निर्विकारो निर्लेपो निरवग्रहः ।
नित्यानन्दो नित्यमुक्तो निरीहो निस्पृहमियः ॥ १३ ॥

प्रियम्बदः प्रियकरः प्रियदः प्रियसञ्जनः ।
 प्रियानुगः प्रियालभ्वी प्रियकीर्तिः प्रियात्प्रियः ॥ १४ ॥
 महात्यागी महाभोगी महायोगी महातपाः ।
 महात्मा महतां श्रेष्ठो महालोकपतिर्महान् ॥ १५ ॥
 सिद्धार्थः सिद्धसङ्कल्पः सिद्धिदः सिद्धसाधनः ।
 सिद्धेशः सिद्धमार्गाग्रः सिद्धलोकैकपालकः ॥ १६ ॥
 इष्टो विशिष्टः शिष्टेष्टो महिष्टो जिष्णुरूप्तमः ।
 ज्येष्ठः श्रेष्ठश्च सर्वेष्टो विष्णुभ्राजिष्णुरव्ययः ॥ १७ ॥
 विभुः शम्भुः प्रभुर्भूमा स्वभूः स्वानन्दमूर्तिमान् ।
 प्रीतिमान् प्रीतिदाता च प्रीतिदः प्रीतिवर्द्धनः ॥ १८ ॥
 योगेश्वरो योगगम्यो योगीशो योगपारगः ।
 योगदाता योगपतिर्योगसिद्धिविधायकः ॥ १९ ॥
 सत्यव्रतः सत्यपरः त्रिसत्यः सत्यकारणः ।
 सत्याश्रयः सत्यहरः सत्पालिः सत्यवर्द्धनः ॥ २० ॥
 सर्वानन्दः सर्वहरः सर्वगः सर्ववश्यकृत् ।
 सर्वपाता सर्वसुखः सर्वश्रुतिगणार्णवः ॥ २१ ॥
 जनार्दनो जगन्नाथो जगन्नाता जगत्पिता ।
 जगत्कर्ता जगद्वर्ता जगदानन्दमूर्तिमान् ॥ २२ ॥
 धरापतिलोकपतिः स्वर्पतिर्जगताम्पतिः ।
 विद्यापतिर्विचपतिः सत्पतिः कमलापतिः ॥ २३ ॥
 चतुरात्मा चतुर्बाहुश्चतुर्वर्गफलप्रदः ।
 चतुर्ब्यूहश्चतुर्दामा चतुर्युगविधायकः ॥ २४ ॥
 आदिदेवो देवदेवो देवेशो देवधारणः ।
 देवकृदेवमृदेवो देवेडितपदाम्बुजः ॥ २५ ॥
 विश्वेश्वरो विश्वरूपी विश्वात्मा विश्वतोमुखः ।
 विश्वसूर्विश्वफलदो विश्वगो विश्वनायकः ॥ २६ ॥

भूतकुदभूतभृद्धारो भूतात्मा भूतभावनः ।
 भूतिदो भूतिविस्तारो विभूतिर्भूतिपालकः ॥ २७ ॥
 नारायणो नारशार्यी नारसूर्णरजविनः ।
 नारैकफलदो नारमुक्तिदो नारनायकः ॥ २८ ॥
 सहस्ररूपः साहस्रनामा साहस्रविग्रहः ।
 सहस्रशर्षीं साहस्रपादाक्षिभुजशीर्षवान् ॥ २९ ॥
 पद्मनाभः पद्मगर्भः पद्मी पद्मनिभेषणः ।
 पद्मशारीं पद्ममाली पद्माङ्कुतपदद्रयः ॥ ३० ॥
 वीर्यवान् स्थैर्यवान्वाग्मी शौर्यवान्वैर्यवान् क्षमी ।
 धीमान् धर्मपरो भोगी भगवान् भयनाशनः ॥ ३१ ॥
 जयन्तो विजयो जेता जयदो जयवर्जनः ।
 अपानो मानदो मान्यो महिमावान्महावलः ॥ ३२ ॥
 सन्तुष्टस्तोषदो दाता दमनो दीनवत्सलः ।
 ज्ञानी यशस्वान् धृतिमान् सहओजोबलाश्रयः ॥ ३३ ॥
 हयग्रीवो महातेजा महार्णवविनोदकृत ।
 मधुकैटभविघ्वंसी वेदकुद्वेदपालकः ॥ ३४ ॥
 सनक्तुमारः सनकः सनन्दश्च सनातनः ।
 अखण्डब्रह्मवत्वानात्मा योगविवेचकः ॥ ३५ ॥
 श्रीनारदो देवकृषिः कर्मकर्मवर्तकः ।
 सात्वतागमकुछोकहिताहितप्रसूचकः ॥ ३६ ॥
 आदिकालो यज्ञतत्त्वं धातुनासापुटोऽन्नवः ।
 दन्ताग्रन्यस्तभूगोलो हिरण्याक्षबलान्तकः ॥ ३७ ॥
 पृथ्वीपतिः शीघ्रवेगो रोमान्तर्गतसागरः ।
 इवासावधूतहेमाद्रिः प्रजापतिपतिस्तुतः ॥ ३८ ॥
 अनन्तो धरणीभर्ता पाताळतलवासकृत् ।
 काळाग्निजवनो नागराजराजो महाद्युतिः ॥ ३९ ॥

पहाकुर्मो विश्वकायः शेषभृक् सर्वपालकः ।
 लोकपितृगणाधीशः पितृस्तुतमहापदः ॥ ४० ॥
 कृपामयः स्वयं व्यक्तिर्घवप्रीतिविवर्द्धनः ।
 घवस्तुतपदो विष्णुलोकदो लोकपूजितः ॥ ४१ ॥
 शुक्लः कर्दमसन्तप्तपस्तोषितमानसः ।
 मनोऽभीष्टप्रदो हर्षविन्द्रचितसरोवरः ॥ ४२ ॥
 यशः सुरगणाधीशो दैत्यदानवदातकः ।
 मनुत्राता लोकपालो लोकपालकजन्मकृत् ॥ ४३ ॥
 कपिलाख्यः साङ्गख्यपाता कर्दमाङ्गसमुद्भवः ।
 सर्वसिद्धगणधीशो देवहृतिगतिप्रदः ॥ ४४ ॥
 दत्तोऽवितनयो योगी योगमार्गप्रदर्शकः ।
 अनसूयानन्दकरः सर्वयोगिजनस्तुतः ॥ ४५ ॥
 नारायणो नरकुर्विर्घर्मपुत्रो महामनाः ।
 महेशशूलदमनो महेशैवकवरप्रदः ॥ ४६ ॥
 आकल्पान्ततपोधीरो मन्मथादिमदापहः ।
 ऊर्जशीसुग्जतानङ्गो मार्कण्डेयप्रियप्रदः ॥ ४७ ॥
 ऋभवो नाभिसुखदो मेरुदेवीप्रियात्मजः ।
 योगिराजद्विजस्त्रष्टा योगचर्याप्रदर्शकः ॥ ४८ ॥
 अष्टबाहुर्दक्षयज्ञपावनोऽखिलसत्कृतः ।
 दक्षेशद्वेषशमनो दक्षज्ञानप्रदायकः ॥ ४९ ॥
 प्रियव्रतकुलोत्पन्नो गयनामा महायशाः ।
 उदारकर्मा बहुविन्महागुणगणार्णवः ॥ ५० ॥
 हंसरूपी तत्त्ववक्ता गुणागुणविवेचकः ।
 धात्रुलज्जाप्रशमनो ब्रह्मचारिजनप्रियः ॥ ५१ ॥
 वैश्यः पृथुः पृथिवदोग्धा सर्वजीवनदोहकृत् ।
 आदिराजो जनावासकारको भूसमीकरः ॥ ५२ ॥

प्रचेतोऽभिष्टुतपदः शान्तमूर्तिः सुदर्शनः ।
 दिवारात्रिगणाधिशः केतुमानजनाश्रयः ॥ ५३ ॥
 श्रीकामदेवः कमलाकामकेलिविनोदकृत् ।
 स्वपादरतिदोऽभीष्टसुखदो दुःखनाशनः ॥ ५४ ॥
 विभुद्धममृतां श्रेष्ठो वेदशीर्षो द्विजात्मजः ।
 अष्टाशीतिसहस्राणां मुनीनामुपदेशादः ॥ ५५ ॥
 सत्यसेनो यक्षरक्षोदहनो दीनपालकः ।
 इन्द्रमित्रः सुरारिघ्नः सूनृताधर्मनन्दनः ॥ ५६ ॥
 हरिर्गजवरत्राता ग्राहपाशविनाशकः ।
 त्रिकूटाद्रिवनश्लाधी सर्वलोकहितैषणः ॥ ५७ ॥
 वैकुण्ठशुभ्रासुखदो विकुण्ठासुन्दरीमृतः ।
 रमाप्रियकरः श्रीमान्निजलोकप्रदर्शकः ॥ ५८ ॥
 विप्रशापपरीखिन्ननिर्जरार्तिनिवारणः ।
 दुर्घाबिधमथनो विप्रो विराजतनयोऽजितः ॥ ५९ ॥
 मन्दाराद्रिधरः कूर्मो देवदानवशर्मकृत् ।
 जम्बूदीपसमस्तषा पीयूषोत्पत्तिकारणम् ॥ ६० ॥
 धन्वन्तरी रुक्षमनोऽमृतधुक् रुक्षप्रशान्तकः ।
 आयुर्वेदकरो वैद्यराजो विद्याप्रदायकः ॥ ६१ ॥
 देवाभयकरो दैत्यमोहिनी कामरूपिणी ।
 गीर्वणामृतपो दुष्टदैत्यदानववञ्चकः ॥ ६२ ॥
 महामत्स्यो महाकायः शलकान्तर्गतसागरः ।
 वेदारिदैत्यदमनो व्रीहिर्बीजसुरक्षकः ॥ ६३ ॥
 पुच्छाधात्भ्रमात्सिन्धुः सत्यव्रतप्रियप्रदः ।
 भक्तसत्यवतत्राता योगत्रयप्रदर्शकः ॥ ६४ ॥
 नरसिंहो लोकजिह्वः शङ्करणो नर्खायुधः ।
 सटावधूतजलदो दन्तद्युतिजितप्रभः ॥ ६५ ॥

हिरण्यकशिषुध्वंसी बहुदानवदर्पहा ।
 प्रढादस्तुतपादाङ्गो भक्तसंसारतापहा ॥ ६६ ॥
 ब्रह्मेन्द्ररुद्रभीतिघो देवकार्यप्रसाधकः ।
 उवलजजलनसङ्काशः सर्वभीतिविनाशकः ॥ ६७ ॥
 महाकलुषविध्वंसी सर्वकामवरप्रदः ।
 काळविक्रमसंहर्ता ग्रहपडिाविनाशकः ॥ ६८ ॥
 सर्वव्याधिपशमनः प्रचण्डरिपुदण्डकृत् ।
 उग्रभैरवसन्त्रस्तहरार्तिविनिवारकः ॥ ६९ ॥
 ब्रह्मचर्मवृत्तिशिराः शिवशीर्षेकनूपुरः ।
 द्वादशादित्यशीर्षेकमणिदिवपालभृषणः ॥ ७० ॥
 वामनोऽदिति भीतिङ्गनो द्विजातिगणमण्डनः ।
 त्रिपदव्याजयाञ्चामुबलित्रैलोक्यसम्पदः ॥ ७१ ॥
 पञ्चखक्षतब्रह्माण्डकटाहोऽमितविक्रमः ।
 स्वर्धुनीर्थजननो ब्रह्मपूज्यो भयापहः ॥ ७२ ॥
 स्वाङ्गश्रिवारिहताघौघो विश्वरूपैकदर्शनः ।
 बलिप्रियकरो भक्तस्वर्गदोग्धा गदाधरः ॥ ७३ ॥
 जामदग्न्यो महावीर्यः पर्शुभृत्कार्तवीर्यजित् ।
 सहस्रार्जुनसंहर्ता सर्वक्षत्रकुलान्तकः ॥ ७४ ॥
 निःक्षत्रपृथ्वीकरणो वीरजिद्विप्रराज्यदः ।
 द्रोणाख्यवेदप्रवदो महेशगुरुकीर्तिदः ॥ ७५ ॥
 सूर्यवंशाऽजतराणिः श्रीपदशरथात्मजः ।
 श्रीरामो रामचन्द्रश्च रामभद्रोऽमितप्रभः ॥ ७६ ॥
 नीलवर्णप्रतीकाशः कौसल्याप्राणजीवनः ।
 पद्मनेत्रः पद्मवक्रः पद्माङ्गुष्ठपदाम्बुजः ॥ ७७ ॥
 प्रलम्बवाहुश्वार्वङ्गो रवाभरणभूषितः ।
 दिव्याम्बरो दिव्यधनुर्दिष्टदिव्याञ्जपारगः ॥ ७८ ॥

नित्यिशपाणिर्बोधोऽपरिमेयपराक्रमः ।
 विश्वामित्रगुरुर्धन्वी धनुर्वेदविदुत्तमः ॥ ७९ ॥
 ऋजुमार्गनिमित्तेषु सङ्कृतादितताढकः ।
 सुबाहुर्बाहुर्वीर्याद्यवहुराक्षसघातकः ॥ ८० ॥
 प्राप्तचण्डीशदोर्दण्डचण्डकोदण्डखण्डनः ।
 जनकानन्दजनको जानकीप्रियनायकः ॥ ८१ ॥
 अरातिकुलर्दर्पघ्नो ध्वस्तभार्गवविक्रमः ।
 पितृवाक्यक्तराज्यश्रीर्वनवासकृतोत्सवः ॥ ८२ ॥
 विराधराधदमनश्चित्रकूटाद्रिमन्दिरः ।
 द्विजशापसमुच्छ्वदण्डकारण्यकर्मकृत् ॥ ८३ ॥
 चतुर्दशसहस्रोग्रराक्षसघः खरान्तकः ।
 त्रिशिरःप्राणशमनो दुष्टदृष्णदूषणः ॥ ८४ ॥
 छद्मारीचमथनो जानकीविरहार्तिहृत् ।
 जटायुषः क्रियाकारी कवन्धवधकोविदः ॥ ८५ ॥
 ऋष्यमूकगुहावासी कपिपञ्चमसरूपकृत् ।
 वामपादाग्रनिक्षिप्तदुन्दुभ्यस्थिवृहद्विरः ॥ ८६ ॥
 सकटकारदुर्भेदसप्ततालप्रभेदकः ।
 किञ्चिकन्धाधिपवालिघ्नो मित्रसुग्रीवराज्यदः ॥ ८७ ॥
 आजनेयस्वलाङ्गूलदग्धलङ्घामहोदयः ।
 सीताविरहविस्पष्टरोपक्षोभितसागरः ॥ ८८ ॥
 गिरिकूटसमुत्सेपसमुद्रादभुतसेतुकृत् ।
 पादपहारसन्त्रस्तविभीषणभयापहः ॥ ८९ ॥
 अङ्गदेविक्षिपरिक्षेष्ठोररावणसैन्यजित् ।
 निकुम्भकुम्भधूम्राक्षकुम्भकर्णादिवीरहा ॥ ९० ॥
 कैलाससहनोन्मचदशाननशिरोहरः ।
 अग्निसंस्पर्शसंशुद्धसीतासम्वरणोत्सुकः ॥ ९१ ॥

कपिराक्षसराजाङ्गप्राप्तराज्यनिजाश्रयः ।
 अयोध्याधिपतिः सर्वराजन्यगणशेखरः ॥ ९२ ॥
 अचिन्त्यकर्मा नृपतिः प्राप्तिंहासनोदयः ।
 दुष्टदुर्बुद्धिदलनो दीनहीनैकपालकः ॥ ९३ ॥
 सर्वसम्पत्तिजननस्तिर्थद्वन्यायविवेचकः ।
 शद्वधोरतपः प्लुष्टद्विजपुत्रैकजीवनः ॥ ९४ ॥
 दुष्टवाकूक्तिष्ठृदयः सीतानिर्वासकारकः ।
 तुरङ्गमेधकतुयाद् श्रीमकुशलवात्मजः ॥ ९५ ॥
 सत्यार्थत्यक्तसौमित्रिः सूनीतजनसङ्गहः ।
 सत्कर्णपूरसत्कीर्तिः कीर्त्यालोकाघनाशनः ॥ ९६ ॥
 भरतो उयेष्टपादाब्जरतित्यक्तनृपासनः ।
 सर्वसद्गुणसम्पन्नः कोटिगन्धविनाशकः ॥ ९७ ॥
 लक्ष्मणो उयेष्टनिरतो देववैरिगणान्तकः ।
 इन्द्रजित्प्राणशमनो भ्रातुमान् त्यक्तविग्रहः ॥ ९८ ॥
 शब्दुम्बोऽमित्रशमनो लवणान्तककारकः ।
 आर्यभ्रातृजनश्लाघ्यः सतां श्लाघ्यगुणाकरः ॥ ९९ ॥
 वटपत्रपुटस्थायी श्रीमुकुन्दोऽखिलाश्रयः ।
 तनुदर्दरीपितजगन्मृकण्डतनयः खगः ॥ १०० ॥
 आद्यो देवगणाग्रण्डो मितस्तुतिनितिप्रियः ।
 वृद्धधोरतनुत्रस्तदेवसन्मन्त्रसाधकः ॥ १०१ ॥
 ब्रह्मण्यो ब्राह्मणश्लाघी ब्रह्मण्यजनवत्सलः ।
 गोष्ठदाप्सुगलद्वात्रवालखिलयजनाश्रयः ॥ १०२ ॥
 दौस्वस्तिर्थजवनां श्रेष्ठो नृपविस्मयकारकः ।
 तुरङ्गमेधवहुकद्वान्यगणशेखरः ॥ १०३ ॥
 वासवीतनयो व्यासो वेदशाखानिष्ठपकः ।
 पुराणभारताचार्यः कलिङ्गोक्तिष्ठैषणः ॥ १०४ ॥

रोहिणीहृदयानन्दो वलभद्रो वलाश्रयः ।
 सङ्कर्षणः सीरपाणिः मुशलास्त्रोऽमलघुतिः ॥ १०५ ॥
 शङ्खकुन्देन्दुश्वेताङ्गस्ताळभिञ्जेतुकान्तकः ।
 मुष्टिकारिष्टहननो लाङ्गलाकृष्णयामुनः ॥ १०६ ॥
 प्रलम्बप्राणहा रुक्मीमथनो द्विविदान्तकः ।
 रेवतीप्रीतिदो रामारमणो वलवलान्तकः ॥ १०७ ॥
 हस्तिनापुरसङ्कर्षी कौरवार्चितसत्पदः ।
 ब्रह्मादिस्तुतपादाब्जो देवयादवपालकः ॥ १०८ ॥
 मायापतिर्महामायो महामायानिदेशकृत् ।
 यदुवंशाब्धिपूर्णेन्दुर्बलदेवप्रियानुजः ॥ १०९ ॥
 नराकृतिः परं ब्रह्म परिपूर्णः परोदयः ।
 सर्वज्ञानादिसम्पूर्णः पूर्णानन्दः पुरातनः ॥ ११० ॥
 पीताम्बरः पीतनिद्रः पीतवेशममहातपाः ।
 महोरस्कोमहावाहुर्महाईमणिकुण्डलः ॥ १११ ॥
 लसदृणस्थलीहैममौलिमालाविभूषितः ।
 सुंचारुकर्णः सुभ्राजन्मकराकृतिकुण्डलः ॥ ११२ ॥
 नीलकुञ्जितसुस्नग्धकुन्तलः कौमुदीमुखः ।
 मुनासः कुन्ददशनो लसत्कोकनदाघरः ॥ ११३ ॥
 मुमन्दहासो रुचिरभूमण्डलविलोकनः ।
 कम्बुकण्ठो बृहद्व्या वलयाङ्गदभूषणः ॥ ११४ ॥
 कौस्तुभी वनमाली च शङ्खचक्रगदावजभृत् ।
 श्रीवत्सलक्ष्म्यालक्ष्याङ्गः सर्वलक्षणलक्षणः ॥ ११५ ॥
 दलोदरो निम्ननाभिर्निरवद्यो निराश्रयः ।
 नितम्बविम्बव्यालबिकिङ्गीकाञ्जिमण्डितः ॥ ११६ ॥
 सप्तजड्जाजानुयुग्मः सुचारुचिराजितः ।
 ध्वजवज्जाङ्गुशाम्भोजशराङ्गितपदाम्बुजः ॥ ११७ ॥

भक्तभ्रमरसङ्गातपीतपादाम्बुजासवः ।
 नखचन्द्रमणिउयतेस्नापकाशीतमहामनाः ॥ १९ ॥
 पादाम्बुजयुगन्यस्तलसन्मञ्जीरराजितः ।
 स्वभक्तहृदयाकाशलसत्पङ्गजविस्तरः ॥ २० ॥
 सर्वप्राणिजनानन्दो वसुदेवनुतिप्रियः ।
 देवकीनन्दनो लोकनन्दिकृञ्जकभीतिभित् ॥ २१ ॥
 शेषानुगः शेषशारी यशोदानतिमानदः ।
 नन्दानन्दकरो गोपगोपीगोकुलबान्धवः ॥ २२ ॥
 सर्ववैजजनानन्दी भक्तवल्लभवल्लभः ।
 वल्यव्यङ्गलसद्वात्रो बल्लवीबाहुमध्यगः ॥ २३ ॥
 पीतपूतनिकास्तन्यः पूतनाप्राणशेषणः ।
 पूतनोरस्थलस्थारी पूतनामोक्षदायकः ॥ २४ ॥
 समागतजनानन्दी शकटोच्चाटकारकः ।
 प्राप्तिप्राप्तिषोधीशो लघिमादिगुणाश्रयः ॥ २५ ॥
 तृणावर्तेगङ्गग्राही तृणावर्तेनिषूदनः ।
 जनन्यानन्दजनको जनन्यामुखविश्वद्वक् ॥ २६ ॥
 बालक्रीडारतो बालभाषालीक्षादिनिर्वृतः ।
 गोपगोपीप्रियकरो गतिनृत्यानुकारकः ॥ २७ ॥
 नवनीतविलिप्तिसङ्गो नवनीतलवप्रियः ।
 नवनीतलवाहारी नवनीतानुतस्करः ॥ २८ ॥
 दामोदरोऽर्जुनोन्मूलो गोपैकमतिकारकः ।
 वृन्दावनवनक्रीडो नानाक्रीडाविशारदः ॥ २९ ॥
 वत्सपुरुषसमाकर्षी वत्सासुरनिषूदनः ।
 बकारिघसंहारी बालाद्यन्तकनाशनः ॥ ३० ॥
 यमुनानिक्षसञ्ज्ञुष्टसुमृष्टपुलिनप्रियः ।
 गोपालबालपूर्गस्थः स्तिष्ठदध्यन्तभोजनः ॥ ३१ ॥

गोगोपगोपीप्रियकुद्धनमृन्मोहस्वण्डनः ।
 विधातुर्मोहजनकोऽत्यद्भुतैश्वर्यदर्शकः ॥ १३१ ॥
 विधिस्तुतपदाभ्योजो गोपदारकबुद्धिभित् ।
 कालीयदर्पदलनो नागनारीनुतिप्रियः ॥ १३२ ॥
 दावाग्निशमनः सर्ववजभृज्जनजीविनः ।
 मुञ्चारथ्यप्रवेशासकुच्छदावाग्निदारणः ॥ १३३ ॥
 सर्वकालमुखक्रीढो बहिंवर्हावतंसकः ।
 गोधुग्वधूजनप्राणो वेणुवाद्यविशारदः ॥ १३४ ॥
 गोपीपिधानारुन्धानो गोपीव्रतवरप्रदः ।
 विप्रदर्पप्रशमनो विप्रपत्रीप्रसाददः ॥ १३५ ॥
 शतक्रतुवरध्वंसी शक्रदर्पमदापहः ।
 धृतगोवर्द्धनगिरिर्वज्ञलोकाभयप्रदः ॥ १३६ ॥
 इन्द्रकीर्तिलसत्कीर्तिर्गोविन्दो गोकुलोत्सवः ।
 नन्दत्राणकरो देवजलेशेदितसत्कथः ॥ १३७ ॥
 व्रजवासिजनश्लाध्यो निजलोकपदर्शकः ।
 मुवेणुनादपदनोन्मत्तगोपीविनोदकृत् ॥ १३८ ॥
 गोधुग्वधूदर्पहरः स्वयशःकीर्तनोत्सवः ।
 व्रजाङ्गनाजनारामो व्रजसुन्दरिवल्लभः ॥ १३९ ॥
 रासक्रीडारतो रासमहामण्डलमण्डनः ।
 वृन्दावनवनामोदी यमुनाकूलकोलिकृत् ॥ १४० ॥
 गोपिकागातिकागीतः शङ्खचूडशिरोहरः ।
 महासर्पमुखग्रस्तत्रस्तनन्दिविमोचकः ॥ १४१ ॥
 सुदर्शनार्चितपदो दुष्टारिष्टविनाशकः ।
 केशिदेषो व्योमहन्ता श्रुतनारदकीर्तनः ॥ १४२ ॥
 अकूरप्रियकृत कूररजकन्नः सुवेशकृत् ।
 सुदामदत्तमालाद्यः कुञ्जाचन्दनचर्चितः ॥ १४३ ॥

मथुराजनसंहर्षीं चण्डकोदण्डखण्डकृत् ।
 कंससैन्यसमुच्छेदी वणिगिवप्रगणार्चितः ॥ १४४ ॥
 महाकुवलयापीडघातीं चाणुरमर्दनः ।
 रागशालागतापारनरनारीकृतोत्सवः ॥ १४५ ॥
 कंसध्वंसकरः कंसस्वसारूप्यगतिप्रदः ।
 कृतोग्रसेननृपतिः सर्वयादसौरूप्यकृत् ॥ १४६ ॥
 तातमातृकृतानन्दो नन्दगोपप्रसाददः ।
 श्रितसान्दीपनिगुरुर्विद्यासागरपारगः ॥ १४७ ॥
 दैत्यपञ्चजनध्वंसी पाञ्चजन्यदरप्रियः ।
 सान्दीपनिमृतापत्यदाता काळयमार्चितः ॥ १४८ ॥
 सैरन्ध्रीकामसन्तापशमनोऽक्रूरप्रीतिदः ।
 शाङ्कचापधरो नानाशरसन्धानकोविदः ॥ १४९ ॥
 अभेद्यदिव्यकवचः श्रीमद्वारुकसारथिः ।
 खगेन्द्रचिह्नितध्वजशक्रपाणिगदाधरः ॥ १५० ॥
 नन्दकीयदुसेनाद्व्योऽक्षयबाणनिषङ्गवान् ।
 सुरासुराजेयरण्यो जितमागधयूथपः ॥ १५१ ॥
 मागधध्वजिनीध्वंसी मथुरापुरपालकः ।
 द्वारकापुरनिर्माता लोकस्थितिनियामकः ॥ १५२ ॥
 सर्वसम्पत्तिजननः स्वजनानन्दकारकः ।
 कल्पवृक्षाक्षितमहिः सुधर्मानीतभूतलः ॥ १५३ ॥
 यवनासुरसंहर्ता मुचुकुन्देष्टसाधकः ।
 रुक्मिणीद्विजसम्पन्नरथैकगतकुण्डनः ॥ १५४ ॥
 रुक्मिणीहारको रुक्मिमुण्डमुण्डनकारकः ।
 रुक्मिणीप्रियकृतसाक्षादरुक्मिणीरमणीपतिः ॥ १५५ ॥
 रुक्मिणीविदनामभोजमधुपानमधुव्रतः ।
 स्यमन्तकनिमित्तात्मभक्तर्क्षाधिपजित् शुचिः ॥ १५६ ॥

जाम्बवार्चितपादाब्जः साक्षात्जाम्बवतीपतिः ।
 सत्यभामाकरग्राही कालिन्दीसुन्दरीप्रियः ॥ १५७ ॥
 सुतीक्ष्णशृङ्गवृषभससुजिद्राजयूथभित् ॥
 नग्नजित्तनयासत्यानायिकानायकोत्तमः ॥ १५८ ॥
 भद्रेशो लक्ष्मणाकान्तो मित्रविन्दाप्रियेश्वरः ।
 मुरुजित्पीठसेनानीनाशनो नरकान्तकः ॥ १४९ ॥
 धरार्चितपदाम्भोजो भगदत्तभयापहा !
 नरकाहृतदिव्यस्त्रीरत्नवाहादिनायकः ॥ १६० ॥
 अष्टोत्तरशतश्चष्टसहस्रस्त्रीविलासवान् ।
 सत्यभामावलावाक्यपारिजातापहारकः ॥ १६१ ॥
 देवेन्द्रबलभिज्जायाजातनानाविलासवान् ।
 रुक्मिणीमानदलनः स्त्रीविलासाविमोहितः ॥ १६२ ॥
 कामतातः साम्बसुतोऽसङ्ख्यपुत्रप्रपौत्रवान् ।
 उशाशागतपौत्रार्थवाणवाहुसस्त्रित् ॥ १६३ ॥
 नन्द्यादिप्रमथध्वंसी लीलाजितमहेश्वरः ।
 महादेवस्तुतपदो नृगदुःखविमोचकः ॥ १६४ ॥
 ब्रह्मस्वापहरक्षेशकथास्वजनपालकः ।
 पौष्ट्रकारिः काशिराजशिरोहर्ता सदाजितः ॥ १६५ ॥
 सुदक्षिणावताराध्यशिवकृत्यानलान्तकः ।
 वाराणसीप्रदहनो नारदेक्षितवैभवः ॥ १६६ ॥
 अदूभुतैश्वर्यमहिमा सर्वधर्मप्रवर्तकः ।
 जरासन्धनिरोधार्तभूभुजेरितसत्कथः ॥ १६७ ॥
 नारदेरितसन्मित्रकार्यगौरवसाधकः ।
 कलत्रपुत्रसन्मित्रसदृच्छापृष्ठानुगः ॥ १६८ ॥
 जरासन्धवधोद्योगकर्ता भूपतिशर्मकृत् ।
 सन्मित्रकृत्याच्चरितो राजसूयप्रवर्तकः ॥ १६९ ॥

सर्वर्षिंगणसंस्तुत्यश्चैद्यप्राणनिकुन्तकः ।
 इन्द्रप्रस्थजनैः पूज्यो दुर्योधनविमोहनः ॥ १७० ॥
 महेशदत्तसौभाग्यपुराभिरु शञ्जुघातकः ।
 दन्तवक्ररिपुच्छेत्ता दन्तवक्रगतिप्रदः ॥ १७१ ॥
 विदूरथप्रमथनो भूरिभारावतारकः ।
 पार्थदृतः पार्थहितः पार्थर्थः पार्थसारथिः ॥ १७२ ॥
 पार्थमोहसमुच्छेदी गीताशास्त्रप्रदर्शकः ।
 पार्थबाणगतप्राणवीरकैवल्यरूपदः ॥ १७३ ॥
 दुर्योधनादिदुर्वृत्तदद्दनो भीष्ममुक्तिदः ।
 पार्थश्वमेधाहरकः पार्थराज्यप्रसाधकः ॥ १७४ ॥
 पृथग्भीष्मपदो भीमजयदो विजयप्रदः ।
 युधिष्ठिरेष्टसन्दाता द्रोपदीप्रीतिसाधकः ॥ १७५ ॥
 सहदेवेरितपदो नकुलार्चितविग्रहः ।
 ब्रह्मास्त्रदधगर्भस्थपुरुहवंशप्रसाधकः ॥ १७६ ॥
 पौरवेन्द्रपुरस्त्रीभ्यो द्वारकागमनोत्सवः ।
 आनर्तदेशनिवसत्प्रजेरितमहत्कथः ॥ १७७ ॥
 प्रियप्रीतिकरो मित्रविप्रदारिद्रष्टभञ्जनः ।
 तीर्थापदेशसन्मित्रप्रियकृष्णनन्दनन्दनः ॥ १७८ ॥
 गोपीजनझानदाता तातकतुकुतोत्सवः ।
 सद्गुच्छवक्ता सद्गुच्छकर्ता सद्गुच्छपालकः ॥ १७९ ॥
 तातात्मझानसन्दाता देवकीमृतपुत्रदः ।
 श्रुतदेवप्रियकरो मैथिलानन्दवर्द्धनः ॥ १८० ॥
 पार्थदर्पप्रशमनो मृतविप्रसूतप्रदः ।
 स्त्रीरत्नवृन्दसन्तोषी जनकेलिकलोत्सवः ॥ १८१ ॥
 चन्द्रकोटिजनानन्दी भानुकोटिसमप्रभः ।
 कृतान्तकोटिदुर्लङ्घयः कामकोटिप्रसादः ॥ १८२ ॥

यक्षराट्कोटिवनवान् भरुत्कोटिस्वर्वीर्यवान् ।
 समुद्रकोटिगम्भीरो हिमवत्कोट्यकम्पनः ॥ १८३ ॥
 कोट्यश्वमेधाद्यहरः तर्थिकोट्याधिकाहयः ।
 पीयूषकोटिमृत्युग्रः कामधुक्कोट्यभीष्टदः ॥ १८४ ॥
 शक्रकोटिविलासाद्यः कोटिब्रह्माण्डनायकः ।
 सर्वामोघोद्यमोऽनन्तकीर्तिनिःसीमपौरुषः ॥ १८५ ॥
 सर्वाभीष्टप्रदयशाः पुण्यश्रवणकीर्तनः ।
 ब्रह्मादिसुरसङ्गीतवत्तिमानुषचोष्टिः ॥ १८६ ॥
 अनादिमध्यनिधनो वृद्धिक्षयविवर्जितः ।
 स्वभक्तोद्दद्वमुख्यैकज्ञानदो ज्ञानविग्रहः ॥ १८७ ॥
 विप्रशापच्छुलध्वस्तयदुर्बंशोग्रविक्रमः ।
 सशरीरजराव्याधस्वर्गदः स्वर्गिसंस्तुतः ॥ १८८ ॥
 मुमुक्षुमुक्तविषयिजनानन्दकरो यशः ।
 कलिकालमक्ष्यवसियशाः श्रवणपङ्कलः ॥ १८९ ॥
 भक्तपियो भक्तहितो भक्तभ्रमरपङ्कजः ।
 स्मृतमात्राखिलत्राता यन्त्रमन्त्रप्रभञ्जकः ॥ १९० ॥
 सर्वसम्पत्स्त्राविनामा तुलसीदामवल्लभः ।
 अप्रमेयवपुर्भास्वदनर्धाङ्गविभूषणः ॥ १९१ ॥
 विश्वैकसुखदो विश्वसज्जनानन्दपालकः ।
 सर्वदेवशिरोरत्नमद्भुतानन्तभोगवान् ॥ १९२ ॥
 अधोक्षजो जनाजीव्यः सर्वसाधुजनाश्रयः ।
 समस्तभयभिक्षामा स्मृतमात्रार्तिनाशकः ॥ १९३ ॥
 स्वयशःश्रवणानन्दजनरागी गुणार्णवः ।
 अनिर्देश्यवपुस्तसशरणो जीवजीवनः ॥ १९४ ॥
 परमार्थः परंवेदः परञ्ज्योतिः परागतिः ।
 वेदान्तवेदो भगवाननन्तसुखसागरः ॥ १९५ ॥

जगद्गन्धधवंसयशा जगज्जीवजनाश्रयः ।
 वैकुण्ठलोकैकपतिवैकुण्ठजनश्वलभः ॥ १९६ ॥
 प्रद्युम्नो रुक्मिणीपुत्रः शम्वरधनो रतिप्रियः ।
 पुष्पधन्वा विश्वजयी शुमत्प्राणनिषूदकः ॥ १९७ ॥
 अनिरुद्धः कामसुतः शद्योनिर्महाक्रमः ।
 उषापतिर्वृष्णिपतिर्हृषीकेशो मनःपतिः ॥ १९८ ॥
 श्रीमद्भागवताचार्यः सर्ववेदान्तसागरः ।
 शुकः सकलधर्मज्ञः परीक्षिन्नृपसत्कृपः ॥ १९९ ॥
 श्रीबुद्धो दुष्टबुद्धिधनो दैत्यवेदवाहिष्करः ।
 पाखण्डमार्गप्रवदो निरायुधजगज्जयः ॥ २०० ॥
 कल्की कलियुगाच्छादी पुनः सत्यप्रवर्तकः ।
 विप्रविष्णुयशोऽपत्यो नष्टधर्मप्रवर्तकः ॥ २०१ ॥
 सारस्वतः सार्वभौमो बलित्रैलोक्यसाधकः ।
 अष्टम्यन्तरसद्धर्मवक्ता वैरोचनिप्रियः ॥ २०२ ॥
 आपः करो रमानाथोऽमरारिकुलकुन्तनः ।
 श्रुतेन्द्रहितकुद्धीरवरिमुक्तिवलप्रदः ॥ २०३ ॥
 विष्वक्सेनः शम्भुमखो दशमान्तरपालकः ।
 ब्रह्मसावर्णिवंशान्धिहितकुट्रिश्वर्द्धनः ॥ २०४ ॥
 धर्मसेतुरधर्मधनो वैध्यतन्त्रपदप्रदः ।
 असुरान्तकरो देवार्थकसूनुः सुभाषणः ॥ २०५ ॥
 स्वधामा सूनृतासूनुः सत्यतेजो द्रिजात्मजः ।
 द्विष्नमनुयुगत्राता पातालपुरदारणः ॥ २०६ ॥
 दैवहोत्रिवार्हतोयो दिवस्पतिरतिप्रियः ।
 त्रयोदशान्तरत्राता योगयोगिजनेश्वरः ॥ २०७ ॥
 सत्रायणो वृहद्वाहुवैनतेयो विदुत्तमः ।
 कर्मकाण्डैकप्रवदो वेदतन्त्रप्रवर्तकः ॥ २०८ ॥

परमेष्ठी सुरज्येष्ठो ब्रह्मा विश्वसृजांपतिः ।
 अब्जयोनिर्ईसवाहः सर्वलोकपितामहः ॥ २०९ ॥
 विष्णुः सर्वजगत्पाता शान्तः शुद्धः मनातनः ।
 द्विजपृज्यो दयासिन्धुः शरण्यो भक्तवत्सलः ॥ २१० ॥
 रुद्रो मूढः शिवः शास्ता शम्भुः सर्वहरो हरः ।
 कपर्दी शङ्करः शूली त्र्यक्षोऽभेद्यो महेश्वरः ॥ २११ ॥
 सर्वाध्यक्षः सर्वशक्तिः सर्वार्थः सर्वतोमुखः ।
 सर्वाचासः सर्वचृपः सर्वकारणकारणम् ॥ २१२ ॥
 इत्येतत्कथितं विप्र विष्णोनार्मसहस्रकम् ।
 सर्वपापप्रशमनं सर्वाभीष्टफलप्रदम् ॥ २१३ ॥
 मनःशुद्धिकरं चाशु भगवद्वक्तिवर्जनम् ।
 सर्वविधनहरं सर्वाश्रव्यैश्वर्यप्रदायकम् ॥ २१४ ॥
 सर्वदुःखप्रशमनं चातुर्गर्भफलप्रदम् ।
 श्रद्धया परया भक्त्या श्रवणात्पठनाज्जर्जीत ॥ २१५ ॥
 प्रत्यहं सर्ववर्णनां विष्णुपादाश्रितात्मनाम् ।
 एतत्पठन्दिजो विद्यां क्षत्रियः पृथिवीमिमाम् ॥ २१६ ॥
 वैश्यो महानिर्धि शूद्रो वाञ्छितां सिद्धिमाप्नुयात् ।
 द्वात्रिंशदपराधान्यो ज्ञानाज्ञानाच्चरेद्धरेः ॥ २१७ ॥
 नाम्ना दशापराधांश्च प्रमादादाचरेद्यदि ।
 समाहितमना हेतत्पठेद्वा श्रावयेज्जपेत् ॥ २१८ ॥
 स्मरेद्वा शृणुयाद्वापि तेभ्यः सद्यः प्रमुच्यते ।
 नातः परतरं पुण्यं त्रिषु लोकेषु विद्यते ॥ २१९ ॥
 यस्यैककीर्तनेनापि भवत्पन्धाद्विमुच्यते ।
 अतस्त्वं सततं भक्त्या श्रद्धया कीर्तनं कुरु ॥ २२० ॥
 विष्णोनार्मसहस्रं ते भगवत्प्रीतिकारणम् ।

श्रीनारद उवाच ॥

धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि त्वयातिकरुणात्मना ।

यतः कृष्णस्य परमं सहस्रं नामकीर्तिंतम् ॥ २२१ ॥

यद्यालस्यात्प्रमादाद्वा सर्वं पाठितुमन्वहम् ।

न शक्नोमि तदा देव किं करोमि वद प्रभो ॥ २२२ ॥

श्रीशिव उवाच ॥

यदि सर्वं न शक्नोमि प्रत्यहं पठितुं द्विज ।

तदा कृष्णेति कृष्णेति कृष्णेति प्रत्यहं वद ॥ २२३ ॥

एतेन तव विप्रवेषं सर्वं सम्पद्यते सकृत् ।

किं पुनर्भगवन्नाम्नां सहस्रस्य प्रकीर्तनात् ॥ २२४ ॥

यज्ञामकीर्तनेनैव पुमान्संसारसागरम् ।

तरसद्वा प्रपद्ये तं कृष्णं गोपालरूपिणम् ॥ २२५ ॥

इति सात्वततन्त्रे श्रीकृष्णसहस्रनामषष्ठः पटलः ॥

श्रीशिव उवाच ॥

श्रृणुवन्ति प्रत्यहं ये वै विष्णोर्नामसहस्रकम् ।

कीर्तयन्त्यथवा विप्र संस्मरन्त्यादरेण वा ॥ १ ॥

शां वा विश्वां वा पि दश वा पञ्च वा द्विज ।

एकं वा कामतो भक्त्या विष्णुपादाभुजाश्रयाः ॥ २ ॥

तेषां फलस्य पुण्यानां नान्तं पश्यामि नारद ।

यतस्तैर्भगवानेव परानन्दो वशीकृतः ॥ ३ ॥

यतो नामैव परमं तीर्थं क्षेत्रं च पुण्यदम् ।

नामैव परमं दैवं नामैव परमं तपः ॥ ४ ॥

नामैव परमं दानं नामैव परमा क्रिया ।

नामैव परमं धर्मो नामैवार्थः प्रकीर्तिः ॥ ५ ॥

नामैव कामो भक्तानां मोक्षोऽपि नाम केवलम् ।
 एषां च साधनं नाम कामिनां द्विजसत्तम् ॥ ६ ॥
 नामैव परमा भक्तिर्नामैव परमा गतिः ।
 नामैव परमं जाप्यं नामैव प्रार्थनं परम् ॥ ७ ॥
 निःकामानां धनं नाम मुक्तिमुक्तिसुखार्थवद् ।
 नाम स्यात्परमं सौख्यं नामैव वैराग्यकारणम् ॥ ८ ॥
 सत्त्वशुद्धिकरं नाम नाम ज्ञानप्रदं स्मृतम् ।
 मुमुक्षुणां मुक्तिपदं कामिनां सर्वकामदम् ॥ ९ ॥
 वैष्णवानां फलं नाम तस्मान्नाम सदा स्मरेम् ।
 सङ्केतितात्पारिहास्याद्वेळनाड्वरतापतः ॥ १० ॥
 कीर्तिं भगवन्नाम सर्वपापहरं स्मृतम् ।
 यावती पापनिर्हारे शक्तिर्नाम्नि हरेः स्थिता ॥ ११ ॥
 तावत्पापिजनः पापं कर्तुं शक्रोति नैव हि ।
 ज्ञानाज्ञानाद्वेर्नामकीर्तनात्पुरुषस्य हि ॥ १२ ॥
 पापराशं दहत्याशु यथा तुलं विभावसुः ।
 सङ्कीर्तिं हरेनाम श्रद्धया पुरुषेण वै ॥ १३ ॥
 तस्य सत्यफलं धत्ते क्रमशो द्विजसत्तमः ।
 पापनाशं महापुण्यं वैराग्यं च चतुर्विधम् ॥ १४ ॥
 गुरुसेवामात्मबोधं भ्रान्त्वनाशमनन्तरम् ।
 सम्पूर्णानन्दबोधं च ततस्तस्मिन् लभेत्स्थरम् ॥ १५ ॥
 श्रीनारद उवाच ॥
 चतुर्विधं त्वया प्रोक्तं वैराग्यं सुरसत्तम ।
 एतद्वर्णय लोकस्य हिताय ज्ञानकारणम् ॥ १६ ॥
 श्रीशिव उवाच ॥
 असङ्गराहितो भोगः क्रियते पुरुषेण यत् ।
 विषयाणां द्विजश्रेष्ठ तदमानः प्रकीर्तिः ॥ १७ ॥

भोग्ये स्वादुविहीनेऽपि क्रियते वृत्तिरात्मनः ।
 द्वितीयो व्यतिरेकाख्यस्तद्विजानीहि सत्तम् ॥ १८ ॥
 पनसः प्रीतिराहित्ये इन्द्रियैरेव भुज्यते ।
 भोगस्तृतीयः पुरुषैरन्द्रियाख्यः प्रकीर्तिः ॥ १९ ॥
 मनसश्चेन्द्रियाणां च रागराहित्यमुत्तमम् ।
 विषयाहरणं विश्र चतुर्थः परिकीर्तिः ॥ २० ॥
 एष नाम परश्चाशु जायते द्विजसत्तम ।
 ज्ञानं च परमं शुद्धं ब्रह्मानन्दप्रदायकम् ॥ २१ ॥
 तीर्थेदानैस्तपोभिश्र होमैर्जात्यैव्रतमैख्यैः ।
 योगैश्च विविधैर्विश्र यद्विष्णोः परमं पदम् ॥ २२ ॥
 न यान्ति मानवास्तद्वै नामकीर्तनमात्रतः ।
 संयान्त्येव न सन्देहं कुरु विश्र हरिप्रियम् ॥ २३ ॥
 महापातकयुक्तोऽपि कीर्तयित्वा जगद्गुरुम् ।
 तरत्येव न सन्देहः सत्यमेव वदाम्यहम् ॥ २४ ॥
 कलिकालमलं चापि सर्वपातकमेव च ।
 हित्वा नामपरो विश्र विष्णुलोकं स गच्छति ॥ २५ ॥
 तस्मान्नामैकमात्रेण तरत्येव भवार्णवम् ।
 पुमानत्र न सन्देहो विना नामापराधतः ॥ २६ ॥
 तद्यत्नेनैव पुरुषः श्रेयस्कामो द्विजोत्तमः ।
 विष्णोर्न कुर्यान्नाम्नस्तु दशपापान्कथञ्चन ॥ २७ ॥

श्रीनारद उवाच ॥

श्रुतो भवगवतो वक्त्रादूद्राविशदपराधकम् ।
 विष्णोर्नाम्ना दश तथा एतद्वर्णय नो प्रभो ॥ २८ ॥

श्रीशिव उवाच ॥

 श्रूयतामपराधान् वै विष्णेर्वक्ष्यामि नारद ।
 यान् कृत्वा नरकं यान्ति मानवाः सततं भुने ॥ २९ ॥

अस्नात्वा स्पर्शनं विष्णोर्विना शङ्खेन स्नापनम् ।
 अशौचे स्पर्शनं साक्षाद्भुक्ता पादोदकग्रहः ॥ ३० ॥
 विना शब्देन पूजा च विना नैवेद्यपूजनम् ।
 उच्चासनस्थपूजा च शोते व्यजनवातकम् ॥ ३१ ॥
 उदक्यादर्शनं चैव घटाया भूनिवेशनम् ।
 पौषे च चन्दनस्पर्शो ग्रीष्मे चास्पर्शनं तथा ॥ ३२ ॥
 पुष्टं तोयेन संस्पर्शं विना होमं महोत्सवः ।
 पूजां कृत्वा पृष्ठदर्शमग्रे च भ्रमणं तथा ॥ ३३ ॥
 भोजनं भगवद्वारे अभुक्ता च विषादता ।
 पादुकारोहणं विष्णोर्गेहे कम्बलवेशनम् ॥ ३४ ॥
 वामपादप्रवेशश्च कुर्दनं पाकभोजनम् ।
 श्लेष्मप्रक्षेपणं चैव तत्त्वैर्दीन्तधावनम् ॥ ३५ ॥
 देवाग्रे वाहनारोहो नैवेद्ये द्रव्यबुद्धिता ।
 शालग्रामे स्थिरायां च शिळेति प्रतिमेति च ॥ ३६ ॥
 हरिकीर्तेसंश्लाघा वैष्णवे नरसाम्यता ।
 विष्णौ च देवतासाम्यमन्योदेशनिवेदनम् ॥ ३७ ॥
 एतेऽपराधा द्वाविंशद्विष्णोर्नाम्नामय शृणु ।
 सतां नाम्ना शिवे विष्णौ भिदाऽऽचार्यावमानता ॥ ३८ ॥
 वेदनिन्दा नाम्नि वादः पापेच्छा नामसाहस्रात् ।
 नाम्नो धर्मैः साम्यबुद्धिर्दर्शनं श्रद्धाविवर्जितैः ॥ ३९ ॥
 श्रुत्वापि श्रद्धाराहित्यं कीर्तने चाप्यहन्मतिः ।
 एते नाम्नां द्विजश्रेष्ठ व्यपराधा मयेरिताः ॥ ४० ॥
 वर्जनीया नृभिर्यवैर्यतो नरककारणाः ।
 श्रीनारद उवाच ॥
 विषयासक्तचित्तानां प्राकृतानां नृणां प्रभो ।
 अपराधा हरेराश्च वर्ज्या नैव भवन्ति हि ॥ ४१ ॥

अतो येन प्रकारेण तरन्ति प्राकृता अपि ।
अपराधान् कृतान्देव तन्ममाख्यातुर्महसि ॥ ४२ ॥

श्रीशिव उवाच ॥

प्रदक्षिणशतं कृत्वा दण्डवत्प्रणमेद्भुवि ।
अपराधशतं तस्य क्षमते स्वस्य केशवः ॥ ४३ ॥

प्रदक्षिणं सकृत्कृत्वा यो न जानुशिरं नमेत् ।
निष्फलं तद्भवेत्स्य तस्यात्पत्येकशो नमेत् ॥ ४४ ॥

जगन्नाथेति ते नाम व्याहरिष्यन्ति ते यदि ।
अपराधशतं तेषां क्षमते नात्र संशयः ॥ ४५ ॥

नाम्नोऽपराधास्तरति नाम्न एव सदा जपात् ।
विना भक्तापराधेन तत्प्रसादविवर्जितः ॥ ४६ ॥

सर्वापराधांस्तरति विष्णुपादाम्बुजाश्रयः ।
विष्णोरप्यपराधान्वै नामसङ्कीर्तनात्तरेत् ॥ ४७ ॥

विष्णुभक्तापराधानां नैवास्त्यन्या प्रतिक्रिया ।

श्रीनारद उवाच ॥

भक्तापराधान् मे ब्रूहि यथा तेषां प्रतिक्रिया ।
अनुग्रहाय लोकानां भगवन्ममचापि हि ॥ ४८ ॥

श्रीशिव उवाच ॥

विष्णुभक्तस्य सर्वस्वहरणं द्विजसत्तम ।
भर्त्सनं चोत्तमे भक्ते स्वप्ने चापि प्रहारणम् ॥ ४९ ॥

एतेऽपराधा भक्तानां शृण्वेषां प्रतिक्रिया ।
तद्वनं द्विगुणं दत्वा कृत्वा पादाभिवन्दनम् ॥ ५० ॥

कथयेन्मे क्षमस्वेति तद्वोषं धनकर्षणम् ।
यावत्तद्वर्त्सनं कृत्वा तावन्मासान्समाहितः ॥ ५१ ॥

निर्मत्सरः परिचरेत्तप्रसादेन शुद्ध्यति ।
यावज्जीवं प्रहारे तु परिचयेदतन्द्रितः ॥ ५२ ॥

तत्प्रसादेन तत्पापान्निष्कृतिर्नान्यथा भवेत् ।
 अकृत्वा निष्कृतीनेतान्नरकान्नास्ति निष्कृतिः ॥ ५३ ॥
 अज्ञानतः कृते विप्र तत्प्रसादेन नश्यति ।
 ज्ञानात्तु द्विगुणं कुर्यादेष धर्मः सनातनः ॥ ५४ ॥
 पुत्रे शिष्ये च जायायां शासने नास्ति दृष्णम् ।
 अन्यथा तु कृते दोषो भवत्येव न संशयः ॥ ५५ ॥
 केशाकर्षे पदाधाते मुखे च चर्पटे कृते ।
 न निष्कृतिं प्रपश्यामि तस्मात्तान्न समाचरेत् ॥ ५६ ॥

इति श्रीसात्त्वतत्त्वे सप्तमः पटलः ।

श्रीशिव उवाच ॥

अथ ते सम्प्रवक्ष्यामि रहस्यं हेतदुच्चमम् ।
 यच्छ्रद्धया तु तिष्ठन् वै हरौ भक्तिर्द्वा भवेत् ॥ १ ॥
 देवे तीर्थे च धर्मे च विश्वासं तापतारणात् ।
 तद्विद्वा कृष्णपादाम्बुशरणं प्रविशेन्मुदा ॥ २ ॥
 शरणं मे जगन्नाथः श्रीकृष्णः पुरुषोत्तमः ।
 तन्मात्रि स्वगुरौ चैव ब्रूयादेत्तस्माहितः ॥ ३ ॥
 हित्वान्यदेवतापूजां बलिदानादिना द्विज ।
 एकमेव यजेत्कृष्णं सर्वदेवमर्यं धिया ॥ ४ ॥
 नित्यं नैमितकं कार्यं तथावश्यकमेव च ।
 गृहाश्रमी विष्णुभक्तः कुर्यात्कृष्णं धिया स्मरन् ॥ ५ ॥
 एतेषु चान्यदेवानां या पूजा विधिना स्मृता ।
 सापि कृष्णार्चनात्पश्चात् क्रियेत हृदि तं स्मरन् ॥ ६ ॥
 अन्यदा त्वन्यदेवानां पृथक्पूजां न च स्मरेत् ॥
 काम्यं निषिद्धं च तथा नैव कुर्यात्कदाचन ॥ ७ ॥
 कलत्रपुत्रामित्रादीन् हित्वा कृष्णं समाश्रिताः ।
 हरिकीर्तिरता ये च तेषां कृत्यं न विद्यते ॥ ८ ॥

कृत्वान्यदेवतापूजां सकामां बलिना द्विज ।
 भक्तिभ्रष्टो भवेदाशु संसारात् निवर्तते ॥ ९ ॥
 कामात्मा निरनुक्रोशः पशुघातं समाचरन् ।
 पशुलोपसमं वर्षं नरके परिपच्यते ॥ १० ॥
 यज्ञे पशोरालभने नैव दोषोऽस्ति यद्रचः ।
 अपि प्रवृत्ती रागिणां निवृत्तिस्तु गरीयसी ॥ ११ ॥
 कृत्वान्यदेवतापूजां पशुं हित्वा नराधमाः ।
 यदि ते स्वर्गतिं यान्ति नरकं यान्ति के तदा ॥ १२ ॥
 स मां पुनर्भक्षयिता यस्य मांसपदाम्यहम् ।
 इति मांसनिरुक्तं वै वर्णयन्ति मनीषिणः ॥ १३ ॥
 विष्णुभक्तिं सपाश्रित्य पशुघातं समाचरन् ।
 कृत्वान्यदेवतापूजां भ्रष्टो भवति निश्चितम् ॥ १४ ॥
 मानुष्यं प्राप्य ये जीवा न भजन्ति हरेः पदम् ।
 ते शोच्या स्थावरादीनामध्येकशरणा यदि ॥ १५ ॥
 अहं ब्रह्मा सुरेन्द्राश्च ये भजामो दिवानिशम् ।
 ततोऽधिकोऽस्ति को देवः श्रीकृष्णात्पुरुषोत्तमात् ॥ १६ ॥
 यत्प्रसादं प्रतीक्षन्ते सर्वे लोकाः सपालकाः ।
 सापि लक्ष्मीर्यच्चरणं सेवते तदनादता ॥ १७ ॥
 ततोऽधिकोऽस्ति को देवो लक्ष्मीकान्ताज्जनार्दनात् ।
 यन्मात्रि के न संयान्ति पुरुषाः परमं पदम् ॥ १८ ॥
 धर्मार्थकाममोक्षाणां मूलं यच्चरणार्चनम् ।
 ततोऽधिकोऽस्ति को देवः कृपासिन्धोर्महात्मनः ॥ १९ ॥
 भजनस्यालयमात्रेण बहु मन्येत यः सदा ।
 ततोऽधिकोऽस्ति को देवः सुखाराध्याज्जगद्गुरोः ॥ २० ॥
 येन केनापि भावेन योऽपि कोऽपि भजन् जनः ।
 लभतेऽभीप्सितां सिद्धं योक्षं चाप्यकुतोभयम् ॥ २१ ॥

ततोऽधिकोस्ति को देवः देवकीदेविनन्दनात् ।
 यो जगन्मुक्तये कीर्तिमवतीर्य ततान ह ॥ २२ ॥
 अतोऽन्यदेवतापूजां त्यक्त्वा बलिविधानतः ।
 सद्गुरोरुपदेशेन भजेत्कृष्णपदद्रव्यम् ॥ २३ ॥
 शृणुयात्पत्पत्यहं विष्णोर्यशः परममङ्गलम् ।
 उच्चारयेन्मुखेनैव नाम चित्तेन संस्पर्शेत् ॥ २४ ॥
 प्रीतिं कुर्याद्वैष्णवेषु अभक्तेषु विवर्जयेत् ।
 दैवोपलब्धं भुज्जानो नातियत्रं चरेत्सुखे ॥ २५ ॥
 गृहेष्वतिथिवत्तिष्ठेद्यद्येतान्वैव वाधते ।
 एषां वाधे पृथक्तिष्ठेद्वैष्णवेषु च सङ्गवान् ॥ २६ ॥
 ब्रह्मचारी गृही वापि वानप्रस्थो यतिश्च वा ।
 विना वैष्णवसङ्गेन नैवासिद्धिं लभेज्जनः ॥ २७ ॥
 भक्तसङ्गं विना भक्तिनैव जायेत कस्यचित् ।
 भक्तिं विना न वैराग्यं न इनं मोक्षमनुते ॥ २८ ॥
 अत आश्रमलिङ्गांश्च हित्वा भक्तेः समं वसेत् ।
 यत्सङ्गाच्छ्रुतिकीर्तिभ्यां हरौ भक्तिः प्रजायते ॥ २९ ॥
 विष्णुभक्तप्रसङ्गस्य निमेषेणापि नारद ।
 स्वर्गापवगाँ न साम्यं किमुतान्यसुखादिभिः ॥ ३० ॥
 अतो यत्नेन पुरुषः कुर्यात्सङ्गं हरेर्जनैः ।
 तिर्यश्चोऽपि यतो मुक्तिं लभन्ते किमु मानुषाः ॥ ३१ ॥
 तत्सङ्गेनैव पुरुषो विष्णुं प्राप्नोति निश्चितम् ।
 विना वैराग्यज्ञानाभ्यां यतो विष्णुस्तदन्तिके ॥ ३२ ॥
 येषां सङ्गाद्दरेः सङ्गं सकुदाकर्ण्य मानवः ।
 परित्यक्तुं न शक्नोति यदि भद्रसरिज्जवेत् ॥ ३३ ॥
 अरसङ्गोऽपि तत्सङ्गं यदि याति कथञ्चन ।
 भूत्वा रसङ्गोऽपि महान् कर्मबन्धाद्विमुच्यते ॥ ३४ ॥

ततस्तद्धर्मनिरतो भगवत्यपलात्मनि ।
 प्राप्नोति परमां भक्तिं सर्वकामप्रदायिनीम् ॥ ३६ ॥
 भक्तिं विदित्वा पुरुषो मुक्तिं नेच्छति कथन ।
 साळोक्यादिपदं चापि किमुच्चान्यसुखं द्विज ॥ ३६ ॥
 फलं विना विष्णुभक्ता मुक्तेः यान्ति द्विजोत्तम ।
 तत एव विदुर्नान्य आनन्दमयमुक्तमम् ॥ ३७ ॥
 यतो हरिकिञ्चित्वत् हृदये वर्तते सदा ।
 तेषां प्रेमलताबद्धः परमानन्दविग्रहः ॥ ३८ ॥

इति श्री सात्वततन्त्रे ५ षष्ठमः पटलः ।

श्रीनारद उवाच ॥

इयान् गुणोस्ति देवेश भगवत्पादसेवने ।
 कुतो भजन्ति मनुजो अन्यदेवं किमिच्छया ॥ १ ॥

श्रीशिव उवाच ॥

यदा ५५ दिसत्ये विमेन्द्र नरा विष्णुपरायणः ।
 न यजन्ति विना षिणुमन्यदेवं कथंचन ॥ २ ॥

तदा त्मपूजाप्राप्त्यर्थं सर्वदेवमयं च वै ।
 पूजयामो हृषीकेशं कायवाङ्मनसा द्विज ॥ ३ ॥

तंदा तुष्टो विभुः प्राह देवदत्तो रमेश्वरः ।
 अवतीर्थं यजिष्यामि युष्मांड्लोकांश्च याजयन् ॥ ४ ॥

ततः सर्वे जना युष्मान् यजिष्यन्ति समाहिताः ।
 अनेन पूजा युष्माकं भविष्यति सुखावहा ॥ ५ ॥

अहं चोक्तः पृथक् तेन श्रीनिवासेन ब्राह्मण ।
 कलिपतैरागमैर्नित्यं मां गोपाय महेश्वर ॥ ६ ॥

मदवश्चापापहरं नाम्नां सहस्रमुक्तमम् ।
 पठिष्यसि सदा भद्रं प्रार्थितेन मया पुनः ॥ ७ ॥

ततो मे शागमैः कृष्णमाञ्छाद्य न तु देवताः ।

यन्त्रैर्मन्त्रैश्च तन्त्रैश्च दार्शिताः फलदा द्विज ॥ ८ ॥
 तैरागमैर्मन्दधिया हित्वा कृष्णं जगदुरुम् ।
 भजन्ति देवता अन्या बलिदानेन नित्यशः ॥ ९ ॥
 नाना देवान्समराध्य नानाकामसुखेच्छया ।
 भोगावंसाने ते यान्ति नरकं स्वतमोपयम् ॥ १० ॥
 दृष्ट्वा तथाविधाँलोकान् पापाशङ्कितमानसः ।
 गतोऽहं वासुदेवस्य चरणे शरणं द्विज ॥ ११ ॥
 स्तुतिं च चक्रे प्रणतः प्रश्रयानतकन्धरः ।
 सप्ताहितमना विप्र प्राञ्जलिः पुरुषोच्चमम् ॥ १२ ॥
 अँ नमोऽस्तु कृष्णाय विकुण्ठवेघसे
 त्वत्पादलीलाश्रयजीवबन्धवे ॥
 सदासुकामाय महार्थहेतवे ।

विज्ञानविद्यानिधये स्वयम्भुवे ॥ १३ ॥
 एकोऽसि सृष्टेः पुरतो लये तथा
 युगादिकाले च विदां समक्षतः ।
 अन्यत्र नानातनुभिर्विराजते
 तस्मा अनन्ताचरिताय ते नमः ॥ १४ ॥
 प्रधानकालाशयकर्मसाक्षिणे
 तत्सङ्घापारविहारकारिणे ।
 कृष्णाय नानातनुमीयुषे समे
 कृतानुरागाय नमो नमस्ते ॥ १५ ॥
 शृण्वन्ति गायन्ति गृणन्ति ये यशो
 जगत्पवित्रं जगदीशितुस्तव ।
 तेऽन्यं न पश्यन्ति सुखाय ह्यात्मनो
 विना भवत्पादनिषेवणाद्विः ॥ १६ ॥
 निष्कञ्चना ये तव पादसंश्रयाः
 पुष्णन्ति ते तत्सुखमात्मसम्भवम् ।

जानन्ति तत्वेन विदुस्ततः पराः

कायैः समाकृष्टधियो विचक्षणाः ॥ १७ ॥

अहं तु साक्षात्तव पादपङ्कजं

नित्यं भजानोऽपि पृथग्गतिर्विभो ।

पुरात्ममानं प्रचिकीर्षुरात्मनः

सकाशतोऽप्यद्य मलं निकृन्तयन् ॥ १८ ॥

अथापि ते देव पदास्बुजद्रयं

निकामलाभाय सदास्तु मे हरेः ।

यच्चिन्तनात्सर्वमनोऽनुकूलात्

सिद्धिर्भवत्येव किमु प्रकीर्तनात् ॥ १९ ॥

इति मे संस्तुतिं ज्ञात्वा भगवान्प्रणतार्तिहा ।

ममाक्षिगोचरं रूपमकरोत्स दयापरः ॥ २० ॥

सान्द्रानन्दमहेन्द्रनीलमणिवदेहोद्रुतप्रोल्लस-

र्त्सवण्मौलिषु हारकुण्डलयुग्मैः केयुरकाञ्च्यङ्गदैः ॥

मञ्जीरैर्विलसत्पशङ्कवलयं लक्ष्म्याङ्गितं शाश्वतम्

सर्वेशं करुणाकरं सुरवरैर्भक्तैः समासेवितम् ॥ २१ ॥

दृष्ट्वा तत्पदपङ्कजं हृदि दधे गौविन्ददामोदर

श्रीकृष्णोति मुखैर्वदन् त्रिजगतो भर्तुमुदाऽहं तदा ।

नेत्रैर्निज्ञारवारिपूरमिव मे गात्रे च हर्षस्ततो

वाण्यां गद्धदतां विलोक्य भगवान् मामाह भक्तप्रियः ॥ २२ ॥

ज्ञतां मे सुरवर्य वाञ्छिततरां मञ्जकसङ्गावर्लिं

तचेऽहं प्रवदामि ते करुणया भक्ताय साकं वरैः ।

पल्लीलां गदतो भविष्यति भवत्सर्वे जना वैष्णवाः ।

भार्या चापि तथानुकूलसुखदा भक्ताग्रणीर्मे भवान् ॥ २३ ॥

एतावदुक्त्वा भगवान् गतो लोकमलौकिकम् ।

अहं च तान्वरालङ्घवध्वा कृतार्थोऽस्मि द्विजर्षभ ॥ २४ ॥

अतस्ताद्विनमारभ्य पर्वती भुवनेश्वरी ।
 मत्सङ्गाद्वैष्णवी भूत्वा मामापृच्छत्सुरेश्वरी ॥ २६ ॥
 भवान्महाभागवतः कुमाराद्या महेश्वराः ।
 कुबेराद्या देवताश्च नन्दीशाद्याश्च मे गणाः ॥ २७ ॥
 पृथग्पृथगपृच्छन्मां कृष्णपादाम्बुजाश्रयाः ।
 कथाः परमकल्याणीः सर्वलोकैकपावनीः ॥ २८ ॥
 अथ मां पृच्छती वाक्यं मद्राक्यं च द्विजोत्तम ।
 संलिखत्यप्रमत्तोऽसौ गणेशो मत्सुतोऽन्तिके ॥ २९ ॥
 मम तेषां च संवादं कला लोकमनोहराः ।
 अभवेस्तत्र शास्त्राणि सर्वलोकहितानि वै ॥ ३० ॥
 तानि तन्त्राणि श्रोतारः समानीय महीतले ।
 स्थाने स्थाने मुनिश्रेष्ठ कथयिष्यन्ति भूरिशः ॥ ३१ ॥
 त्वयप्येनं सात्वतारुद्यं तन्त्रं भगवतः प्रियम् ।
 नैमिषे शौनकादीनां समक्षं कथयिष्यासि ॥ ३२ ॥
 श्रीनारद उवाच ॥

श्रुतं भगवतो वक्त्रात्तन्त्रं सात्वमुत्तमम् ।
 तस्मिन्हिमानिषेधं च श्रुत्वा मे संशयोऽभवत् ॥ ३३ ॥
 वेदेन विहिता हिंसा पशुनां यज्ञकर्मणि ।
 यज्ञे वधोऽवधथैव वेदविज्ञनिरूपितः ॥ ३४ ॥
 तन्निषेधे कथं श्रौतं स्पाति कर्म महेश्वर ।
 वर्तेत सर्वलोकस्य इहामुत्रफलपदम् ॥ ३५ ॥
 श्रीशिव उवाच ॥
 प्रवृत्तं च निवृत्तं च द्विविधं कर्म वर्णितम् ।
 श्रुत्या स्मृत्या च विषेन्द्र काम्यं कामिनाय वै ॥ ३६ ॥
 प्रवृत्तमविरोधेन कुर्वन्स्वर्याति मानवः ।
 पृष्णावशेषे भूषुष्टे कर्मसंज्ञिषु जायते ॥ ३७ ॥
 निवृत्तमाचरन् योगी भोगेज्ञात्यक्तमानसः ।

प्रयाति परमां सिद्धं यतो नावर्तते गतः ॥ ३७ ॥
 अतः प्रदृक्षिनिष्टस्य नानाकामानुरागिणः ।
 षट्क्रैर्नियमैर्निपाभ्यनुज्ञैव (प्र)दर्शिता ॥ ३८ ॥
 विधिनैवास्ति हिंसायामभ्यनुज्ञा यतः कृता ।
 अतो निवृक्षिहिंसायां यज्ञेऽपि कथिता बुचैः ॥ ३९ ॥
 अहिंसा परमो धर्मः सर्ववर्णश्रमादितः ।
 स च आचरितो नृणामभीष्टफलदो भवेत् ॥ ४० ॥
 विशेषतो विष्णुभक्ता हिंसाकर्म त्यजन्ति हि ।
 अहिंसया हि भूतानां भगवानाशु तुष्यति ॥ ४१ ॥
 अतः सर्वेषु भूतेषु भगवानखिलेश्वरः ।
 प्रविष्ट ईयत् नानारूपैः स्थावरजड्मैः ॥ ४२ ॥
 मयापि द्वागमे हिंसा विहिता या विधानतः ।
 सापि कामुकलोकानां कामिताफलसिद्धये ॥ ४३ ॥
 विष्णुभक्ता न वाऽच्छन्ति मत्तोऽपि कियदेव हि ।
 अतस्तेषां विधानेऽपि हिंसा निन्द्वा प्रकीर्तिता ॥ ४४ ॥
 अतस्त्वं काम्यकर्माणि परित्यज्य विशेषतः ।
 श्रूयाः कृष्णकथाः पुण्याः सर्वलोकेष्ट्रसिद्धिदाः ॥ ४५ ॥
 प्रदृक्षशास्त्रं शृणुयाद्यच्छ्रुत्वा तत्परो भवेत् ।
 निवृत्तेऽपि हरेर्भक्तियुतं मुख्यं प्रकीर्तिम् ॥ ४६ ॥
 विशेषतः कृष्णलीलाकथा लोकसुपद्गळाः ।
 कीर्तयस्त्र द्विजश्रेष्ठ श्रूयाश्चैव निरन्तरम् ॥ ४७ ॥
 हित्वान्यदेवशरणं भजनं च विशेषतः ।
 ये भजन्ति हरेः पादं कृपणैकशरणं नराः ॥ ४८ ॥
 इहामूत्र ते नित्यं कृतार्थं भगवत्प्रियाः ।
 परमानन्दसन्दोहं प्राप्नुवन्ति निरन्तरम् ॥ ४९ ॥
 ये तु नैवंविदोऽशान्ता मृढाः परिष्ठपानिनः ।
 यजन्त्यविरतं देवान्पश्चन्हत्वा सुखेच्छया ॥ ५० ॥

कामभोगावसाने तं ते च्छेत्स्यन्ति विनिश्चितम् ।
 इयेतत्कथितं विप्र तन्त्रं सात्वतमुच्चमम् ॥ ५१ ॥
 षणुभक्तजनाजीव्यं सर्वमिद्धिप्रदायकम् ।
 श्रवणात्कीर्तनादस्य कृष्णे भक्तिर्हि जायते ॥ ५२ ॥
 भक्तिं लब्धवतः साधो किमन्यदवशिष्यते ।
 यतो भगवता प्रोक्तं तस्य भक्तिविवर्द्धनम् ॥ ५३ ॥
 तन्त्रेऽस्मिन्कथितं विप्र विश्वसम्भवमुक्तमम् ।
 अवताराश्च श्रीविष्णोः सम्पूर्णाशकला भिदा ॥ ५४ ॥
 भक्तिभेदाश्च भेदानां लक्षणं च पृथग्विधम् ।
 युगानुरूपं श्रीविष्णोः सेवया मोक्षसाधनम् ॥ ५५ ॥
 विष्णोर्नामसहस्रं च नाममाहात्म्यमुक्तमम् ।
 विष्णोर्नाम्ना वैष्णवानामपराधस्य च निष्कृतिः ॥ ५६ ॥
 सर्वसाररहस्यं च तन्त्रोत्पत्तेश्च कारणम् ।
 हिंसाविधिनिषेदं च तत्र प्रश्नानुमारतः ॥ ५७ ॥
 यन्मामैकं कर्णमूलं प्रविष्टं वाचान्विष्टं चेतनासु स्मृतं वा ।
 दग्धवा पापं शुद्धसत्त्वाच्चदेहं कृत्वा साक्षात्संविधत्तेऽनवश्यम् ॥ ५८
 तस्मादनन्ताय जनार्दनाय वेदेरितानन्तगुणाकराय ।
 महानुभावाय निरञ्जनाय नित्यात्मलाभाय नमो नमस्ते ॥ ५९ ॥

इति श्रीसात्वततन्त्रे श्रीशिवनारदसंवादे शिवाप्रार्थितगणेशालिखिते सात्वतजनप्रिये
 नवमः पटलः ॥ शुभम् ।

काशी लंस्कृत स्त्रियों प्रन्थमाला।

- ८० (१) पाणिनिव्याकरणे वादरत्नम् । न्यायव्याकरणस्त्राचर्च सीमांपकः शिरोमणि-पं० सूर्यनारायणगुडलेन विरचितम् । (तत्र च न्यास परिष्कारपरिग्रहम् भेदेन प्रकरण अयम् यत्र पञ्चन्यून सार्धशतसूत्रेषु १४६ महतायोपेन न्यासाविचारिताः तत्र प्रथमे प्रकरणे सुदिते प्रथमो भागः । [व्याठ वि १०] र० १—८
- ८० (२) पाणिनिव्याकरणे वादरत्नम् । द्वितीयोभागः र० १—४
- ८१ गणितकौसुदी । [हिन्दीभाषाटीकासहिता] प्रथमापरोक्षापाद्यनिर्दर्शितगणित- संग्रहपुस्तकम् । [गणितविभागे १] र० ०—६
- ८२ छन्दः कौसुदी । [हिन्दीभाषाटीकासहिता] प्रथमापरोक्षापाद्यनिर्दर्शितछन्दः संग्रहपुस्तकम् । [छन्दोविभागे ३] र० ०—६
- ८३ योगदर्शनम् । महर्षिप्रबरपतञ्जलिग्रन्थीतम् । तत्र (१) भोजवृत्तिः; [२] भाषा- गणेशवृत्तिः; [३] नागोजीभट्टवृत्तिः; [४] मणिप्रभा, [६] योगचन्द्रिका, [६] योगसुधाकरारूप टीका षट्कसम्प्रेतम् । सटिष्यण । [योग० विभागे १] र० २—०
- ८४ रघुवंशमहाकाव्यम् । श्रीकालिदासविरचितम् । म० म० मलिनाथकृत सभीविनीटीका तथा परीक्षोपयोगि सुधाऽऽख्यव्याख्या सहितः । १ से ४ सर्गः
मूलस्थम् र० १—४—० तथा १ से ६ सर्गः र० १—८ तथा ६ से १० सर्गः । र० १—८,
८५ योगदर्शनम् । पं० श्रीबलदेवमिश्रकृत योगसूत्रप्रदीपिकाख्यव्याख्या सहितम् । सटिष्यण । [योग वि० २] १—०
- ८६ काव्यमीमांसा । राजेष्वरविरचिता । साहित्याचार्य पं० श्रीनारायणशास्त्रि- लिस्ते कृत काव्यमीमांसा—चन्द्रिका टीका सहित [१ से ६ अच्याय] प्रथमो- भागः । [काव्यविभाग १३] र० ०—८
- ८७ नागानन्दनाटकम् । श्रीहर्षदेवप्रणीतम् । काशीविष्वविद्यालयाध्यापकेन एम० ८० साहित्याचार्य पंडित श्री बलदेव उपाध्यायेन स्वप्रणीतया भावार्थदीपिकाख्यया व्याख्यया समलङ्घकृत्य ब्रह्मत् भूमिका हिन्दीभाषानुवादादिभिः सनातीयोक्त्य सम्पादितम् । [नाटक विभागे १] र० १—४
- ८८ मेघदुतकाव्यम् । महाकवि श्रीकालीदास विरचितम् । मद्धिनाथकृत सञ्जीविन्या- चारित्रवद्वन्नाचार्य विरचित चारित्रवद्वन्या तथा साहित्याचार्य पं० श्री नारायण- शास्त्रि खिस्तेकृत भावप्रबोधिनीव्याख्या टिष्यणा च सहितम् । [काव्य० ४] र० १—८
- ८९ जागदीशोव्यधिकरणम् । न्यायाचार्यश्रीशिवदत्तमिश्रविरचित गंगाख्यव्याख्या टिष्यणी सहितम् । (न्यायविभागे २) र० २—०
- ९० काव्यकल्पलतावृत्तिः । श्रीअमरचन्द्रयतिनिर्मिता अरिसिंहकृतसुव्रसहिता । (अलङ्कारविभागे ४) र० १—४
- ९१ वैयाकरणसिद्धान्तचन्द्रिका । श्रीरामाश्रमप्रणीता । श्रीसदानन्दकृत-सुबोधिन्या- श्रीलोकेशकरकृत-तत्त्वदीपिकया व्याख्यया च सहिता । पं० श्रीनवकिशोरशास्त्रिणा- निर्मितया चक्रधराख्य महत्या टिष्यणा अव्याख्यार्थमालया लिङ्गानुशासनप्रक्रियया उणादिकोषेण च सहिता । (व्याठ वि० ११) पूर्वार्द्धम् । र० २—८ उत्तरार्द्धा । र० २—८
- ९२ त्रिपुरारहस्यम् (महात्म्यखण्डम्) साकृद्ययोगशास्त्राचार्य श्रीमुकुन्दलाल शास्त्रिणा संक्षेपितम् । साहित्याचार्य लिस्ते-हस्तुपाख्य पं० श्रीनारायणशास्त्रिणा- निकद्वाभ्यां भूमिकाऽव्यायामुक्तमणिकाम्बर्वा च सहितम् । (पुराणेतिहास वि० १) र० १—०
- ९३ आपस्तम्बवर्मसूत्रम् । श्रीमद्भद्रदत्तमिश्र विरचितया उच्चवलाख्यया बृह्या संवलितम् । (कर्मकाण्डविभागे ७) र० ४—०
- ९४ अवच्छेदकत्वनिरुक्तिः । श्रीजगदीशत्कालङ्कारकृताः । न्यायाचार्य श्रीशिवदत्त- मिश्रविरचित गंगाख्यव्याख्या टिष्यणी सहितः । (न्याय वि० १३) र० १—४

१५ संस्कारदीपकः । म० म० पण्डित श्रीनित्यानन्दपन्त वर्वतीयविरचितः । संपूर्णः ।	(कर्मकाण्ड वि० ८) ६० ८—०
१६ वर्षकृत्यदीपकः । कालनिर्णयव्रतोद्यापनसहितः । म० म० प० नित्यानन्दपन्त- वर्वतीय विरचितः ।	(कर्मकाण्ड वि० ९) ६० ३—८
१७ औतसूत्रम् । श्रीमन्महर्षि-लाङ्गायनप्रणीतमप्निषेदोमान्तरम् । (कर्म० वि० १०) ६० २—०	
१८ नलचम्पूः अथवा दमयन्ताकथा महाकविश्रिविक्रमभृत्विरचिता । विषमपद- प्रकाशाख्यव्याख्या सहिता । भावबोधिनी टिप्पणी सहिता । (का० वि० १६) ६० १—४	
१९ सूत्रम् । श्रीभगवत्प्रिम्बार्क महासुनीन्द्रविरचित वेदान्तपारिजात सौरभा- त्रवाक्यार्थेन श्रीश्रीनिवासाचार्यचरणप्रणीत श्रीवेदान्तकौस्तुभभाष्येन च सनाधीकृतम् । (श्रीनिम्बार्कभाष्यम्)	(वेदान्त वि० १०) ६० ३—०
२०० वारवल्लभः । सर्वथाऽपि नवीनोऽप्यवैः प्रौढः परमोपयोगितया नियतमुपादेयतमश्छ- न्देनिवन्धवः, श्रीमता दैवज्ञापे मरेणागममार्मिकेण कविपुष्करवेन दुःखभञ्जनविदुषा विरचितः, तत्सुतेन बुद्धाश्रागरणेण कविचक्रवर्तिना महामहोपाध्यायेन देवीप्रसाद पण्डितप्रवरेण कृतया वर्चर्णिन्या टीक्योपस्थृतः । (छन्दः शास्त्र वि० ४) ६० २—८	
२०१ सिद्धान्तलक्षणम् । श्रीजगदीशतकालकृत्वाकृतम् । न्यायाचार्य श्रीशिवदत्तमिश्र- विरचित गंगाख्यव्याख्या टिप्पणी सहितम् । (न्याय विभागे ४) ६० १—८	
२०२ वेदभाष्यभूमिकासंघ्रहः । (सायणाचार्यविरचितानी स्ववेदभाष्यभूमिकानां संघ्रहः) ।	[वेद० वि० ९] ६० २—८
२०३ माधवीयधातुवृत्तिः । श्रीमत्सायणाचार्यविरचिता । (व्याठ वि० १२) ६० ९—०	
२०४ बौद्धायनधर्मसूत्रम् । श्रीगोविन्दस्वामिप्रणीतविवरणसमेतम् । [कर्म० वि० ११] ६० ४—०	
२०५ ताण्डशमहाब्राह्मणम् । सायणाचार्यविरचितभाष्यसहितम् । (प्रथमोभागः) (वेद वि० ६) ६० ९—०	
२०६ न्यायमञ्जरी । अथन्तभृत्वात् । न्याय-व्याकरणाचार्यण ८० सूर्यनारायणशास्त्रिणा कृतया द्विष्टया समेता । द्वितीयोभागः ।	[व्याठ वि० १६] ६० ३—०
२०७ शारदातिलकम् । श्रीमद्वावधमद्वृतपदाधार्यांदर्शीकासहितम् ।	(तन्त्राश० वि० १) ६० ९—०
२०८ मन्त्राख्यदीपिका । म० म० श्रीशशुद्धनविरचिता ।	(वेद० वि० ७) ६० २—०
२०९ शब्दशक्तिप्रकाशिका । श्रीमजगदोशतकालकृत्विनिर्मिता । श्रोकृष्णकान्त- विद्यावागीशकृतया कृष्णकान्तीटीकया श्रीमद्रामभद्रतिद्वान्तवागीशविरचितया रामभद्रीटीकया च समलक्ष्मीता । न्यायाचार्यं काव्यतीर्थं प० दुष्ठिराजशास्त्रि कृतया छाश्रोपयुक्तया विषमस्थलादिव्यया मुलकारिकार्थैन च सहिता ।	(न्या वि० १६) ६० ४—८
२१० योगदर्शनम् (पातञ्जलदर्शनम्) भगवत्पतञ्जलिविचिते, राधावानन्दसरस्वतीकृत- “पातञ्जलरहस्याख्य”टिप्पनीयुक्तया द्वादशदर्शनकाननपञ्चाननवाचस्पतिमिश्रवि- रचितया “तत्त्ववेशारण्या”व्याख्यया भूषितेन विज्ञानमिक्षुनिर्मित “योगवाचिक”- सहस्रासितेन मध्यपुरीयकापिलमठ्ठस्वामिहिरिहरानन्दारण्यकृतमास्वतीवृत्या महितेन भगवच्छ्रीकृष्णद्वैपायनव्यासदेवोपदेश-“सांक्षयप्रवचन” माध्येणोद्योति- तम्, प्रदेशविवेषु श्रीमन्मात्रवदायाचार्य-दार्शनिकसार्वभौम-साहित्य द्वयोनाशाचार्य-तदेवत्तन-न्यायरहत-योगस्वामिदमोदरशास्त्रिणा विद्वितया टिप्पन्या “पातञ्जलप्रभा”वासिकया भूमिकया च संबलितम्, एतदीप्यसंशोधनसम्पादन- कर्माकृत च ।	(योगशास्त्रविभागे ३) ६० ९—०
प्राप्तिस्थानम्-चौत्वम् च संस्कृत पुस्तकालय, बनारस सिटी ।	